Abdülhak Şinasi Hisar

Türk Müzeciliği

BÜTÜN YAPITLARI

YAZILAR

Yapı Kredi Yayınları

TÜRK MÜZECİLİĞİ

Abdülhak Şinasi Hisar (İstanbul, 14 Mart 1887 - 3 Mayıs 1963) Çocukluğu Rumelihisarı, Büyükada ve Çamlıca'da geçti. 1898'de Galatasaray Lisesi'ne girdi; 1905'te Fransa'ya kaçtı. Paris'te École Libre des Sciences Politiques'e devam etti. II. Meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Türkiye'ye döndü. Fransız ve Alman şirketlerinde, Osmanlı Bankası'nda, Reji İdaresi'nde, 1931'den sonra ise Ankara'ya yerleşerek Dışişleri Bakanlığı'nda çalıştı. 1948'de İstanbul'a gelerek Ayaspaşa'da Boğaz'ı gören bir apartmana yerleşti. Bir süre *Türk Yurdu* dergisinin genel yayın müdürlüğünü üstlendi (1954-57). Cihangir'deki evinde, beyin kanamasından hayatını kaybetti.
1921'de *İleri* gazetesinde yazmaya başladı. *Dergâh* ve *Yarın* dergilerindeki eleştiri, deneme ve şiirleriyle kendini kabul ettirdi. Cumhuriyet döneminde *Varlık, Ülkü, Muhit, Ağaç, Türk Yurdu* dergileri ile *Milliyet, Hâkimiyet-i Milliye* (*Ulus*) ve *Yeni İstanbul* gazetelerinde yazdı. Eleştiri dışındaki asıl hatıra metinlerine 1930'larda yöneldi. Maurice Barrès, Anatole France ve Marcel Proust'tan yola çıkmakla birlikte, bütünüyle kendine özgü üslupla yazdı ve öylece tanındı.
1942 CHP Hikâye ve Roman Mükâfatı'nda üçüncülük alan *Fahim Bey ve Biz* Almancaya çevrildi (*Unser guter Fahim Bey*, Çev.: Friedrich von Rummel, 1956). Sermet Sami Uysal (1961) ve Necmettin Turinay'ın (1988) *Abdülhak Şinasi Hisar* adlı birer çalışması bulunmaktadır.

Eserleri:
Roman: *Fahim Bey ve Biz*, 1941; *Çamlıca'daki Eniştemiz*, 1942; *Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, 1952.
Anı/Deneme: *Boğaziçi Mehtapları*, 1942; *Boğaziçi Yalıları*, 1954; *Geçmiş Zaman Köşkleri*, 1956; *Geçmiş Zaman Fıkraları*, 1958.
Anı/Biyografi: *İstanbul ve Pierre Loti*, 1958; *Yahya Kemal'e Vedâ*, 1959; *Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı*, 1963.
Antoloji: *Aşk imiş her ne vâr âlemde*, 1955.
Yazılar: *Kitaplar ve Muharrirler - I, II, III* (Hz. N. Turinay) 2008-2009; *Türk Müzeciliği*, 2010.

Necmettin Turinay Edebiyat araştırmacısı, deneme ve eleştiri yazarı. Sandıklı/Afyonkarahisar doğumlu (7 Şubat 1946). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü mezunu (1968). *Abdülhak Şinasi Hisar ve Romancılığı* üzerine doktora çalışması yaptı (1986). İkinci Meşrutiyet döneminin önemli dergilerinden *Resimli Kitap* hakkında da bir çalışması bulunuyor. Turinay'ın *Geleneğin Dünyası/Yeniliğin Ufukları* (1983), *Abdülhak Şinasi Hisar* (1988), *Değişen Toplum ve Aile* (1996), *Kültür Dil ve Sanata Dair* (1997), *Dua ve Yakarış* (2004), *Bir Yusuf Bin Züleyha* (2005) ve *Şehrin Büyük Rüyası* (2007) adlı eserleri bulunuyor. Ayrıca Ahmet Mithat Efendi'nin natüralist romanı *Müşahedat*'ı (2004) ve Mehmet Akif Ersoy'un *Safahat*'ını (2008) yayına hazırladı.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın
YKY'deki kitapları:

Çamlıca'daki Eniştemiz *(2005)*
Fahim Bey ve Biz *(2005)*
Ali Nizamî Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği *(2005)*
İstanbul ve Pierre Loti *(2005)*
Yahya Kemal'e Vedâ *(2006)*
Ahmet Haşim: Şiiri ve Hayatı *(2006)*
Aşk imiş her ne vâr âlemde *(2006)*
Boğaziçi Yalıları *(2006)*
Boğaziçi Mehtapları *(2006)*
Geçmiş Zaman Köşkleri *(2006)*
Geçmiş Zaman Fıkraları *(2006)*
Kitaplar ve Muharrirler - I *(2008)*
Kitaplar ve Muharrirler - II *(2009)*
Kitaplar ve Muharrirler - III *(2009)*
Türk Müzeciliği *(2010)*

ABDÜLHAK ŞİNASİ HİSAR

Türk Müzeciliği

Yayına hazırlayan:
Necmettin Turinay

Yazılar

Yapı Kredi Yayınları

Yapı Kredi Yayınları - 3216
Edebiyat - 944

Türk Müzeciliği / Abdülhak Şinasi Hisar
Yayına hazırlayan: Necmettin Turinay

Kitap editörü: Murat Yalçın
Düzelti: Korkut Tankuter

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Pasifik Ofset
Cihangir Mah. Güvercin Cad. No: 3/1
Baha İş Merkezi A Blok Haramidere - Avcılar / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Kasım 2010
ISBN 978-975-08-1889-9

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

İÇİNDEKİLER

III. İÇİMİZDEKİ MÜZE

IV. EK

Önsöz

Abdülhak Şinasi Hisar ve Türk Müzeciliği

Necmettin Turinay

Abdülhak Şinasi Hisar'ın edebiyat ve sanat bakımından kendine mahsus özgün bazı yanlarının bulunduğu hemen her çevre tarafından kabul edilir. Sırf onda gördüğümüz artistik, uzun cümle kombinezonları!.. Hikâyeden ve maceradan kaçmak, bilakis tahlil ve yorumu ön plana çıkarmak!.. Sanatını aktüel, toplumsal gündemden büsbütün bağımsızlaştırmak, onu bir nevi şiire dönüştürmek!.. Daha ötede de, kendi çocukluk zamanlarını geçmişin karanlık kuyularından çekip çıkararak, hiç bitmeyecekmiş gibi bir tesir bırakan ebedi zaman aynalarına onları aksettirmek vs.

Abdülhak Şinasi Hisar'ın edebiyatımızdaki bu yaygın, kabul görmüş imajının dışında, daha farklı bir yanının olduğunu ortaya çıkarıyor bu eser: Hisar'ın Türk müzeciliğine olan ilgisini ve şimdiye kadar pek bilinmeyen müzecilikle ilgili yazılarını!.. Yani şimdiye kadar romanları ve Boğaziçi ile ilgili kitaplarıyla hatırlanan, mevcut İstanbul algılamasının teşekkülünde büyük bir payı bulunan Abdülhak Şinasi Hisar'ın böyle bir yanının bulunduğu pek bilinmez, ona bu yönü ile hemen hiç yaklaşılmazdı. Bu bakımdan elinizin altındaki kitapta yer alan yazılar okununca, onun Türk müzeciliği hakkındaki büyük birikimi ortaya çıkacağı gibi, Türk okuyucusu Hisar'ın daha farklı bir yanının bulunduğunun da farkına varacaktır. Belli başlı Türk müzecile-

rini ailevi yakınlık derecesinde tanıması, müzecilik konusundaki derin okumaları ve Türk müzeciliğinin gelişmesi doğrultusunda kendine mahsus önermeler geliştirmesi vs.

Dolayısıyla Abdülhak Şinasi Hisar, 1930 başlarında edebi eleştiriler yazıp dururken, öbür yandan da yakın dostu Ahmet Haşim'in ve annesinin vefatının ardından, asıl sanatının kapılarını aralayan *Boğaziçi Yalıları* ile *Geçmiş Zaman Köşkleri*'ne girecek metinleri yazmaya başlamışken, durduk yerde ve sanki birden bire müzecilik konusuna eğilmesi, onun açısından önemli bir gelişme değil midir?

Bu bakımdan Hisar'ın ilgi ve yönelimindeki bu yeni merhalenin üzerinde durulması, arka planda yatan sebeplerin de bir bir ortaya konulması icabeder. Haliyle bu söylediklerimiz, Hisar'ın pek bilinmeyen bir yanını ortaya koyacağı gibi, bu yazıların ortaya çıktığı dönemin kültür, tarih ve müzecilik alanında geçirdiği evrilmeyi de daha bir yakından kavramamıza imkân sağlayacaktır. Daha açık bir ifade ile de, müzecilik konusundaki bu makalelerin yazılmasının asıl sebepleri meydana çıkacaktır.

Cumhuriyet'in Onuncu Yılında Bir İnkılap Müzesi Tasavvuru

Hemen belirtelim ki Hisar'ın müzecilikle ilgili yazıları ile, Cumhuriyet'in onuncu yılı ortalarından itibaren karşılaşmaya başlıyoruz. Nitekim "Tarihi ve Milli Abidelerimiz", "Klasik Abidelerimiz ve Güzel Sanatlar Akademisi" ve "Bizde Müzeciliğin Başlangıçları" adlı yazıları bu arada zikredilebilir. Sonra bu yazıları seriler halinde *Ülkü*'de ve çıkışı sırasında Yaşar Nabi'ye büyük katkı sağladığı *Varlık* dergisinde sürdürmeye devam eder. Dolayısıyla Hisar'ın müzecilik üzerine yazılarının, yazıldığı ve yayınlandığı tarihle bir ilgisi bulunmalıdır diye düşünmek icabeder.

Yaptığımız incelemelerden ortaya çıkan odur ki, bu yazılar Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamaları ile doğrudan ilgilidir. Zira Cumhuriyet'in onuncu yılı (1933), o günün Türkiye'sinde, inkılabın on yıl boyunca elde ettiği başarıların muhasebesinin yapıldığı bir zaman dilimi olarak karşımıza çıkmaktadır. He-

men her alanda ekonomi, dış politika, dış borç ödemeleri, demiryolu politikaları, okuma-yazma ve eğitim seferberliği, Batılı bir hayat kurma yolunda ulaşılmış mesafeler vs. Dolayısıyla dönemin yönetimi elde edilen başarı karşısında mağrur; toplum da savaşsız geçen yılları bir nimet bilerek ayrıca memnundur.

Bu atmosfer içinde dikkatimizi çeken bir başka husus daha var ki, bugüne kadar üzerinde maalesef durulmuş değildir. Onuncu yıl kutlama hazırlıkları yapılırken, bir de on yıllık inkılabı, inkılabın yüksek başarı grafiğini unutulmayacak bir biçimde hafızalara nakşetmek üzere bir müze teşkil edilmesi!.. İnkılap ne zaman başlamış, nasıl başlamış, hangi süreçlerden geçmiş ve ulaştığı büyük netice!..

Cumhuriyet'in onuncu yılına girildiği ilk aylarda ortaya atılan bu fikir, politik zeminlerde ve aydınlar arasında makes bulmakta gecikmez. Fikir tutar ve bir inkılap müzesi kurmak için bütün imkânlar seferber edilir. Ayrıca orta yerde yeterince malzeme de yok değildir. Fakat ciddi bir müze teşkili için bu malzeme kâfi gelmiyor, bunun yanı sıra müze disiplini ve terbiyesiyle yetişmiş uzman kafa ve kadrolara da ihtiyaç bulunduğu ortaya çıkıyordu.

Neticede de siyasi kadroların ve bürokratların bu işi halledemeyeceği ortaya çıkınca, önce Ankara Halkevi aracılığı ile dönemin önde gelen düşünce adamı Şevket Süreyya Aydemir'den bir rapor hazırlaması istenir ve ardından da İnkılap Müzesi için önemli bir komisyon kurulur. Halkevleri o sıralarda Cumhuriyet Halk Partisi'ne bağlı olduğu için, ilgili müze çalışması ile komisyon teşkili işini, doğrudan Recep Peker'in organize ettiği sonucuna ulaşmak zor olmamalıdır. Zira Recep Peker bu sıralarda parti genel sekreterliği görevini yürütmekte olup, dönemin en etkili politikacılarından biri olarak hep ön planda idi. Netice olarak ilgili çalışmaları yürütmek ve İnkılap Müzesi fikrine bir çerçeve çizmek üzere teşkil edilen komitede şu isimlere yer verildi:

1. Şevket Süreyya Aydemir: *Kadro* dergisi yöneticisi.
2. Abdülhak Şinasi Hisar: Dışişleri Bakanlığı Müşaviri ve Balkan Birliği Genel Sekreteri.

3. Hamit Zübeyir Koşay: Etnografya Müzesi'nin kurucu müdürü.
4. Enver Behnan Şapolyo: Tarih öğretmeni ve yazar.
5. Sami Çölgeçen: Deniz subayı ve milletvekili.

Müze Çalışmalarının Akıbeti

Ancak verilen destek ve beklentilerin aksine, İnkılap Müzesi Komitesi'nin verimli bir sonuç ürettiği söylenemez. Çünkü ilgili komisyonda müzecilik işinden anlayan tek bir isim bulunmuyor, onun varlığı da bu iş için kâfi gelmiyordu.

Daha mühimi de Hamit Zübeyir Bey Mütareke ve Milli Mücadele döneminin ağır havasını teneffüs etmemiş, bu zamanlarını o Almanya ve Macaristan'da okuyarak geçirmişti. Yani Hamit Zübeyir müzecilik işinin bir teknisyeni idi, fakat yapılacak iş ne eski Anadolu uygarlıklarına ait somut malzemenin bulunup sergilenmesi, ne de Anadolu halk kültürüne ait giyim kuşam malzemesinin derlenmesi meselesi idi. Dolayısıyla müze komitesinden beklenen, hayatımıza ait ölü malzemenin derlenip toparlanması değil; tam aksine, heyecanı zirvelere yükselmiş bir inkılap hareketinin ruhi şaşaasının somutlaştırılması gibi bir şeydi.

Bu arada aynı yıllarda Cumhuriyet Halk Fırkası genel sekreteri Recep Peker'in inkılap yorumu ile, Şevket Süreyya'nın *Kadro* dergisinde somutlaştırmaya çalıştığı "Kemalizm" yorumu arasında da bir hayli fark bulunuyordu. Zira Şevket Süreyya, sınıf mücadelelerine karşı tutumu ile Sovyet karşıtı; kapitalizme, liberalizme ve sömürgeciliğe karşı tutumu ile de büsbütün batı karşıtı bir yorumu egemen kılmaya çalışıyordu. İşte bu noktada, elinizin altıdaki kitapta da okuyacağınız gibi, konuyla ilgili "Bir İnkılap Müzesi İçin" başlıklı bir yazı kaleme alan Abdülhak Şinasi Hisar'ı, daha farklı bir yerde buluyoruz. Ancak o da, geliştirilen yeni tarih tezine karşı Şevket Süreyya gibi mesafeli gözükmekle birlikte, mevcut inkılap yorumları arasında gene de farklı bir yerde duruyor ve az çok liberal bir tutum sergiliyordu. Buna karşılık ne Enver Behnan'ın, ne Sami Çölgeçen'in, ne de Hamit Zübeyir'in bu hususta neler düşündüğünü öğrenme imkânına

sahip değiliz. Ayrıca Enver Behnan'ın, Abdülhak Şinasi'nin yazılarını da kaynak olarak kullandığı *Müzeler Tarihi* (1936) adlı eseri oldukça sathidir ve bu türden alt süreçlere hemen hemen hiç temas etmemektedir. Hamit Zübeyir'in de çekingen kişiliği ile, bu tür detayları yazılarında işlemesi zaten beklenemezdi.

Bu noktada imdadımıza, gene de Abdülhak Şinasi yetişiyor ve onun, bu toplantıların ardından tuttuğu notlardan (elimizin altında bulunan bazı özel notlarından) öğreniyoruz ki, komite çalışmaları yer yer bazı tartışmalara sahne olmaktan geri kalmamıştır. Tartışma konularının başında da, inkılabın ne zaman başladığı veya başlatılması gerektiği konusu gelmektedir. Yani inkılap sürecinin başlama tarihi Mondros Mütarekesi mi, Tanzimat'ın ilanı mı, yoksa daha eskilerde mesela III. Selim zamanları mıdır? Dahası inkılabı, Batılılaşma tarihimizin yeni bir istihalesi olarak mı kabul edeceğiz, yoksa kendinden önceki gelişmelere borçlu olmayan yepyeni bir zuhur, yeniden doğuş hareketi biçiminde mi değerlendireceğiz? İşte alttan alta sürüp giden bu tür fikir jimnastikleri arasında, komite sayısız toplantılar gerçekleştirdi. Fakat lazım gelen bir mesafe de katedilememiş oldu. Sonuçta da inkılap müzesinin açılması, daha ileriki bir tarihe tehir edilmek durumunda kaldı. Fakat Enver Behnan'ın bu husustaki gerekçesi daha farklı olup, onun görüşüne göre müzenin açılamamasındaki asıl sebep, hazır bir binanın bulunamamasıdır. Nitekim bu konuda şöyle diyor Enver Behnan:

> CHP Genel Sekreteri Bay Recep Peker bu heyetle (müze komitesi) alâkadar olarak müzahir oldular. Binasızlık yüzünden İnkılap Müzesi Cumhuriyet'in onuncu yılına yetiştirilemedi. 1935 yılında, Ankara Halkevi'nde İnkılap Müzesi'nin, "Milli Mücadelede Ankara" köşesi yapılmasına karar verildi. Bu da yersizlik yüzünden yapılamadı. Yakında büyük bir İnkılap müzesi yapılacaktır. (*Müzeler Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1936, s. 81)

Fakat bu sonucu, bu günden geriye bakarak yadırgamamak gerekir. Çünkü akan bir suyun resminin yapılamadığı gibi, galeyan halinde ve henüz devam eden bir devrim sürecinin somutlaştırılması da pek kolay bir şey olmamalıydı. Çünkü müze de-

mek, tarihi ve tarihe bakış açısını az çok sabitlemek, dondurmak demektir. Bu tür sebepler dolayısıyla İnkılap müzesi kurmak ne bir arkeoloji müzesi, ne de etnoğrafya müzesine benzemiyor, henüz devam eden canlı yaşanmış bir tarihin görsel hikâyesi içe sinecek şekilde kolay kolay oluşturulamıyordu.

Hisar'ın Müze Yazılarının Başlaması

Ancak burada bizim için önemli olan, Abdülhak Şinasi'nin nasıl olup da böyle bir komiteye dahil edildiği hususudur. Aklımıza iki sebep geliyor burada. Birincisi, ilgili komiteye onu, doğrudan dışişleri bakanlığının önermesidir. İkincisi de otuzlu yıllarda, *Milliyet* gazetesinde sürdürdüğü kültür ve sanat ağırlıklı denemelerin uyandırdığı akisler!.. Nitekim bu yıllarında Nurullah Ataç onu, dönemin en başarılı eleştirmeni kabul etmektedir. Dahası Hisar'ın, bu sıralarda kaleme aldığı iki yazısı bayağı etkili olmuş; müzeci Halil Edhem'le ilgili bir yazısı ("Müzeler Müdürü Halil Edhem Bey", *Cumhuriyet*, 1 Mart 1931) onu milletvekilliğine taşıdığı gibi, "Edebiyat ve Turizm" (*Milliyet*, 2 Haziran 1931) yazısı da kendisini, Turing ve Otomobil Kurumu yönetim kurulu üyeliğine taşımıştır. Bu son görevi de gene kendi isteği ile gerçekleşmiş değil, doğrudan Dışişleri Bakanlığı'nın görevlendirmesi biçimde tahakkuk etmiştir. İşte neresinden bakarsanız bakın Hisar, 1930'lu yıllarda, Dışişleri Bakanlığı'ndaki bürokratlığının yanı sıra tarih, kültür ve Batılılaşma alanlarındaki derin birikimi ile alabildiğine temayüz etmiş ve bu tür konularda akla geliveren ilk isimlerden biri olup çıkmıştır. Nitekim İnkılap Müzesi Komitesi'ne dahil edilmesinin altında da, gene bu tür sebepler yatmaktadır.

Netice olarak bütün bu izahların ardından diyebiliriz ki, onun Türk müzeciliği ile ilgili yazıları kendiliğinden ortaya çıkmış değil, İnkılap Müzesi Komitesi'ndeki görevlendirmenin ardından sökün etmiş bir nevi düşünce verimleridir. Ayrıca burada "düşünce verimi" nitelemesinde bulunmamız sebepsiz değil. Çünkü onun Türk müzeciliği ile ilgili yazıları, herhangi bir müze uzmanının kuru, teknik incelemeleri gibi değil, tam ak-

sine bu alandaki teknik ve tarihi bilgiyi, kültür ve sanatla iç içe kılarak kaleme alınmış özgün denemeler biçimindedir. Nitekim bu hususta söylediklerimiz, Enver Behnan'ın hazırladığı *Müzeler Tarihi* ve diğer müzecilik metinleri ile rahatlıkla mukayese edilebilir. Dolayısıyla bu yazılar kültür ve sanat hayatımız kadar, ilgili yıllarda egemen olan müze, tarih ve uygarlık yorumları bakımından da üzerinde durulmayı gerekli kılar. Yani bir nevi düşünce verimi olarak ele alınmayı hak ederler. Netice olarak da genel geçer egemen tezlerden farklı bir yanı bulunmaktadır onun yazılarının.

İşte Hisar müze yazılarına başlarken, bir yandan babasından dinlediği çocukluk hatıraları karşısına çıkıyor, öbür yandan da sahibi olduğu derin bir müktesebat kendiliğinden devreye giriyordu. Hatıralarından öğrendiğimize göre, babası Mahmut Celâlettin Bey, Türk müzeciliğinin kurucusu Osman Hamdi Bey'in yakın arkadaşıdır ve Beyrut/Sayda hafriyatları sırasında da beraber çalışmışlardır. Zira ilgili yıllarda Mahmut Celâlettin Bey Beyrut Maarif Müdürü olup, Sayda kazıları yapılırken Osman Hamdi Bey'in en büyük yardımcısıdır. Bu ikilinin gerçekleştirdiği verimli işbirliği ve dikkati sayesinde 21 lahidin Batılı şarkiyatçılar/enstitülüler tarafından kaçırılması önlenmiş ve ilgili tarihi lahidler İstanbul'a ulaştırılabilmiştir. Nitekim Abdülhak Şinasi Hisar, "Müzelerimiz ve Hamdi Bey II" başlıklı yazısının girişinde, Osman Hamdi Bey ve babası Mahmut Celâlettin Bey'in çalışmaları hakkında bakın neler anlatıyor:

> *Hazine-i Evrak* unvanlı bir edebiyat ve kültür mecmuası neşir ile vatana hizmet etmesine karşılık, hürriyet fikirlerine taraftar ve Namık Kemal ile Abdülhak Hamid'in şiirlerini basan bir mecmuanın sahibi diye, istibdat idaresi kendisini maarif müdürlüğü memuriyetiyle birkaç vilayetimizde senelerle dolaştırdığı zamanlarda zavallı babam, pek çok takdir ettiği Hamdi Bey'in çalışmalarına ve araştırmalarına elinden geldiği kadar yardım etmişti. Bulunduğu yerlerde o zamanki imkânlar nispetinde uğraşarak müzeye birçok eserler göndermiş ve hatta bazı hafriyat yapılmasına saik olmuş ve bunlar da Maarif müdürü sıfatıyla müzeye hizmet etmişti. Hamdi Bey kendisine çok müteşek-

kirdi. Eğer müzenin eski defterlerindeki kayıtlar araştırılsa, bu yolda hizmet etmiş birçok memurların isimleri ve himmetleri meydana çıkar. Ve zaten Türk müzeciliğinin tarihçesinin, başka türlü hazırlanıp itmam edilmesine de imkân yoktur. Bu sayede müzelerimizin zenginleşmesine cidden yardım etmiş olan memurları, valileri öğrenir ve hatırlarını taziz edebilirdik!

Babam müzenin terakkisini, bizde medeniyetin terakkisiyle rabıtalı addeder ve çok alakadar olduğu müze ve hafriyat işleri için hikâyeler söylemeyi severdi. Sayda hafriyatı ve orada bulunan yirmi bir lahdin nakli, keyfini pek tattığı bir hikâye idi.

Bu Sayda keşiflerinin bizce mühim bir faydası, ayrıca bir asar-ı atika müzesi inşa olunmasına da saik ve sebep oluşudur. Getirilen bu yirmi bir lahdin hem Çinili Köşk'e sığmayacağı, hem bunların köşkün kapısından içeri geçemeyecekleri görülüyor. Bundan dolayı 1888'de Çinili Köşk'ün karşısına iptida bir kat olarak yeni bir müze bina ve ihdas olunması için bir irade istihsal olunuyor. Ve ilk önce, Sayda keşfiyatına tahsis olunan, şimdiki müzenin orta kısmı inşa olunmaya başlanarak, 1889'da ikmal ediliyor. *Çinili Köşk*'ün karşısında, o zaman lahitlere tahsis olunan bu kısmın resmi küşadı 1307/1890 senesi haziranın birinci cumartesi günü icra olunuyor.

Dolayısıyla bütün bunlardan anlıyoruz ki, Hisar'ın kendisinde, babasından intikal etmiş müzecilikle ilgili bir yan bulunuyordu. Yani bu ilgi, müze komitesi ile alakalı çalışmalarla birlikte, birden bire nüksediyor ve sözünü ettiğimiz yazılar ortaya çıkıyordu. Fakat o bu yazıları kaleme alırken, bakımsızlık yüzünden günden güne eriyip kaybolan tarihi ve milli abidelerimizin düştüğü acı duruma, Güzel Sanatlar Akademisi eğitimindeki temel noksanlıklara, bu alanda hizmet görecek uzmanlar yetişmemesine, katedilen devrim ve yenileşme süreci ile lazım gelen bir korumacılık ve muhafaza ihtiyacı arasında yaşanan ikileme, karmaşaya vurgu yapıp duruyordu. Buna karşılık da, bir nevi tansiyon gibi, inip çıkan politik kırılmalara ilgi duymuyor ve bunlara yazılarında hemen hiç yer vermek istemiyordu.

Birinci Bölüm: Türk Müzeciliği

Bütün bu yazdıklarımızı özetlemek gerekirse, Hisar'ın 1933-36 yılları arasında kaleme aldığı Türk müzeciliği ile ilgili yazıları, bu kitabın birici bölümünü teşkil etmektedir denilebilir. Fakat onun konu ile ilgili "Bizde Müzeciliğin Başlangıçları" (*Ülkü*, Eylül 1933) yazısı, kitabın ilk yazısı olması gerekirken, onu burada kullanmıyor ve kitabın sonunda "Ek" metin olarak değerlendiriyoruz. Çünkü yazar bu ilk metnini bilahare daha da geliştirmiş ve yeniden yayınlamak taraftarı olmuştur. Dolayısıyla çalışmanın başında yer alan "Müzelerimizin İlk Zamanları" adlı makale, daha sonraki yıllara ait bir metindir (*Türk Yurdu*, Ekim 1956). Fakat okunduğunda görülecektir ki, iki metin arasındaki bazı dil ve üslûp farkları az değildir.

Müzecilik yazılarının dışında ilgili bölüme, Hisar'ın iki kitap eleştirisi ilave edilmiştir. Bunlardan birincisi Halûk Şehsuvaroğlu'nun *Tarihi Odalar*'ı, diğeri de romancı Nahit Sırrı Örik'in, 1930 ortalarında gerçekleştirdiği Kayseri, Kırşehir, Kastamonu seyahatleri ile ilgili özel notlarıdır. Bu notlarında Nahit Sırrı ilgili şehirleri birer açık hava müzesi olarak değerlendirmektedir ki, bu tutum Hisar'ın bayağı dikkatini çekiyor ve Nahit Sırrı'nın eserine ayrı bir önem atfediyor. Nitekim gerek Nahit Sırrı'nın eseri, gerekse Hisar'ın eleştirisi okunduğunda görülür ki, Anadolu şehirlerinin 1930 ortalarındaki düşkünlüğü ve tarihi eserlerin sahipsizliği duygusu, yürek burkacak cinstendir. Ve ayrıca şuna da işaret edelim: Bu bölümde yer alan Hisar'ın müzecilik yazılar ile, Nahit Sırrı'nın *Ülkü*'de tefrika edilen seyahat metinleri, hemen hemen aynı dönemleri işaret etmektedirler.

Dolayısıyla, doğrudan müzecilik konusu ile ilgili olmaları bakımından, bu son iki yazının da birinci bölümde değerlendirilmesi uygun görüldü.

İkinci Bölüm: Boğaziçi Yalısı Müzesi

Türk Müzeciliği adını taşıyan bu eserin ikinci bölümünde ise bildiğimiz, tanıdığımız asıl Abdülhak Şinasi Hisar karşımıza çıkmaya başlıyor.

Bu bölümde ağırlıklı olarak, onun 1954 yılından itibaren kaleme aldığı yazılar yer almaktadır. Dikkat edilirse bu yazılar ne genel Türk müzeciliği tarihi ile ilgilidir, ne de birtakım müzecilerle ilgili biyografik metinlerdir. Yazarın bu dönemdeki düşüncesi, kendine mahsus Boğaziçi edebiyatını kurup geliştirmekten daha ötede, eski Boğaziçi yalılarının korunması, muhafazası ve hiç olmazsa onlardan birinin bir müzeye dönüştürülerek, gelecek nesillere armağan edilmesi fikridir. Nitekim 1950 ortalarından itibaren onun bu husustaki düşüncelerini sık sık dile getirdiğine şahit olmaktayız. "Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi" (*Türk Yurdu*, Şubat 1955), "Anadoluhisarı'nda Köprülüler Yalısı" (*Resimli Hayat*, Temmuz 1954) ve "Boğaziçi Yalılarına Dair" (*İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, 1958) vs.

Bu konu ile ilgili bakın neler söylüyor Hisar:

> Gönül istiyor ki, bir Boğaziçi müzesinde, yazı, kitap, resim olarak Boğaziçi'ne ait eserler ve vesikalar, Boğaziçi'nin en kutsi hatıraları, ne yazık ki zevale mahkûm güzelliklerinin bütün şahitleri barındırılsın. Müzenin kütüphanesinde, Boğaziçi'ne dair her lisandaki kitapların hepsi ve resim galerisinde bütün Boğaziçi tabloları, gravürleri, fotoğrafları, röprodüksiyon ve kopya olarak, bulundurulsun. Müzeye konacak bu kitaplar, vesikalar ve resimlerin evvela listeleri hazırlanmalı –ki bu ayrı bir mevzu, adeta bir ilim teşkil eder– sonra bunların koleksiyonlarının yapılmasına başlanmalıdır. İtiraf etmeli ki, bu uzun zamana ihtiyaç gösteren işleri, ancak, bütün ömrünü bu işlere vakfedebilecek olan, yarının genç bir Boğaziçi âlimine havale edebiliriz. Bu âlimin de, ancak milliyetçilik dinine salik olması elzemdir. Zira milliyetçilik olmadan bu muhabbet kurur. Yapılacak o kadar iş vardır ki, bir genç âlimin bu işlere bütün ömrünü vakfetmesi dahi fazla gelmez. Mesela, hâlâ bugün bile ve yalnız İstanbul'da değil, hatta mühim Avrupa devlet merkezlerinin bazılarında, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarında, Boğaziçi devirlerinin hatıraları ve vesikaları daha bulunabiliyor ve satın alınabiliyor. Bizim meraklılarımız, mütehassıslarımız ve âlimlerimizin ise bunları satın almaya ne paraları ne de imkânları vardır. Şahsen küçük hizmetler gayet mahdut kalır. Ara sıra belli başlı Av-

rupa şehirlerine araştırma seyahatleri yaptırılabilse, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarından birtakım kıymetli hatıralar toplattırılmış olur. Hiç olmazsa, bunların kataloglarını devamlı olarak getirtmek lazımdır. Böyle vazifeleri başarabilecek mahalli müzeler bir an evvel tesis edilmelidir. Bu şimdi yapılmayacak olursa, asıl milli tarihimize ait hatıraların da gitgide kaybolmaları, unutulmaları tehlikesi karşısındayız.

Bir Boğaziçi müzesinde topladığımız Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca vesair lisanlarda bu kitaplar, bu ecnebi ressamların resimleri yalnız bizim için faydalı değildir, bunlar memleketimize gelen turistleri de alakadar eder. Çünkü bu eserleri hep bir arada görünce, memleketleri muharrirlerinin, sanatkârlarının da Boğaziçi'nin güzelliklerine ettikleri şehadet, kendilerine daha ziyade tesir edecektir.

Ancak, zavallı, muazzam İstanbul, afet denilen yangınlarla o kadar çok kere yanmış ve Boğaziçi'nin de tarihi, ahşap yalıları, ne kıymetli hatıraları mahvolmuştur ki, eğer bir müzelik servet toplansa, bütün bunlar bir ahşap yalının cidden fani mevcudiyetine artık emanet edilemez. Bu kıymetli hatıraların bir Boğaziçi yalısına değil, hiç olmazsa kâgir bir binaya, onlara yakışacak bir eski saraya, mesela Beylerbeyi Sarayı'na yahut Göksu Kasrı'na konulmaları tercih edilebilir. (*Türk Yurdu*, Şubat 1955)

Bu arada 1950 ortalarından itibaren Hisar, Boğaziçi Yalısı Müzesi fikrini ortaya atarken, bu fikrin bir arka planı da yok değildi. İstanbul'un 500. fetih yıldönümü dolayısıyla, 1953 yılından itibaren İstanbul, fetih, tarih vs. etrafında geniş bir kültür atmosferi hasıl olmuş; şairler, romancılar, ressamlar bu konuya kilitlenmiş, sayısız roman ve bilimsel araştırma yayınlanmış, dahası konu Türk sinema ve tiyatrosunun da gündemine dahil olarak, bu alanda geniş bir kamuoyu hasıl olmuştu. Aynı şekilde Hisar'ın *Boğaziçi Yalıları* (1954) ve *Geçmiş Zaman Köşkleri* (1956) adlı iki eseri de gene bu sıralarda yayınlanmıştı. Hatta bunlara *İstanbul ve Pierre Loti*'nin (1958) de eklenmesi yanlış olmaz sanırım. Haliyle bu gelişmelerin onu bir müze fikrine doğru yükselttiği ortaya çıkıyor. Nitekim onun *Boğaziçi Yalıları*'nın çıkışından sonra da, zihnindeki müze tasavvurunu besleyecek yazılarını sürdürdüğünü

görüyoruz. "Yalıların Sonuncuları" (*Türk Yurdu*, Mart 1955) ile "Köprülüler Yalısı" (*Resimli Hayat*, Temmuz 1954) onun bu türden yazılarına iki örnektir. Fakat "Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi" ile "Yalıların Sonuncuları" gibi metinlerin, yazarın vefatından sonra ve özellikle de eserlerinin yeni baskıları sırasında, bazı eserlerine dahil ediliverdiği anlaşılmaktadır. Ne var ki bu tür metinlerin asıl yerinin bu eser olduğu meydandadır. Şundan dolayıdır ki Hisar bu noktada kalmayarak, fakat bu yazıların da bir devamı olarak "Boğaziçi Yalıları" ve "Boğaziçi Müzesi" adı altında yeni bir eser hazırlamaya kadar vardırdı işi. Nitekim İstanbul Enstitüsü'nün, "önümüzdeki yıllarda neşredilecek eserler" listesinden Hisar'ın böyle bir çalışmanın içine girdiğini öğreniyoruz (*Yahya Kemal Enstitüsü Mecmuası*, İstanbul 1959, nr. 1, s. 166). Fakat bu taahhüt gerçekleşmeyecek, adı geçen eser de yayınlanma imkânı bulamayacaktır. Bunun sebebi ise Hisar'ın yaşlılığından başka bir şey değildir.

Üçüncü Bölüm: İçimizdeki Müze

Bu bölümde ise, Hisar sanatının temelini teşkil eden, geçmiş zaman yolculuklarını hikâye eden metinlere yer veriliyor. Nasıl bir gezgin bilmediği meçhul yerlere gider ve oralardan bize enstantaneler aktarırsa, Hisar da işte böyle bir yolculuğu kendi içine, kendi uzak karanlık geçmişine doğru gerçekleştiriyor. Bu yönelim onun, 1930 ortalarında nükseden yeni sanatının da özünü teşkil etmektedir. Nitekim ilk defa Hisar'da şahidi olduğumuz bu içe, derin ve karanlık zamanlarımıza uzanmak, onları yazıyla ifade etmek yöntemi, bilahare edebiyatımızda bayağı yaygınlaşacaktır. Kaldı ki *Çocuk ve Allah*'taki şiirlerinde, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın yaptığı bundan farklı bir şey değildir ve doğrudan doğruya Abdülhak Şinasi'nin açtığı bir yoldan ilerlemektedir.

İşte Hisar'ın bu türdeki ilk yazısı, Üsküdarlı Hoca Ali Rıza'nın resim sergisi dolayısıyla kaleme aldığı bir metindir. 1933 yılında açılan bir sergide Hisar, çocukluğunun geçtiği eski köşklere, pancurlara, viran duvarlara, kameriyelere baka baka, karanlık bir geçmişe uzanıyor ve araya girmiş kırk yıllık mesafe-

lerin ardından yepyeni, edebiyatımızda o güne kadar şahidi olmadığımız son derece şiirsel bir metin üretiyor. Şimdi düşünüyorum da *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nin sonunda bir yama gibi duran bu güzel metnin yeri asıl bu kitapmış diyorum.

Gene Hisar'ın böyle bir yazısı daha bulunuyor: "Yıkılan Yalı" (*Varlık*, 1 Mart 1936) adını taşıyan bu yazı için de söyleyebileceğim aynıdır. Sonra bunlara "Madalyonlar" başlıklı bir başka yazı da eklenmelidir. Son iki yazının ortak özelliği, Hisar'ın Balkan Birliği Genel Sekreterliği yaptığı yıllarda, boş zamanlarında, eskiden çocukluğunu geçirdiği tarihi yalı ve köşkleri tekrar ziyarete gidişi hikâye edilir. Yani bu yazılarında Hisar dış mekânlarda geziyor, dolaşıyor gibi değil de, tam aksine geçmiş tarihin karanlıklarında gömülü kalmış, fakat kalbinin bir yerlerinde de tınılarının varlığını hissettiği karanlık diyarlara varıp dayanmış gibi bir hava uyandırır. Yazarın uzandığı bu noktalar, onun kendine mahsus özel müzeleri hükmündedir. O müphem, loş müze/diyarlarının anahtarları da sadece kendisinin elinde!..

Yani Hisar bir bakıma da, müzecilik kulvarı ile eş zamanlı olarak, bu tür yazılar kaleme almaktadır denilebilir. Dolayısıyla onun kanaatine göre müze ile kendi milli tarihimize, bu tür yazılarla da kendi benimizin mahrem müzelerine uzanmak mümkün olabilecektir.

Netice olarak söylememiz gerekirse, bu bölümde Hisar'ın ancak böyle bir yazısına yer verebiliyoruz: "Madalyonlar: Bir Eski Köşk Ziyareti" (*Varlık*, 15 Mayıs 1934). Diğer iki yazıyı okumak isteyenlerin ise, *Geçmiş Zaman Köşkleri* ile *Boğaziçi Yalıları*'na başvurmaları gerekecek. Fakat bu bölüme, "Kapılar" (*Varlık*, 1 Temmuz 1934) adlı bir başka yazı ile girileceğini ayrıca onu "Anahtarlar" adlı bir başka yazının takip edeceğini hatırlatalım. Bölümde yer verilen diğer iki metin ise daha da enteresan. Asıl içimizdeki mahrem müzelere kapı aralıyor bu yazılar: "Rüyalar" ve "Piyano Sesleri".

Bu arada şunu da ifade edelim ki kitabın sonunda ayrı bir "Ek" bölüm bulunuyor. Bu yazı, Hisar'ın doğrudan müzecilikle ilgili ilk yazılarından biridir: "Bizde Müzeciliğin Başlangıçları" (*Ülkü*, Eylül 1933). Kitabın asıl metin bölümlerine dahil edil-

memesinin ve buraya yerleştirilmesinin sebebi daha önce izah edilmişti.

Son olarak söylenebilecek şudur: Türk Müzeciliği ile ilgili bu eser, Hisar'ın farklı bir yanını ortaya çıkarmanın yanı sıra, doğrudan Türk Müzeciliği için büyük bir hizmet niteliği arzetmektedir.

Eylül 2010

I

TÜRK MÜZECİLİĞİ

Müzelerimizin İlk Zamanları

Bizde, imparatorluğumuzdan önce, ciddi bir müze fikrinin teessüs etmiş olduğu ve bu düşüncenin bizi en eski zamanlara ulaştırdığı anlaşılıyor. Bütün Avrupa'da olduğu gibi, bizde de güzel sanatlara ait kıymetli eşyayı toplamak ve muhafaza etmek fikri, en zengin olan yerde, yani sarayda tatbik edilmeye başlanıyor. Esasen o devirlerde bunun başka türlü olmasına da imkân var mıydı?

Ata, *Enderun Tarihi*'nde, "Fatih'in hazine tarzına tahvil ve tamir buyurdukları" büyük Hazine-i Hümayun'dan bahsetmektedir. Padişahlarımızın zaten Bursa ve Edirne'deki saraylarında da hazine daireleri vardı, bütün bu nadide, kıymetli ve tarihi eşya bu dairelerde muhafaza edilebiliyordu.

Fatih'in muhtelif dillerde nadir kitapları, zengin ve mühim bir kütüphane yetiştirmişti. Bu kitaplar, belki kısmen olsun, bugün Topkapı Müzesi'ndeki kütüphanede mevcuttur.

1504'te İkinci Bayezid zamanında, Enderun hazinesi hakkında tanzim edilmiş bir defter bulunmuştur. *Ata Tarihi*'nin verdiği izahata göre, Yavuz Sultan Selim zamanında hazinenin mevcudu Enderun ve Harem hazinelerine sığmayarak, bunların bir kısmı Yedikule mahzenlerinde hıfzedilmeye başlandığı yazılıyor. Üçüncü Sultan Murad'a kadar Yedikule hisarında böyle bir hazinenin muhafaza edildiğini ve ancak onun zamanında Topkapı Sarayı'na naklolunduğu da, yirmi sene kadar Üçüncü Murad'ın sarayında Hekimbaşı olan Dominicos isimli Kıbrıslı bir Musevi'nin kitabından öğreniliyor.

Padişahlarımızın o zamanlardan beri bu hazinelerde toplattıkları mücevherat, tezyini sanatlara ait ve nadide eşya, silahlar ve Çin porselenleri, hâlâ daha hayretimizi çekecek derecede zengin ve kıymetlidir. Padişahların merasim elbiseleri, sorguçları, silahları, mücevherleri de resmi eşyalar tarzında, saray hazinesinde muhafaza edilirdi. İşte bu "hazine" bizde, müzemizin bir nüvesi, bir başlangıcıdır. Nihayet Cumhuriyet'ten sonra, 3 Nisan 1924'te bu "hazine" açıldığı zaman, Topkapı Sarayı'nın, arşivleriyle muntazam bir müze olduğu anlaşılmıştır.

Bizim aziz topraklarımız daima medeniyet kaynağı ve kültür yatağı olmuştur. En eski zamanları yâd ile, bu geçmiş zamanların şimdiki benzerliklerini göstererek insanı şaşırtan tarih, ta milattan evvel bile Bergama'da, Antakya'da, birçok yerlerde ve sonraları da Bizans'ta müzeler mevcut olduğunu öğretiyor.

Bizim geçmiş zamanlarımızın büyük bir kusur ve noksanı, bu topraklarımız dünyanın en kıymetli hatıraları olan tarih ve sanat eserleriyle dolu iken, milli medeniyetimize ve sanatımıza yabancılık duyarak, onları küçümsememiz ve bu yüzden kıymetlerini göremeyerek birçoklarını kaçırmış olmamızdır. Dikkatimiz evvelce uyanmış olsaydı, dünyanın en kıymetli müzeleri bizim topraklarımızdakiler olabilecekti. Hazin ve uzun bir gafletle, dünyanın hemen bütün eski müzeleri, bilhassa Londra, Paris ve Berlin müzelerine nakledilmiş olan eserler, artık bizim için telafi edilmez bir ziyandır. Tekrar etmeli ki bunun asıl sebebi, sanat karşısında şark ve garp zihniyetleri arasındaki büyük farktır. Bizde, bir yandan şarkkâri tezyini sanat eserlerine büyük kıymet verilirken ve memleketimizde pek ince bir sanat zevki hâkim olurken, diğer yandan topraklarımızın kıymetlerini çoğaltan bu tarihi abide ve eserleri süsleyen heykeltıraşi eserlerini, din taassubuyla sevmez ve bunlara kıymet vermezdik. İşte bu fark yüzünden hükümet ve milletimiz bu pek kıymetli sanat abide ve eserlerine hemen tamamıyla kayıtsız kalmıştık.

Dünyanın en mühim müzelerine şeref veren bu harikulade kıymetli eserleri kaybederken, nihayet "asar-ı atika"yı muhafaza ile bunlarla bir müze toplamak fikri bizde nasıl tatbik olunmaya başlandı? Müzeleri dine ve Müslümanlığa muhalif olarak bunları küfür addeden eski mutaassıp zihniyet karşısında, bu me-

deni gayeye ne büyük zorluklarla erdik, nasıl gayretlerle ve hemen parasız bir surette, bu yolda ne büyük hizmetler yapılabildi? Devlet bütçesinde sarf edilen paranın azlığına karşılık, elde ettiklerimizin ne kadar verimli olduğu ve işte bu sahada daha yapılacak işler için, bunları biraz teferruatıyla öğrenmek pek faydalı olabilecektir.

Şimdilik bildiklerimize göre, bizde asar-ı atikaya rağbetle kıymet vererek bunları muhafaza etmek fikri, tanıdığımız bazı ihtiyarlardan daha yaşlı görünüyor. Bu, ancak, takriben yüz, yüz on yaşında bir fikirdir. Bunu ilk tatbik etmeye başlamak şerefi, pek münevver bir askere ait olduğu görülüyor.

Lamartine, Sultan Mahmud zamanında, İstanbul'a gelince, padişahın etrafında bulunan ve teceddüt hareketine iştirak eden genç Türklere meclup olmuştu. *Voyage en Orient* kitabının ikinci cildinde 20 Haziran 1833'te görüştüğü Ahmet Paşa'yı halis bir Avrupalının bütün eşkaliyle kaydediyor. İşte bu, 1846 yahut 1847'de Sultan Mecid zamanında, Tophane-i Amire Müşiri olan Damat Fethi Ahmet Paşa'dır. Bu asar-ı atikadan birkaçını şehrimizde kurtarmak ve korumaya karar veriyor. Sarayın duvarları arasındaki yerlerde eski metruk Aya İrini Kilisesi'nin binası, cephane olan bir harbiye ambarı sayılıyor. Sonraları bir zaman askeri müze olan bu yerde, o bir asar-ı atika koleksiyonu tertip ediyor ve toplattığı parçaların kataloğunu bir Fransız'a yaptırıyor. Albert Dumont ismindeki bu arkeoloğun yaptığı ve Paris'te *Revue archéologique*'de 1868 yılında basılan bu katalog bizde, o tarihlerde hangi asar-ı atika bulunduğunu tespit eden bir vesikadır.

Fethi Ahmet Paşa'nın zamanının çok ilerisinde bir adam olduğu şununla da anlaşılıyor ki, Topkapı Sarayı'nın methali olan orta kapının etrafında, açıkta bulunan Bizans imparatorlarının kırmızı porfir taşından lahitlerini, harbiye ambarına naklettirdiği sırada, bunun ikisinin kapağının bir büyük çınar ağacının altına isabet eden bir noktada gömülü olduğunu tespit etmiş fakat çıkartmaya muvaffak olamadığından, bunu gelecek nesillere bildirmek için 1847'de, o noktanın karşısına isabet eden bir revak direğinin üstüne talik ettirdiği bir kitabede, Harbiye Ambarı'na naklolunan lahitlerin kapakları şu kadar adım ilerideki çınarın

altında gömülü bulunduğunu hakkettirmiştir. Bu sayede bu kapaklar sonra, müze müdürü olunca, Halil Edhem Bey tarafından çıkartılarak, yeni müzenin önüne naklolunan teknelerin üstlerine konulmuştur. Bu iş de Umumi Harp esnasında, antikaların milli bir servet olduğunu bilen kıymetli bir asker olan, o zamanki Birinci Ordu Merkez Kumandanı Mehmet Ali Paşa'nın verdiği efrat vasıtasıyla yaptırılmıştı.

Fethi Paşa'nın asar-ı atikayı muhafaza fikrinin ehemmiyeti layıkıyla anlatılmış olsaydı, o yıllardan nice sonra kaybetmiş olduğumuz nice kıymetli asar-ı atikayı artık muhafaza etmiş ve mesela Berlin müzesinde, üstüne "Padişahın hediyesi" serlevhası önünde, bir mahalle teşkil eden meşhur Bergama asar-ı atikasını kaçırmaz ve bizim için bir ayıp teşkil eden bu teşekküre uğramazdık.

Bizde asar-ı atikanın ehemmiyeti amirlerin kabiliyetine göre takdir olunabiliyor. 1869 senesi temmuzunda, Ali Paşa'nın sadareti zamanında bu Harbiye Ambarı'ndaki depoya resmen "Müze-i Hümayun" unvanı veriliyor. Buraya ilk olarak o zamanki "Mektebi Sultani" yani Galatasaray Lisesi hocalarından Goold isminde bir İngiliz, müdür tayin ediliyor. Ve o da bu işle üç sene meşgul oluyor. Artmış olan asar-ı atikanın yeni bir kataloğunu tanzim ediyor.

Bu esnada Maarif Nazırı olan Saffet Paşa, valilere gönderdiği birkaç tamim ile antikaların bozulmaması için korumak ve bunları toparlayıp İstanbul Müzesi'ne göndermek vazifesini veriyor ve bunun üzerine pek kıymetli bazı parçalar daha gelmiş oluyor

1871'de Mahmud Nedim Paşa, meşum sadareti zamanında, müze müdürlüğünü mahzurlu görerek lağvıyla, onun yerine toplanmış bulunan asar-ı atikanın muhafızı olmak üzere, o zamanki Avusturya sefirinin iltimas ve tavsiyesiyle Terenzio isminde Avusturyalı bir müdür tayin ediyor ve o da bir yıl bu vazifede kalıyor.

1872'de Türk milliyetçiliğinin muhterem mübeşşirlerinden biri, hakikaten pek değerli bir adam olup ismini daima hayırla yâd ettirmek fırsatını kazanan Ahmet Vefik Paşa Maarif Nazırı olunca, müzeyi yeniden açarak müdürlüğüne Déthier isimli

hayli malumatlı bir Almanı tayin ettiriyor ve o da bu vazifesinde dokuz sene kalıyor.

İşte 1874'te, yani Déthier'nin müdürlüğü zamanında Maarif Nazırı olan Abdüllatif Suphi Paşa, Harbiye Ambarı olan Aya İrini'de vesair birkaçı da ötede beride bulunan "asar-ı atika"nın Çinili Köşk'e getirtilerek bir müze açılmasına karar veriyor. Yazık ki bu kararın tatbik olunması, yani koleksiyonun oraya nakli, hariçte bulunanların getirilmesi ve müzenin tanzim olunarak açılması bir hayli geç kalıyor. Buna rağmen bizde bu müzeyi asıl tesis eden kendisidir. O zamana kadar, müze ismini taşımakla beraber, sadece bir depodan ibaretti. Müzenin kimin tarafından tesis olunduğunu en büyük salahiyetle söyleyecek adam, sonraki müze müdürü merhum Osman Hamdi Bey'di. *Müze-i Hümayun Lühud ve Makabir-i Atika Kataloğu*'na yazdığı bir mukaddimede müzenin asıl müessisinin Suphi Paşa olduğunu kaydediyor. Bu hususta kendisinin şahadeti kâfi gelir. Çünkü muasırların şahadeti en kıymetlisidir. Onlar, öğrendiklerini, kendi ömürlerinin hadiseleri olarak bilirler. Onların canlı malumatı bize yardım etmedikçe, bazı tarihi vesikalar, zamanla, yanlış söylemeye koyulabilir. Osman Hamdi Bey için, müze kendi hayatının macerasıdır. Bütün müzeciliğimiz işleri kendi ailesinin şahsi işleri gibi geçmiştir. Onun için bu hususlarda bir yanlışlığına ihtimal verilemez.

Osman Hamdi Bey'in damadı olan ve kendi zamanında yine müzede uzun müddet vazife almış bulunan merhum Vahid Bey'in de *Müze-i Hümayun: Rehnüma* unvanlı kitabının yedinci sahifesinde: "Suphi Paşa Maarif Nezareti'ne gelince bir müze teşkil ederek, gerek Harbiye Ambarı'nda bulunan ve gerek başkaca elde edilecek asar-ı atikanın hüsn-i halde muhafaza ve teşhiri lüzumu takdir edilmiş olmakla, Topkapı Saray-ı Hümayun müştemilatından Çinili Köşk binası müze ittihaz olunarak bu asar-ı mevcude oraya nakil ve idhâl olundu" diyor.

1947'de Türk müzeciliğinin yüzüncü yıldönümü münasebetiyle, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun İstanbul'u Sevenler Grubu'nun yayımladığı mümtaz bir nüshasında, o zaman İstanbul Asar-ı Atika Müzesi Müdürü olan Aziz Ogan'ın şahadeti de pek kıymetlidir. Çünkü o da müzede yetişmiş bir mü-

tehassıstır. Bu dergideki yazısında "Çinili Köşk'ün müze ittihazı fikrini ilk defa atan, tarih ve nümismatik (eski paralar) ilimlerine derin vukuf ve bilgisi ile tanınan Suphi Paşa merhumdur. Müşarünileyh birinci defa Maarif Nezareti makamını işgal ettiği sırada 1284 (1867), bu fikri daima terviç ve nezaretten ayrıldıktan sonra da halefleri nezdinde takip ve bu teşebbüsün fiiliyat sahasına konmasına büyük himmet göstermiştir. Maarif-i Umumiye Nezareti'ne mahsus 1318 tarihli salnamede, müze teşkili şöyle izah edilmektedir: "1290 Hicri tarihinde Maarif Nezareti'ni (ikinci defaki nezareti) ihraz etmiş olan Suphi Paşa, asar-ı atika ilmine olan inhimaki cihetiyle bir müze teşkiline hasr-ı efkâr ederek, Hazreti Fatih'in inşa ettirdikleri Çinili Köşk'ün müze ittihazı ve Harbiye Ambarı'nda mahfuz asar-ı atikanın oraya nakli idhâli hususlarında delalet etmeleriyle, ilk defa olarak Maarif Nezareti'ne bağlı bir müzenin mezkûr tarihte resmen ve katiyen teşekkül etmiş olduğu tasrih edilmiştir" diyor.

Burada tabii, Suphi Paşa'nın başka sahalardaki hizmet ve eserlerini tetkik edecek değilim. Ancak, yalnız müzeciliğimiz tarihinde işgal ettiği mevkii gösterecek, bilhassa zamanındaki şahitlerin şahadetlerini kaydetmek istiyor, bir de kendisinin müze işlerinin ehemmiyetini tamamıyla takdir eden bir âlim olduğunu hatırlatmak istiyorum.

Latince, Yunanca, Arapça, Farsça bilirmiş. Geçmiş zamanın tarihiyle pek meşgul olurmuş. İbni Haldun Tarihi'nin kitab-ı sanisinin birinci cildini tercüme ederek, 1859'da İstanbul'da neşrettirmiş. Tarihinin bir kısmını, münasebeti olmak üzere, zeyil olarak *Tekmiletü'l İber* unvanıyla, Büyük İskender'in ölümünde, Suriye'den zuhur eden Silifkiyan ve İran'da başlayan Eşkaniyan devletlerinin tarihi sikkeleri hakkında yazdığı eser de, İstanbul'da 1861'de iki kısımda bastırılmıştı. Eski meskûkât hakkındaki bütün eseri budur. Yine *Uyunü'l ahbar fil nukud-u ve'l âsar* adlı eserinde, meskûkât-ı islamiyenin iptida icat ve kat'ı hakkında bir faslı vardır. İlk önce *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde makale olarak bastırılan bu tetkik, sonra da risale şeklinde basılmıştır. Bu şimdi gayet nadir bulunan bir kitaptır. *Hakayıku'l Kelâm fi Tarih-i İslâm* unvanlı eserin birinci cildi, 1294'te basılmış, fakat ikinci cildi basılmamıştı. Kıymetli başka bir eserinin de, basılmamış

olarak, Yıldız kütüphanesinde bulunduğu öğrenilmişti. Kendisi Avrupa'nın bazı ilim cemiyetlerine aza intihap olunmuştu. Bizde meskûkât ilmiyle ciddi bir tarzda meşgul olduğu malumdur. Binaenaleyh, bu asar-ı atika ve müze işlerinin ehemmiyetini tamamıyla kavramış olan bir mütehassıstı. Osman Hamdi Bey'in müze işlerinde, her türlü teşebbüslerinde onu kuvvetle müdafaa ve himaye ettiği bilinirdi.

1873'te asar-ı atikanın Çinili Köşk'e naklolunmasına karar verdiren Suphi Paşa, 1874'te de bizde otuz altı maddelik ilk bir *Asar-ı Atika Nizamnamesi*'ni hazırlayarak neşrettiriyor.

Nihayet 1880'de, Hicri 1297 ramazanında, müzenin küşat resmi icra olunuyor. Ramazan olduğundan gelenler pek azmış. Maarif Nazırı Münif Paşa bir nutuk söylüyor. Ve bunda asar-ı atikaya ehemmiyet vermekte geç kaldığımızı, hatta bundan birkaç sene evvel, Kıbrıs'taki bir Amerikan konsolosunun oradan bir müze dolduracak kadar asar-ı nefise çıkarıp götürdüğünü, vaktiyle himmet edilmiş olsaydı, dünyanın en mükemmel müzesinin şimdi bizde bulunacağını ve müze açmak teşebbüsüne kendisinden evvel başlanmış olduğunu açıkça hatırlatarak: "Müze-i Hümayun'un tanziminde eslaf-ı kiram hazeratının vukua gelen himemat-ı celilerini takdir ve ilan ile küşadının, memuriyet-i acizanem zamanına tesadüf etmesinden dolayı kendimi bahtiyar addederim!" diyor.

O zamanki istibdat idaresinin garip bir mirasyedi zihniyeti vardı. Bazı insanlar ve hatta aileler için, eğer isterse, birçok hususlarda müsamahalı olurdu. O devirlerde alafrangalığı ile tanınmış olan Edhem Paşa ailesine de, zımni bir imtiyaz ile asar-ı atika müze taraftarlığı hüsn-i kabul edilmişti. Bu hizmet o aile erkânına havale edilmiş bulunuyor ve onlar da bu cesaretle hareket etmiş oluyorlardı. Edhem Paşa oğullarının üçü de, müzeciliğimizin muhtelif faaliyetlerinin hatıralarına karışır.

Bu kardeşlerin en büyüğü, İsmail Galib Bey, Avrupa âlimlerince tanınmış olan Suphi Paşa'nın, bizde tesis etmiş göründüğü meskûkât ilminde, onun mesaisine devam eden mütehassıs addediliyor. İlk İslam sikkelerine dair kıymetli kataloglar tertip etmiş olan kendisidir. Müze için yapılan kataloglardan başka, kendi koleksiyonlarını da birini *Takvim-i Meskûkât-ı Sel-*

çukıyye, diğerini de *Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniyye* olarak neşretmişti. Bu eserlerinden başka, müzeciliğimize dair gazetelerde bir hayli makaleler, sair bazı ufak eserler ve Fransızca bazı tetkikler neşretmiş, mütevazı ve ciddi bir âlimimizdi.

1881'de Déthier'nin ölümü üzerine, aynı yıl içinde, 11 Eylül' de müze müdürlüğüne, bu defa bir ecnebi değil, ilk Türk olarak Edhem Paşa'nın ikinci oğlu olan Osman Hamdi Bey tayin olunuyordu ve bunun müzemiz için en mühim bir tarih olduğu malumdur. Hamdi Bey 1910'da ölümüne kadar müdürlükte kalarak, bu müddet zamanında İstanbul'daki asar-ı atika müzesi ihya edilmiş oldu.

Hamdi Bey'in yerine üçüncü kardeşi Halil Edhem Bey tayin olundu. O da pek hüsnüniyet sahibi ve gayet mütevazı bir âlimdi. Müzeciliğimizin tarihinde şahsi hatıralarıyla, en kıymetli malumatı olan kendisiydi. Ondan, hatıralarının hiç yazılmamış olan kısımlarını, etraflı olarak yazmasını birkaç defa rica etmiştim. Çünkü ömrü, kırk küsur yıldır, bütün asar-ı atika ve müzeciliğimiz macera ve facialarıyla geçmişti. Bu eski suiistimallere ve bu yürekler acısı cehaletlere nihayet verilmesi için, gözlerimizi açacak olan malumatın bize çok faydası olabilecekti.

Asar-ı atika ile bir müze açmak zamanlarından kalma ne kadar şahsi duyuşlar ve başkalarından duyulmuş ne kadar hatırlayışlar varsa, bunların hepsini bilmeliyiz ki bu işler, bu gayretler, bu mücadeleler, bu istekler, bu inatlar, bu hizmetler, bu muvaffakiyetler, hepsi de vaktiyle oldukları gibi, canlı birer hatıra olarak kaydedilebilsin. Ben bunlardan bazılarının hikâyelerini, kısmen çocukluk hatıralarım içinde duyduğumdandır ki, bunlardan bir iki tanesini yazılarımda duyurmaya çalışmıştım. Ve işte bunun içindir ki Halil Edhem Bey'in hatıratına bu kadar ehemmiyet ve kıymet verirdim. Bunun çoğunun kendi ailesinin, hayatının maceraları arasında yerleri vardı. Bana gönderdiği 15 Mayıs 1936 tarihli bir mektubunda: "Müzelerimiz için birçok gerek ciddi, gerek gülünç hatıralar vardır. Şimdi çekmekte olduğum hastalıktan kurtularak Ankara'ya gelirsem karşı karşıya oturarak sizi biraz meşgul edebilirim. Onların neşrolunmasını hakikaten ben de isterim. Ama tasnif olunmuş şeyler değildir. Hatırama gelen şeyleri size hikâye edeceğim. Mesela Balkan Harbi'nden

sonra müzenin entrikalarını, Almanya imparatoruna nasıl terhin, daha doğrusu fürûht olunurken buna nasıl mâni olunmuştu? Bakınız ne kadar meraklı bir mevzudur" diyordu.

Müzeciliğimizin tam bir tarihçesinin ve arşivlerinin tetkik olunarak yazılmasını istemek pek tabii bir hakkımız olur.

Esasen, Birinci Türk Tarih Kongresi'nin, Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından hazırlanan, konferans ve müzakere zabıtlarını gösteren kitabın 532. sahifesinde, Halil Edhem'in Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azası sıfatıyla müzelere dair verdiği konferansı mevcuttur. 362. sahifesinde Halil Edhem bu lüzumu tasdik ile: "Bir vakit bu müzenin mufassalan tarihçesi yazılması lazım gelir!" demektedir.

Böyle bir tarihçe, tabii siyasete taalluk eden kısımları bertaraf edilmemekle beraber, ciddi bir ilim ve samimi bir milli kültür ciddiyetiyle yazılmış olmalıdır. Birer birer bulunup toplanacak vesikalar indi tefsirlere düşünülmeden meydana konulmalıdır. Vilayetlerde yaşayan nice münevverler, kendi şehirlerinin müze işleriyle alakalarını duymuş ve düşünmüş olurlardı.

Böyle bir monografinin yazılmasını nice senelerden beri istemiştim. Gerçi bu eser, bir hayli zahmetli olmakla beraber, genç âlimlerimizden birinden bunu istemek belki bir hakkımız olacaktır. Bütün bu medeni teşebbüsler daima zorluklarla çarpışır. Hiçbir terakki zaferi kolaylıkla elde edilemez. Müzeciliğimiz de türlü güçlüklerle başlamış, bazı sahalarda muvaffak olmuş, bazı sahalarda ise, hâlâ iyice anlaşılmamış, bocalamada kalmıştır.

Avrupa'da arkeoloji tahsil ederek, İstanbul Müzeleri Roma ve Yunan asar-ı atika mütehassısı bulunduğu sırada, Remzi Oğuz ile Maurice Barrès hakkında yazdığım bir iki yazımı tasvip ile bana gönderdiği mektuplarla tanışmıştık. Onunla ilk görüşmemizde, bu fikrimi kendisine de söylemiştim. Gerçi Hamit Zübeyir Koşay, 1932'de neşrettiği *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım* unvanlı risalesinde, Remzi Oğuz'un müze ve müzeciliğe dair henüz basılmamış bir eseri bulunduğunu yazıyorsa da, bu kitabın basıldığını görmedim. Daha doğrusu bu eser, müzeciliğimizin tam bir tarihçesi olmadı. Bu hususta şimdiye kadar yapılmış olan en kıymetli monografi, vaktiyle Asar-ı Atika Müzesi müdürü bulunduğu sırada resmi bir rapor gibi, Aziz Ogan'ın yapmış olduğu tetkiktir ki evvelce bahsettiğimiz bir dergide basılmıştır.

İlimleriyle ciddi ve ruhen mütevazı âlimlerin hizmetlerinden bahsetmek bile güç oluyor. Vaktiyle Müze Müdürü Hamdi Bey'e dair bir yazım için, Halil Edhem Bey bir tezkeresinde bana lüzumundan fazla teşekkür ediyor. Fakat kendisinden bahis olunmasını istemiyor ve: "Gelecek yazıda âcizlerinden bahsedileceğini bildiriyorsunuz. Benim için ne büyük bir şeref ve mucib-i iftihar olduğunu söylemeye hacet yok. Fakat eğer bana zerre kadar muhabbet ve teveccühünüz varsa, bu niyetinizden sarfınazar etmenizi pek ziyade rica ve temenni ederim. Hakikaten bunu yazmakla beni pek ziyade utandıracaksınız!.. Derin bir mahcubiyetimi mucip olacaktır" diyordu.

(*Türk Yurdu*, Ekim 1956, nr. 261, s. 279-287)

Tarihi ve Milli Abidelerimiz

Yeryüzünde öyle topraklar vardır ki, güya daha tarihe doğmamış gibi, tamamen hafızasızdırlar. Bunların içinde ve üstünde, insanın zihnine ve kalbine hitap edecek hiçbir din ve medeniyet hatırası yoktur. Bizim topraklarımız böyle sade topraklar değildir. Bizim topraklarımız birçok dinlere ve medeniyetlere hem beşik, hem mezar olmuş ve bağırlarında yarı gömülü, yarı canlı duran uzun bir tarih ile yoğrulmuş, mânâlı topraklardır. Elimizden daha dün çıkmış olanları da, bugün bize kalanları da insanlığın muhtelif devirlerine sahne olmuş, fikir ve his yatağı ve tarihin ana hatlarının uğrağı olan topraklardır. Sanılır ki kanlar derinliklerinden hâlâ sızar ve üstlerinde ruhların uçuşu duyulur.

Vatanımızın toprakları bu bakımdan madenleri, ormanları, tarlaları ve nehirleri gibi milli bir servet membaıdır. Anadolu ve Rumelimiz bu itibarla Yunanistan ve Mısır'dan da daha mühim ve zengin sayılabilir. Asar-ı atika bakımından dünyanın en kıymetli harabelerinden olan Truva, Bergama ve eski "acayib-i seb'a-i âlem"den biri olan Efes mabedi harabeleri Boğazköy hafriyat sahaları hep Türkiye'dedir. Ve mesela İstanbul gibi bazı Türk şehirleri, bir millete şeref verecek kadar zengin sanat şaheserleriyle donanmıştır. Hiç şüphe yok ki, dünyada hiçbir şehir bundan fazla sevimle, sanatla, zevkle süslenmiş ve döşenmiş değildir. Fakat yazık ki bu yeraltı ve yerüstü kıymetlerinin bütün keşifleri daha yapılmış ve bilhassa ehemmiyetleri daha layıkıyla anlatılmış ve tefsir edilmiş değildir. Ne diyoruz? Hatta mevcudiyetleri büsbütün emniyet altına alınmış bile değildir. Bunların değerlerini bilmeliyiz ki atileri temin edilebilsin.

“Asar-ı atika” ve “Asar-ı nefise” denilen şeyler milli servetin ya toprağa gömülü yahut toprağa dikili ve canlı bir kısmı iken, bunları görebilmek ancak terbiye edilmiş gözlere, sevebilmek ancak ya insiyaki bir göreneğe, yahut geniş manasıyla şuurlu bir milli kültüre ve hissedebilmek bir nevi ihtisasa ihtiyaç gösterdiğinden; bu milli servet hazinemizin eskiden beri mevcudiyeti anlaşılamamış, inkâr edilmiş ve daha fenası, sahipsiz ve bakımsız bir halde bırakılarak yağma ve tahrip ettirilmiştir.

Üstünde yaşadığımız toprakların eski tarihini meydana koyan arkeologiya (arkeoloji) Avrupa'da bile nispeten yeni bir ilimdir. Bizde o kadar yenidir ki, İstanbul müzesinin bazı çok verimli hususi teşebbüsleri istisna edilirse, topraklarımızda Cumhuriyet'ten evvelki zamanlarda yapılan hafriyatımızı biz; kısmen çalmış çırpmış, fakat nihayet bu eserleri topraklarımız üstünde meydana çıkarmış olan yabancılara borçluyuz. Eğer yabancıların ilmi ve parası yardım etmemiş olsa, çok mühim birçok hafriyatın neticelerinden de şimdiye kadar mahrum kalacaktık.

Eskilerimiz hafriyatı ihmal ettikleri gibi, meydandaki eski eserleri ve sanat şaheserlerini de açıkgöz yabancılara kaptırmışlardır. Avrupa müzeleri, bilhassa Paris, Londra, Berlin müzeleri, bizim topraklarımızdan kaçırılmış tarihi eserlerle ve sanat şaheserleriyle doludur. Hatta koca bina cepheleri, kapılar, kemerler, metrelerce duvarlar sökülmüş, taşınmış ve sonra taş taş o müzelerin içinde tekrar kurulmuştur.

Üzerinde muhtelif medeniyetlerin açmış olduğu topraklarımız üstündeki bu eserleri, eğer biz toplasak, bugün bütün dünyanın en meşhur, en zengin ve en çok seyyah celbedecek müzelerine şüphe yok ki şimdi biz sahip olurduk.

Hâlbuki biz satılması caiz olmayan bu eserleri, kıymetlerini hiç bilmediğimiz için, hatta parasız kaçırtmış yahut yabancılara vermişiz. Bütün bu cehalet maceraları yüzümüzü kızartacak hatıralardır. Bunları unutturmak için cehdetmeliyiz.

Felekten intikam almak demektir ehli idrake
Edip tezyîd-i gayret müstefid olmak nedametten!

Eskilerin inanılmaz derecede büyük bir kabahatleri daha, yine cehaletler yüzünden, yabacıların o birçok sarfiyat ile meydana çıkardıkları harabeleri ve eserleri sahipsiz ve bekçisiz bırakmakla, bunların taş ve mermer ocağı hizmetini görerek ötekinin berikinin keyfine veya istifadesine göre tahrip edilmelerine, mahvolmalarına müsamaha edişleridir. Küçük bir masraf ihtiyarı, bunların muhafazasına kâfi gelebilirdi ve hâlâ gelebilir.

Fakat bundan daha hazini ve garibi var: Beş on şehrimiz Türk sanatı şaheserleriyle baştan başa adeta bir donanma gibi donanmışken, Anadolu hemen baştan başa bakımsızlıktan ölen eski Türk eserlerine bir mezar olmuşken, Türk sanatının mevcut olmadığı da iddia edilirdi. Milli sanatımızdan Türklerin bile haberi yoktu ve garpçılık cereyanının başladığı, fakat daha şuurlu bir kavrayış halini almamış olduğu zamanlarda, onu Türkler bile inkâr ederledi. Mesela bir cami binasının pek güzel olabileceği hatırlarına gelmez ve bunu tasdik etmeyi akıllarına yakıştırmazlardı. Milli sanat inhitat ettikten sonra taraftarları da iflas etmişti. Milli sanatın zevkine dönmüş olanlar, ona garp yolundan gelmişlerdir.

Tarihi ve milli olan bütün abide ve eserlerin korunması meselesi, tekmil kültür işlerinin, nasıl nispi ve milli olduğunu bir daha vuzuhla gösteriyor ve ispat ediyor. Zira tarihsiz olan ve üstlerinde yaşadıkları toprağın bile bir tarihi mevcut olmayan milletler için, bu mesele tabii aynı ehemmiyeti haiz değildir. Halbuki bunun, bizim için hayati bir mesele oluğunu söylemek, katiyen mübalağalı değildir. Zira milletimizin kökleri tarihtedir. Tarihimizin şuuru manevi kuvvet membalarımızdan biri olmalıdır. Ve milliyet meselesi bizim için de yalnız ırki değil, harsi bir mesele olduğuna göre, milliyetimizin şuurunu ancak böyle, milli kültürümüzün esaslarında ve istinat direklerinin dayandığı sahalarda koruyabiliriz.

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin tesitleri kültür sahasında son derece verimli olacaktır.

Milli abidelerimizi, milli sanat eserlerimizi ve hatta tezyini sanat eserlerini anlamak, milli kültürümüzün bir kısmını teşkil edecektir. Her millet medeni seviyesini yükseltmek için böyle

anlayışlara müracaat eder. Bunları anlayıp anlatmayan bir milli kültür tasavvur olunamaz...

Türk zekâsı ve zevki Türk medeniyetini anlamak, kendini bulmak ve selamet ve rüştüne ermek için, onun bu şahitlerine ve bu vesikalarına bakmaya, bunları görebilmeye ve sevebilmeye, hülasa bilmeye ihtiyacı vardır. Ve eminim ki anlatacağımız bu eserlerle teşkil edebileceğimiz müzeler, Türk medeniyetinin birer zaferi olacaktır.

Eski ve yüksek sanat eserlerinin, hususi birer asaleti ve fazileti vardır. Ve hatta belki de sırları vardır denebilir. Her fikir ve her ruh onları biraz kendine göre anlayacak ve tefsir edecek, fakat muhakkak bunlardan aldığı derslerle de biraz zenginleşecektir.

Bir taraftan geçmiş zamanları görmüş ve onlar içinden bize gelmiş bu kıymetlerine paha biçilemez eserleri ihmal ile tahrip ile mahvedersek, diğer taraftan nasıl tarihi sevdiğimizi, ona bağlı kaldığımızı ve eski zamanlara alakamızı söyleyebilir ve buna kimi inandırabiliriz? Bilakis asıl bu tarihi eserlere bağlılığımızı göstermekle değil midir ki, tarihe karşı ciddi alakamızı ispat etmiş olabilelim.

Asırların içinden geçip gelen bu eserler, kulaklarımıza büyük denizlerin uğultusunu getiren deniz kabukları gibi, geçmiş zamanların sesleriyle hâlâ dolu ve taşkındır. Bu abideler ve bu sanat eserleri bize miras kalan en iyi, en musaffa şeylerin bir lübbü, süzülmüş bir hülasası, sanat ruhudur.

Bu tarihi ve milli abideler ve eserler, aynı zamanda insan olmak dolayısıyla sevmemiz lazım gelen bedii eserlerdir. Bunlar ve müzeler insan zihninin düşünmek için yükselebildiği ve konabildiği ve en yüksek ve ufukları en geniş zirveleridir. Bunlar sanat ve medeniyetin müşterek yolları, hayatın anlaşma noktaları, üstünden geçtiği çölün vahaları, akışının yüksek duraklarıdır.

Her şeyin sanki en müthiş düşmanı olan zaman, bu eserleri tahrip eder, çürütür dururken, insan eli ona kendisinden daha müthiş bir muavin oluyor. Fakat bilakis biz, ondan fazla şuur ve vicdana sahip olduğumuzu göstermeli ve tahrip değil, muhafaza ve sıyanet etmeliyiz.

Bu toprakların asıl sahipleri ve öz çocukları olmakla, bu tarihi ve milli abidelerin ve eserlerin muhafaza ve sıyaneti yolundaki vazifemizi, başkalarının bize hatırlatmasına hiç lüzum ve sıra bırakmamalıyız. Bu eserlerin yalnız milli değil, beynelmilel kıymetleri vardır. Zira medeniyetin ölçüsü müşterektir. Bütün medeni beşeriyet bunlarla alakadar olur ve alakasını göstermiştir de!.. Zaten bugün her memlekette, kendi dahilindeki böyle tarihi ve bedii eserleri koruma ve bunların her tarafta korunması için de müşterek bir himmet cereyanı vardır ve gittikçe kuvvetlenmektedir. Ve zaten biz de bu cereyanı kuvvetlendirmeye çalışmalıyız. Zira belki ancak bu sayededir ki, hudutlarımız haricinde kalabilmiş Türk sanat eserlerini ibkâya muvaffak olabiliriz.

Medeniyet tahrip ve imha etmek değil, cem ve tertip, himaye ve sıyanet etmek demektir. Asıl medeni milletler belki bani olanlardan ziyade, muhafaza etmesini bilen milletlerdir.

Büyük fatih milletler zapt ettikleri yerlerdeki kıymetli eserlere hürmet etmesini bilirler. Büyük cetlerimiz, eski fatih Türkler, memleketimizde buldukları birçok eserlere hürmet etmişler, mesela İstanbul'da Bizans'tan kalma birçok eserleri korumuşlardı. Bunların vazifelerini değiştirmekle, hayatlarını muhafaza ve müdafaa ederlerdi. Bazı kiliseler camiye tahvil edilirken, en usta kalfalar tarafından iyice tamir, imar, tezyin edilirdi. Bu sayede bugün İstanbul'da eski Latin ve Bizans eserleri vardır ki, Türk devrinin eserleriyle yan yana yaşarlar. Cetlerimiz bunları tahrip etmemişlerdi.

Balkanlılar bizim çekildiğimiz topraklardaki eserleri tahrip etmişlerdir. Ve bizim de inhitat devrimizde, bizzat kendi eserlerimiz aleyhinde onları taklit etmiş olduğumuzu söyleyebiliriz.

Halbuki memleketimizde yol ve konfor olsa, hâlâ bu çalınmış harabeler, yarı meydana çıkarılmış asar-ı atika ve tarihi ve milli eserlerimizin biraz meydana konulup layıkı veçhile izah ve tefsir olunmaları sayesinde, gösterilebilir hale gelmeleri memleketimize birçok seyyah ve müdekkik celbedecek ve turizm cihetinden birçok istifadeler temin edebilecektir. Bu istifadeleri hesap etmek, memleket ve milletimizin en tabii bir hakkıdır.

Hülasa bütün bu asar-ı atika, hafriyat, milli abideleri ve sanatı korumak vesaire meseleleri, bizim için bir memleket bir medeniyet, bir milli kültür, bir millet, bir devlet işidir. Bu işte milli haysiyetimiz mevzuubahis olduğunu inkâr etmemeli, bilakis mümkün olduğu kadar yüksek sesle söylemeli ve izah etmeliyiz.

Maziden bize bu yolda ne zengin bir miras kalmıştır? Acaba bunun adamakıllı bir hesabını olsun biliyor muyuz? Ne gezer! Bu zengin mirasın bir defterini tutmuş, bir listesini yapmış mıyız? Hayır. Evvel zamanlarda bu zenginliğimiz o kadar boldu ki, evkaf suları gibi ölçüsüz akar ve bu bolluk pek tabii sayılırdı. Bu coşkun suların kuraklığı acı acı hissolunduğu zamanlardan beri de, bunlar yani kalanlar tescil edilmemiştir. Buna artık şimdi cidden sıra gelmiştir sanırız. Bütün bu eserlerin kayıt ve tescili muamelesi ehemmiyetle yapılmalıdır.

Sanatı ve zarafeti pek sevmiş olan eski büyük cetlerimizin miras bıraktıkları bu eserler, sonraları inhitat devrimizdeki mütereddi atalarımızın, bu sanat eserlerini anlayamayanların bu his ve ruha ya düşman, ya lakayıt olanların, sanatı ve zarafeti sevmeyen cahil, kaba, adi ve bayağı olanların ellerinde, kısmen tahrip edilmiş bir haldedir. Hiç onları bu halde bırakmaya razı olabilir miyiz?

Bazı belediyelerimiz ve müesseselerimiz, kendi kıymet bilmezliği yüzünden, güzel eşyalarını evindeki çatı arasının tozları altında küflendirip çürüttüğü halde, mahallesinin cahil, acemi ve zevksiz döşemecisine biçimsiz, rahatsız ve üslupsuz, fakat pahalı takımlar ısmarlayan bir mirasyediyi andırıyor: Ellerinin altındaki az bir masrafla tamir edilebilir kıymetli binaların viran olmasına göz yumup, bin zahmet ve masrafla çirkin ve kaba saba binalar yaptırıyorlar.

Bugün İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum gibi başlıca sanat şehirlerimizdeki abidelerimizin acınacak hali bize her kararımızda bedii bir nokta-i nazar lüzumunu ve birçok kararların acele alınmak ihtiyacını açıkça gösterir.

Zira milli sanat tarihimizin inhitat devrinden beri bu eserler, ya büsbütün harap olmaya bırakılmış ve bugün mahvolmaya yüz tutmuş, yahut güya tamir edilmek istenirken tahrip edil-

miş ve bozulmuştur. Hele kıymetli eserlerimizi adileştiren müstekreh bir sıvacılık vardır ki, bu ananenin tahriplerine artık bir an önce nihayet verilmelidir. Gene bu binaların ve abidelerin bazısı yahut bunların bir parçası, kıymetlerinden tamamıyla habersiz olan Evkaf idareleri tarafından, tahrip masrafını ödemeyecek bir para için kiraya verilerek berbat ettirilmektedir ki, bu eski usul de artık büsbütün menedilmelidir.

Tarihi, milli ve bedii bu abidelerimizin kıymetleri daha, ne terbiye ve kültür sahalarında kabul edilerek tedris olunmuş, ne efkâr-ı umumiye karşısında anlatılarak hiçe alınmalarına ses çıkarılmış, ne edebiyat ve sanat âleminde layıkıyla tefsir ve tasvir edilmiştir.

Bütün bunlar meçhul, keşfedilmemiş bir dünya gibi duruyor. Ne kadar yazıktır ki medeni şehirlerimizde bile, daha bunların hukuki vaziyetleri tespit edilmiş ve hatta hayatları sıyanet edilmiş değildir. Bu milli servet sahipsiz, sicilsiz, kayıtsız ve hukuksuz bırakılmış, hiçbir ihtimam görmediği gibi, hiçbir emniyet altına da alınmamıştır.

Mazinin bu cehli, kayıtsızlığı ve zevksizliği, bugünkü intibah hamlesinin tahammül edemeyeceği bir facia yekûnudur. Zira, gözler açıldıkça izan, binaenaleyh vicdan, eskilerin tabii gördükleri birçok şeylere artık razı olamaz! Topraklarımızda gizlenen servetleri araştırmamak ve bilakis üstünde hâlâ diri olan kıymetli eserlerin de dökülüp toprağa karışmasına seyirci olmak, artık bugünkü vicdan ve izanın müsamaha ile görüp tecviz edebileceği bir hal değildir. Çok uzun süren bu eski bakımsızlıkları telafi için, Cumhuriyet idaresi bu sahada yeni bir azimle ve hızla büyük bir gayret sarfına mecburdur. Zira vakit kaybetmeden, acele ile yapılacak pek çok işler vardır. Medeniyetin açtığı gözlerle bir an önce vazifelerimizi görmeliyiz ve ihmal veya kasıt karşısında hâlâ canını vermemiş ve henüz ayakta durabilen bütün eski veya milli eserlerimizi koruyup kurtarmaya ahd ve ceht etmeliyiz.

Unutmamalıyız ki bütün bu meselelerle bizim ciddi surette, candan alakamız ne kadar yenidir. Binaenaleyh, yapılacak işlerin çokluğuna hiç şaşmamalı ve bundan dolayı şaşırmamalıyız.

Yukarıdaki izahatla görülüyor ki, bu işlerin başlıca iki cep-

hesi vardır: Bir taraftan "asar-ı atika" müzeler cephesi, diğer taraftan milli abide ve eserlerimizi muhafaza, tamir ve koruma cephesi!

Ve bu vaziyette de başlıca iki ihtiyaçla karşılaşıyoruz: Para ve kanun!

Şunu itiraf etmeli ki para, burada da maatteessüf, gene her zamanki gibi en mühim rolü oynuyor. Şimdilik ne Maarif Vekâleti, ne de Evkaf bütçelerinde, yani devlet bütçesinde; ne de belediyelerin bütçelerinde bütün bu işleri başarabilecek kadar para ve tahsisat tefrik olunabilmiş değildir. Fakat bu işlerin ehemmiyetleri anlatılabildikçe ve kabul ettirildikçe bu tahsisatın, bu paranın artması da tabiidir. Bunlar hem pek verimli, hem pek müstacel işler olduğuna göre, ehemmiyetlerine uygun birer bütçeye mazhar edilmeleri ciddi surette beklenebilir.

Bunu temin edebilmek için de, bu fikirler etrafında mütemadi neşriyat ve izahat ister. Çünkü efkâr-ı umumiye bu hususta layıkıyla tenvir edilmiş ve hazırlanmış olmaktan daha çok uzaktır. İşte bu işlerin bir de en yüksek manasıyla bir propaganda, bir anlatış cephesi de vardır.

İstenilen tahsisatın ve kanunların esbab-ı mucibesi kitaplarla, konferanslarla, makalelerle anlatılmalı ki, bu tahsisatı kabul edecek mebusların, belediyelerin ve resmi teşkilatın muvafakatları daha kolay elde edilsin ve halk da her vesile ile tenvir edilmiş olsun.

Bu eserleri asıl muhafaza edebilecek en tabii ve daimi bekçiler halk olacağına göre, memleketlerindeki eserlerin kıymet ve ehemmiyeti hakkında onları tenvir ve bu hususta alacakları emirleri izan ve vicdanlarının bütün yardımıyla ifa etmelerini temin etmek için, iş başında bulunabilecek küçük memurları irşat etmek lazımdır. Zira asıl tahribat ve müşkülat onların cehaletinden çıkıyor. Maarif Vekâleti bu işe lakayıt kalmamış, ait olduğu makamlara birçok tamimler göndermiş, geçenlerde de "Tarihi abide ve eserlerimizi korumaya mecburuz" unvanlı bir risale neşir ve tamim etmişti. Muhterem müzeler müdürü Hamit Zübeyir Bey de, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın neşir ve tamim ettirdiği *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım* unvanlı bir risale yazdı. Gene Maarif Vekâleti yakında müze işlerine ait bir bülten neşrettirecektir.

Daha yepyeni bu himmetlerle, şüphesiz ki muhitte bir alaka uyanmaya başlamış ve mazideki hataların tekerrürü imkânı şimdi azalmıştır. Hele bazı valilerin ve memurların bu sahadaki gayret ve himmetlerini sitayişle anmak muvafık olur. Bu sahada mesut neticeler istihsal olundukça, umumi alaka da artacaktır. Hiçbir teferruata girişmeye imkân olmayan bu uzun makalede, ancak –tamamı bile olmayan– bir fihrist gibi saymak şartıyla yapılması lüzumlu olan başlıca bazı işleri hatırlayalım:

Dediğimiz gibi bir taraftan hafriyat ve müze işleri var:

1. Anadolu'nun binlerce höyüklerinden en ehemmiyetli gözükenlerinde ve en zengin tahmin edilen yerlerde hafriyatta bulunmak işi:

Bu sene yedi yerde hafriyat yapılmakta ve bunun iki tanesi doğrudan doğruya Maarif Vekâleti tarafından yaptırılmaktadır. Ekserisinden kıymetli neticeler elde edilen bu hafriyatın, tahsisat nispetinde arttırılabileceği şüphesizdir.

2. Lüzum ve imkân nispetinde yeni asar-ı atika müzeleri açmak işi:

Müzeciliğin bizde, herhalde nispi bir inkişaf görmekte olduğu meydandadır. Cumhuriyet'ten beri Maarif Vekâleti bu sahada kayıtsız kalmamış, bir Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürlüğü teşkil etmiştir. Bu müdürlüğün ihdası pek verimli olmuş ve tesessüsünden beri kendisinden beklenilen birçok faydaları temin ederek, ne kadar elzem olduğunu ispat etmiştir. Bugün on yedi müze veya müze depomuz mevcuttur. İtikadımca, "açık müzeler" denilebilecek mühim harabeleri de tescil ve bunlara ilave etmelidir.

3. Meydandaki bu büyük harabelerin ve Boğazköy gibi mühim hafriyat sahalarının bekçilerle muhafaza ettirilmesi:

Bu açık hazineleri sıyanet elbette güçtür ve böylece milli bir servetimiz, mütemadiyen çalınmakta ve erimektedir. Maarif Vekâleti buna karşı, bu harabelerin en mühimlerine bütçenin müsaadesi nispetinde bekçiler koymuştur. Fakat bunların çoğaltılması ve daha birçok tarihi harabelerin mümkün olduğu kadar iyi muhafaza ettirilmesi lazımdır. Bu da bir tahsisat işidir.

4. Yeri bulunmuş veya topraktan çıkarılmış, fakat uzaklarda yağmur, kar, çamur altında tahribata maruz olarak yatan, eski ve kıymetli taş ve heykellerin müzelere nakli:

Maarif Vekâleti buna da imkân, yani para nispetinde çalışmaktadır. Birçok eserler, muhtelif müzelere naklettirilmiştir. Lakin içlerinden talihsiz olan bir kısmı da tahsisatsızlıktan dolayı daha sıra bekliyorlar. Bu işte de eldeki para nispetinde muvaffak olunacağı şüphesizdir.

Hafriyat içlerinden veya muhtelif yerlerden bulunup getirilecek –Avrupalıların Hitit dedikleri– Etiler'den kalma eserlerle memleketimizde senelerce sürmüş olan çalınmaya, çırpılmaya rağmen, gene dünyanın en zengin bir müzesini kurabileceğimizden eminiz. Müzeler müdürlüğünün bu sahadaki himmet ve muvaffakiyetiyle, yalnız son senelerde toprak üstünde bulunmuş ve yakınlıklarına göre, Ankara, Kayseri, Adana ve Sivas müzelerine toplattırılmış olan Eti eserlerinin sayısı yüzleri geçmektedir. Maarif Vekâleti büyük bir Asar-ı Atika Müzesi yaptırmaktadır. Ankara dünyada en zengin Eti eserleri müzesine sahip olmaya layıktır. Bunu temin için de yalnız tahsisat kâfi gelecektir.

5. Nihayet müze âlimlerine ihtiyacımızı düşünmek:

Bizde müzeci yetiştirmek ve Avrupa'ya arkeoloji tahsili için gençler göndermek lazımdır. Maarif Vekâleti buna da çalışarak, elden geldiği kadar muvaffak oluyor. Tahsillerini ikmâl ile dönmüş olan Müfit Arif Bey ve bazı pek güzel yazılarını okumuş olduğumuz Remzi Oğuz Bey gibi istidatlı, kıymetli âlimlerimiz yetişiyor. Bunları çoğaltmak da kısmen bir tahsisat işidir.

6. Diğer taraftan da İslami devirlerden kalma, yani eski Türklerin, Selçuk ve Osmanlı Türklerinin bize miras bıraktıkları ve kısmen canlı ve ayakta duran klasik abide ve eserlerimize ait işler var:

Güzelliklerini, kıymet ve ehemmiyetlerini bütün dünya mütehassıslarının tasdik ettikleri bu zarif ve azametli abideler içinde, derhal tamirlerine lüzum olan yüzlerce binalar ve eserler vardır. Bunların, Maarif Vekâleti'nin bu sene neşrettirdiği *Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumaya Mecburuz* unvanlı risalede bulunan ve eksik olduğu işaret edilen bir listesi, bu işin ehemmiyet ve azametini ispat edecek derecede vazıh ve mühimdir. Asırlarca süren müzmin bir inhitat yüzünden, bu eserlerin çoğu harap bir haldedir. Fakat ehemmi mühimme tercih ile bunları ilmi

bir tarzda tamire başlamak da tehir edilmeyecek bir vazifemizdir. Burada, Reisicumhur Hazretleri'nin 1931 senesindeki tetkik seyahatleri esnasında, Konya'dan, Başvekil Paşa'ya gönderdikleri ve mezkûr risalede bulunan telgrafın bir parçasını zikredelim. "Konya'da asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle büyük bir harabi içinde bulunmalarına rağmen sekiz asır evvelki Türk medeniyetinin hakiki mimari şaheserleri sayılacak kıymette bazı mebani vardır. Bunlardan bilhassa Karatay Medresesi, Alâettin Camii, Sahip Ata Medrese, Cami ve Türbesi, Sırçalı Mescit ve İnce Minareli Cami derhal ve müstacelen tamire muhtaç bir haldedir. Bu tamirin gecikmesi bu abidelerin kâmilen indirasını mucip olacağından, kâffesinin, mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyrulmasını rica ederim."

İşte Gazi Hazretleri'nin bu arzusu, bu sahada bize ümit verecek en büyük beşaret haberidir. Zira onu hep muvaffakiyet yollarında görmüşüzdür. Bu sahada en güç, fakat en mühim işimiz, bu milli abide ve eserleri tamir etmek, kurtarmak ve korumaktır. Vaktin gecikmesi, milletimiz için telafisi kabil olmayan bir ziyan teşkil edecektir. Bu tamir ve muhafaza işi tabii oldukça mühim tahsisata ve paraya bakar. Hükümetçe bu abidelerin muayyen bir programa göre tescil ve tamir edilebilmeleri için ayrıca uğraşılmış, varidat bulmak çaresi düşünülmüş ve bu tarihi eserlerin Maarif Vekâleti'nin teşkil edeceği mutehassıs bir heyetin idaresi altında tamiri, bakımı ve korunması prensip olarak kararlaştırılmıştır. Asırlarca süren bir inhidamdan sonra bakiye kalan bu binaları kurtarmış olmak, bizim nesillerimize müyesser olursa ne mutlu! Bunun ehemmiyetini izah için ne yazılsa azdır, bu büyük işteki muvaffakiyetleri tesit için de ne yapılsa layık olacaktır!

Bir de bütün bu abide ve eserlerin hayatlarını koruyacak kanunların, lazımsa bir an evvel ıslahına ve ikmaline ve buna lüzum yoksa tam bir surette tatbiklerine geçilmesine itina ve nezaret etmek ister. "Muhafaza-i Asar-ı atika kanunu" belki bazı tadillere ve ilavelere muhtaçtır. Mevcut kanunlar iyi de olsa, tatbikleri her nedense gevşemiştir. Bu hali düzeltmek ister.

Bütün tarihi ve mili abidelerimiz, tayin olunacak bir tarihten önce yapılmış bütün Türk eserleri; "milli bina", "millet malı"

olarak tescil edilmeli ve bu tescil muamelesinden sonra hükümetin müsaadesi olmadan artık hiçbir el bunlara dokunamamalıdır. Böylece bu eserleri yıkılmaktan, çalınmaktan veya ahmakça tahrip olunmaktan kurtarmalı, kendilerini resmen mahfuz ve atilerinden emin bulundurmalıyız. Büyük bir sevinçle söyleyebiliriz ki, bu tescil muamelesine de kısmen başlanmıştır.

Vilayetlere mahalli müzeler, belki sırf milli etnografya müzeleri teşkili hususunda yapılabilecek en güzel tavsiye de, memlekette bulunan eski kıymetli binaları müze haline kalp ederek, onlara böyle bir vazife bulmakla hayatlarını kurtarmak ve mevcudiyetlerini emniyet altına almaktır.

Belediyelere verilmesi en lüzumlu talimat da şehri imar etmek isterken, tarihi ve bedii bir kıymeti olan eski eserleri yol ve meydan açmak için yıkmak ve bozmak değil, bilakis bu eserleri korumak ve kurtarmak için yolları ve meydanları bunlara göre tanzim etmek, yani yolları bunların önünden geçirmek ve meydanları bunların etrafından açmaktır.

Belediyelere verilecek bunun kadar mühim ikinci bir talimat da, parmaklıklar içinde bir park ve açık bir müze gibi muhafazası mümkün olan eski tarihi mezarlıkları birkaç metrelik bir yer kazanmak için öldürmemek, ölülerin taşını nafile yere katletmemek, içlerinde geçmiş bir zamanı yaşayan bu milli ve hisli köşelerin güzelliğini ve ruhunu mahvetmemektir. Maarif Vekaleti bunu da tamim etmiştir.

Zaten Evkaf'a, belediyelere yahut kime ait olursa olsun bütün tescil edilmiş abide ve eserler, mezarlar ve mezarlıklar müzelerin murâkabe ve vesayeti altına konulmalı ve kimse müsaade almadan bunları tamir bile ettirememeli, tamirlerinde Müze Müdürlükleri'nin fikirlerini ve emirlerini dinlemeye mecbur olmalıdır. Zira aksi takdirde yapılanın, iyi niyetle de olsa, tamir değil, tahrip olması imkânı daha kuvvetlidir.

(*Ülkü*, Temmuz 1933, c. I, nr. 6, s. 467-475)

Bir İnkılap Müzesi İçin

Cumhuriyet'in onuncu yıldönümü tesit edildiği, fikirleri inkılap mefhumlarıyla daha çok meşgul olduğu ve şahsi düşüncelerin umumi menfaatlere daha çok yer verdiği bu coşkunluk günlerinde, yapılan şenlikler arasında nazarı dikkatimizi bir inkılap müzesi tesisindeki büyük faydalara celbetmek fırsatı kaçırılmamalıdır.

Böyle bir projeyi ortaya yeni atılmış bir fikir diye çıkarmıyoruz. Bu arzu ilk önce inkılap mücadelelerini yaşamış ve inkılabı başarmış olanlar arasında doğmuştur. Ve tatbikine geçmek hem hatıralarını taziz etmek, hem arzularını yerine getirmek olacaktır.

Bir inkılap müzesi açmak yolunda ilk teşebbüs Necati Bey'in vekilliği zamanında, doğrudan doğruya Maarif Vekâleti tarafından yapılmıştır. O zaman bunun, Ankara Etnografya Müzesi'nin bir şubesi, İnkılap şubesi olarak açılması düşünülmüş.

Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Bey *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım* unvanıyla yazmış olduğu ve Cumhuriyet Halk Fırkası neşriyatından olarak basılan risalede, buraya eşya toplamak için Necati Bey'in imzasıyla tamim edilen rehberin bir suretini dercetmiştir. Bu teşebbüs üzerine Ankara Etnografya Müzesi'nde tarihi kıymetleri olan birçok fotoğraflar, resimler, ilk millet meclisinde Gazi'nin kullanmış oldukları masa ve koltuk ve Meclis'e ilk çekilen bayrak gibi kıymetli birkaç parça ve inkılap tarihiyle alakadar sair bir hayli tarihi eşya da toplanmış. İşte bunlar açılacak müzenin küçük bir nüvesi demektir.

Maarif Vekâleti'nin tasmim ettiği bu müzenin başlangıcı için, Mondros Mütarekesi'ni tespit etmiş olduğu tamimden anlaşılıyor.

Bu güzel fikrin doğrudan doğruya bir Vekâlet tarafından ortaya konduğu halde ne gibi müşküller ve manilerle hâlâ tatbik edilemediğini adamakıllı bilemiyoruz. Fakat ihtimal ki bir münasip bina tedarik olunamaması başlıca bir mani teşkil etmiştir.

Gazi'nin Anadolu'ya geçmeden evvel, İstanbul'da Şişli'de oturmuş ve vatanın kurtuluş planını içinde hazırlamış olduğu ev de haliyle muhafaza edilmek gayesiyle, seneler var ki sahibinden satın alınmıştı. İstanbul Belediyesi bu husustaki görgüsü sayesinde, bütün Türkiye belediyeleri arasında ilk olarak bir İnkılap müzesi tesisine ve bunu bir evde tesise karar vermişti. 1929 senesinde İstanbul valisi ve belediye reisi Muhittin, İstanbul mebusu üstat Halil Edhem, müderris Köprülüzade Mehmet Fuat, Doktor Ahmet Süheyl, Hayrettin Nedim ve vilayet mektupçusu Osman Nuri Bey'lerden mürekkep mütehassıs bir heyet bu işle uğraşmaya başladı. Ve bu sayede orada da birtakım tarihi fotoğraflar ve tablolar, Gazi'ye ait yüz kadar fotografi agrandismanı, muharebede ve mütarekede işgal altına alınan memleketlerimizin ve İstiklal harbinden sonra kurtulmuş Türkiye'nin haritaları, Gazi'ye ait bazı elbiseler, Gazi'nin Sarayburnu'nda harf inkılabı münasebetiyle söyledikleri bir nutka ait bloknota, şapka inkılabına ait resimler ve Gazi ile Türk inkılabı hakkında Türkçe ve yabancı dillerdeki eserler gibi, bir hayli hatıra ve vesikalar toplanmış bulunmaktadır.

Bu İstanbul *İnkılap Müzesi* için uğraşılırken, son inkılabı iyice anlatabilmek için eser, vesika ve eşya toplamakta en evvel Tanzimat Devri'ne kadar çıkılması düşünülmüş. Daha sonra Tanzimat Devri'nin de Türklerin garplaşmasına başlangıç addedilemeyeceği ve bunun için herhalde daha ilerilere, ta Üçüncü Sultan Ahmed ve Sadrazamı Damat İbrahim Paşa devrine kadar gidilmesi lazım geldiği kararlaştırılmış ve üç sene kadar bu yolda çalışıldıktan sonra, İnkılap Müzesi'nde toplanan bu türlü eşya, kitap, mecmua, gazete vesairenin başlı başına bir müze teşkil edecek miktarı bulduğu görülmüş. Belediye kanununda, varidatları 500 bin liradan fazla olan belediyelerin birer *Halk Müze-*

si ve birer *Halk Kütüphanesi* açmaları hakkındaki kanuni mecburiyet de göz önüne getirilerek, Şişli'deki *İnkılap Müzesi*'nde toplanan bu türlü eşya, kitap vesairenin Beyazıt'ta açılacak olan halk müze ve kütüphanesine nakliyle, *Gazi Evi*'nin yalnız son inkılaplara tahsisi kararlaştırılmış.

Bu yolda üçüncü teşebbüs olarak, İstanbul Halkevi müze ve sergi şubesinin Ayasofya hamamı binasının, burada muhtelif sergiler tertip olunmak ve Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü münasebetiyle de Cumhuriyet'ten beri yapılan inkılapları gösteren bir sergi tertip edilmek üzere tahsis olunması hakkındaki müracaatı zikredilebilir. Ne o hamam binası ne de ona benzer elverişli diğer bir bina bu işe tahsis olunamadığı için, bu teşebbüsün de teahhura uğramış olması yazık olmuştur. Zira bu sergi ileride açılacak bir İnkılap Müzesi için kıymetli bir hazırlanış teşkil edebilirdi.

Bu sene Ankara Halkevi'nin müze ve sergi şubesi de, bir İnkılap Müzesi tesisi fikrinin tatbikine geçilmesi için dördüncü bir teşebbüs icra etti. Maksadımız ilk önce, Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümüne bir müze başlangıcı yetiştirmekti. Bu hususta Şevket Süreyya Bey, 27 Mart 1933 tarihli bir rapor vermişti.

Bu teşebbüsün diğerlerinden fazla bir muvaffakiyete mazhar olacağını ümit etmekteyiz. Zira memnuniyetle söyleyebiliriz ki, Cumhuriyet Halk Fırkası böyle bir İnkılap Müzesi teşkili projesini esas itibariyle kabul etmiştir. Ve evvelki teşebbüs üzerine, Etnografya Müzesi'ne gelmiş bulunan eşya içinde şimdi teşhire layık olanlarının bu müzeye devri de tekerrür etmiştir.

Müze denince en evvel bir bina lüzumu hatıra gelebilir. Ve böyle bir müze için en muvafık bina hiç şüphe yok ki Büyük Millet Meclisi'nin eski tarihi binasıdır.

1880 senesinde Maarif Nazırı Münif Paşa, İstanbul Asar-ı Atika Müzesi'nin Çinili Köşk'te küşat resminde söylediği nutukta, "Bu içinde bulunduğumuz bina da bir antika hükmündedir" diyor. İnkılap Müzesi eski Millet Meclisi binasında açılırken de, "Bu içinde bulunduğumuz binanın da İnkılap Müzesi'nde yeri vardır" denilebilecektir. Bu binaya hiç el sürülmemeli ve o eski tarihi eşyasıyla olduğu gibi kalarak, ancak böyle İnkılap

Müzesi'ne inkılap etmeliydi. Maksat inkılabı teşhis etmek olduktan sonra, o devri canlandırmak ve yaşatmak için, en mühim inkılap kararlarının içinde alınmış olduğu bina ne kadar yerinde, ne kadar elverişli ve ne kadar yakışık alır bir binadır!

Yine memnuniyetle söyleyebiliriz ki, Cumhuriyet Halk Fırkası bu fikri de esas itibariyle tasvip ve müze için burayı vaat etmiştir. Binaenaleyh katiyetle ümit edilebilir ki böyle bir müze açılacak ve bu binada açılacaktır.

Topraklarımızın içlerine eski hatıralar gibi gömülmüş birçok eserleri, yabancı ellerin buralardan kazıyarak ve sökerek ta Berlin, Londra, Paris ve Amerika gibi uzak diyarlara götürmelerine vaktiyle göz yummuş olduğumuz malumdur. Eskiden böyle tarihi ve bedii büyük kıymetleri olan binlerce eserleri tamir etmedik, yıktık; muhafaza etmedik, kaçırdık. Bunlar, kıymetlerini bilen ellerle taş taş nakledilerek, yabancı müzelerde boy boy ve uzun uzun yeniden teşekkül ettiler. Şimdi o müzelerin en muhteşem parçaları arasında bulunuyorlar.

Elimizde kalan tarihi vesikalarımızın, milli yadigârlarımızın mühim bir kısmı da, kıymet bilmemezlikle tahrip edilmiş, bakımsızlık yüzünden ziyan olmuş, göçlerde bozulmuş yahut yangınlarda yanmıştır.

İnkılap sayesinde gözleri daha çok açılmış milletimiz ve müzelerin kıymetini öğrenmiş nesillerimiz için, her zaman mümkün olan, her zaman tekerrür eden bu ziya ve ziyanların önüne geçmek üzere, içinde en kıymetli hatıraların saklanacağı böyle bir müzenin açılmasını temin etmek bir vazife olmuştur.

Avrupa'da bu yolda müzeler ve vesikalar ve hatıralar, insana gına verecek kadar çoktur.

Bu tarihi vakaların çoğunun, ehemmiyetleriyle bir tezat halinde olan çerden çöpten binalarda geçmiş olduğunu hatırlanır, mütemadiyen harp ve icraat ile meşgul, gerek asker gerek sivillerin o hummalı faaliyet, hayat ve memat günlerinde, tabii vesaik ve dosyaların iyice toplanması ve muhafazası ile meşgul olmaya hiç vakit bulamamış oldukları düşünülür ve vesika ve yadigârların bir kısmı dağınık şehirlerimizde, arada sırada seyahat etmek mecburiyetinde kalan memur ve askerlerin yanında bulunduğu hesap edilirse, böyle bir müzenin ne kadar kıymet-

li hatıraları mahvolmaktan kurtaracağı takdir ve edeceği büyük hizmet teslim edilir.

Eğer bu eserleri biz şimdi toplayamayacak olursak, zamanlar geçtikçe bunların da birbirine karışmaları, unutulmaları, kaybolmaları, yanmaları, mahvolmaları mukadderdir. Bu mükerrer teşebbüsler, bu müzenin ne kadar tabii bir ihtiyaca tekabül ettiğini gösteriyor.

En evvel derlenecek eşya mevcutlarının aranılması ve faaliyet sahası olarak da en zengin muhitlerin tespiti işi düşünülmelidir. Esasen bu hatıra ve vesikaların en çoğunun kimlerde bulunabileceğini de, o meşhur büyük nutkunda, yine bizzat Gazi tespit ve işaret etmiş bulunuyor.

Derlenecek olan eşya ve eserler ne gibi şeyler olabilir? Resmi vesikalar, neşir olunmamış hususi not ve hatıra defterleri, fotoğraflar, her türlü resimler, hatıralar, planlar, bütün neşriyat (bunlar için müze dâhilinde bir kütüphane tefrik ve tahsis edilebilir), bilhassa esir edilmek istenen büyük bir milletin buna isyanını ve bütün halkın iştirakiyle yapılan Milli Mücadele devrini, Milli Mücadele'nin hem milli, hem de beynelmilel ne çetin şartlar içinde cereyan ettiğini, milli istiklali kurtarmak için kadınlar ve çocukların bile harpten ibaret bir hayata katlanmalarını gösterecek ve canlandıracak bütün yadigârlar, ne varsa, her şey!..

Lakin bir hayli mühim eşya ve vesikaların mevcudiyeti tespit olunsa bile, en mühim mesele ötede beride ve ötekinin berikinin elinde kalmış olan bu şeylerin müzeye geçmesini, müzeye verilmesini temin etmektir. Para ile tedarik edilmez vesikalar nasıl toplanabilecektir? Maarif Vekâleti'nin demin zikri geçen rehberinde, "İnkılap Müzesine müteallik eşya Maarif Vekâleti vasıtasıyla veyahut doğrudan doğruya müzeye gönderilir" deniliyor. Belki gönderilmekten ziyade toplanmanın, alınmanın nasıl olacağı izaha değerdi.

Bizde böyle müesseselerin faaliyetine pek alışılmamış olduğundan, bu müzenin tesis edilerek ve halka gösterilerek, herkesi, elindeki hatırasını daha masun ve daha yüksek bir yer olarak ona devir ve teslim etmeye teşvik etmek iktiza eder. Nasıl ki bu harplere iştirak etmiş askerlerin bizzat kendileri, yahut ölmüş olan bazılarının aileleri tarafından Askeri Müze'ye verilmiş ve

orada toplanmış bu yolda hayli eşya vardır. Bundaki milli menfaat izah edilebilir ve belki bazılarını teşvik etmek için, müzede teşhir olunan eşyayı verenlerin isimleri de yazılarak, şahsi şeref hisseleri daha fazla tanıtılabilir. Ve yine mesela "Samsun", "Erzurum", "Sivas" salonları ayrılarak ve oralardan gelen eşya bu odalarda tasnif edilerek, inkılaba hizmet etmiş şehirlerin hususi hizmetleri müşterek bir kül halinde îlâ edilebilir ve böylece o mahallerin bu esere alakaları çoğaltılabilir.

Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü şenlikleri münasebetiyle yapılan tezahürler, müzeye girebilmesi haklı ve makul eşyanın verilmesine doğru bir cereyan hasıl ederse, bu ati için kâfi bir muvaffakiyet işareti olurdu. Duyulan heyecanın cüzi bir kısmı bu işe tahsis edilse, muvaffakiyet için yeter. Keşke bu merasim vesilesiyle sergilerde ve halkevlerinde böyle tarihi eşyaların toplanmasına bir başlanılabilse! Damlaya damlaya göl olur, derler. Birer birer, toplana toplana da müze olur!..

Diğer taraftan tabii olarak bu müzede inkılabın ilham ettiği veyahut icraatının esbab-ı mucibesi gibi, hatırlatmak istediği bazı manzaraları musavver sanat eserleri de yer alacaktır. Fakat diğer eşyanın hayat ve hakikatlerinden gelen asaletlerini bozmamak, onlar da aynı samimiyet ayarında olmak üzere, bütün bu sanat eserlerinin samimi ve bedii kıymetleri olmalarına son derece dikkat etmeli ve buraya zoraki, mübalağalı ve acemi, bilhassa adi eserlerin girmemesi hususunda pek titiz davranılmalıdır.

Müzeyi tanzim, eşyayı tasnif ve tertip için kati, muhakkak surette bir müze mütehassısı ister. En evvel eşyanın masuniyeti ve emniyeti temin edilmelidir. Yaz ve kış hararet farkının tadili, eşyayı el sürülmeye, bozulmaya, çalınmaya karşı vikaye, sonra yangına karşı muhafaza edecek tertibat alınmalıdır. Ve hatta en mühim ve tek parçalar için yangından masun bir hazine dairesi inşası lazım olabilir.

Bu tanzim ve tertip işinde şuurlu ve ilmi bir tasnif ister. Eşyanın en ufak bir parçasının tasnifi, tanzimi, teşhiri ve tenviri bir ihtisas ve bir zevk işidir. Maksat gösteriş tezahüratı değil, samimi ve tarihi bir ihya, bir rekonstrüksiyon olmalıdır. Ve bu itibarla her şey, geçmiş hayatın hakikatine mutabık bir halde olmalıdır. Mademki bu mucizeler yapılmıştır, şimdi bunları yal-

nız söyletmek lazımdır. Ve hiçbir veçhile haykırtmak istemeye lüzum yoktur.

Bu iş için, mevcut müzelerde ehliyetlerini göstermiş olan müdürlerden birini intihap etmek, en evvel hatıra gelebilir. Fakat kim bilir iktidarlarını göstermek fırsatını bulmamış nice gençlerimiz de vardır. Tekrar etmeli ki, hayatın en büyük kahramanlığa yükselmiş olduğu o zaman, ihya edilebilmek için, en büyük hakikate yükselmiş sanatın tam ve olgun şuuruna lüzum gösterir.

Binası zaten mevcut olan böyle bir müzenin, Ankara'ya ne kadar yakışacağını ve onun kıymet ve ehemmiyetini ne kadar arttıracağını düşününüz!.. Ankara'yı görmeye gelen Türkler ve yabancılar, onunla birlikte bu müzeyi görecek ve bunda şehrin manasının bir nevi remzini ve yüksek bir ifadesini bulacaktır. Müze yalnız geçmiş şeylerin hatırasını taziz eden bir abide değil, tekevvün eden hayatın da bir ilham membaı olacaktır.

Bu müze milletin rehberi ve müncîsi olan büyük kahraman, milli kahraman için, yapabileceğimiz en canlı bir heykel ve eseri mütemadiyen anlatıcı bir makam olacaktır.

Bu müze bu gayeler uğrunda can vermiş olan nice fedainin, nice askerin, nice kahramanın, nice Türk'ün hatırasını tazize yarayacak milli bir abide olacaktır.

Müzelerin terbiyevi kıymetlerinden ve hakiki medeniyete hizmetlerinden ne kadar istifade edilmek beklense çok olmaz, makul olur. Terakkimizde müzeciliğin de muhakkak kıymetli bir hissesi olacaktır. Bu müzeyi seyredenler, tabii herkes kendi istidat, iktidar ve kabiliyetine göre, ahlaki, medeni, milli birtakım dersler alacaklar ve bu, millete eşsiz bir heyecan membaı olacak ve bilhassa inkılap terbiyesini yetiştirmeye ve ananeleştirmeye yarayacaktır. Burada herkes vatanının, milletinin ve medeniyetinin mazisinden canlı bir parça görecek ve maziden ilham almaya, ona istinat etmeye ve milletine itimat etmeye alışacaktır.

Muhtemeldir ki bu vesikalar, bu resimler ve bu eşya ve bu hatırlar boy boy, renk renk büyük ve küçük ve ölümün veyahut hayatın içinden bize her biri sessiz ve eşsiz dilleriyle hitap edecekler ve hep heyecanlı sözler söyleyeceklerdir. Bu mucize-

nin tekevvününe imkân vermiş olan Gazi'nin dehasını ve Türk milletinin büyüklüğünü söyleyecekler ve –esasen her ders biri birini icmal ede ede, nihayet üç dört nasihatte toplandığı, her şey üç dört hulâsaya vardığı cihetle– muhtemeldir ki bize, "Dünyada mucizeler halk eden azim, emram ve sebatı; inkılabın ve Cumhuriyet'in delalet ettikleri mefhum olan halkçılığı; her millete medeniyete hususi dehasına göre faydalı olması için lazım olan milli istiklali; her ferdin medeni inkişafı için lazım olan hürriyeti; hayatı koruyan medeniyeti ve sulhu; sizin, ailenizin ve milletinizin tamamı olan vatanınızı seviniz!" diyeceklerdir.

(*Ülkü*, Birinci teşrin 1933, c. II, nr. 9, s. 260-265)

Klasik Abidelerimiz ve Güzel Sanatlar Akademisi

Geçenlerde İstanbul gazetelerinde, bizde Maarif ve güzel sanatlar işlerine karşı kayıtsız olmayanların kalbini galeyana getirecek bir haber vardı. Bu haberi gazetelere veren, Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü, ressam Namık İsmail Bey'dir.

Namık İsmail Bey, sanatın medeni bir milletin kültüründe ne mühim bir yer tutacağını hakkıyla takdir eden Maarif Vekâleti'nin, memleketin sanat işlerini yakından bir alaka ile ve en hayati bir mesele olarak eline almaya karar vermiş ve memleketin sanat hayatına ve bedii terbiyesine ait mühim ıslahat tedbirleri almış olduğunu bildiriyor ve mektebine ait verilmiş yedi karardan, birer birer bahsediyordu.

Bunlar için verdiği izahatın ne dereceye kadar doğru ve tam kaydolunduğunu biz kariler tabii bilemeyiz. Fakat mesele milli sanat hayatımızın inkişafı ve kendi tabiri veçhile "memleketimizin her yerine, hatta köylerine kadar sanat terbiyesinin nüfuzu" için tedbirler almak olduğuna göre, bu yedi kararı öğrendikten sonra bir sekizincisine intizarda kalıyoruz ve diyebiliriz ki bu karar diğer yedisine nispetle en mühim olanıdır.

Bu, Güzel Sanatlar Akademisi'nde milli sanatımıza ait derslerin çoğaltılması, yani bir taraftan mimari şubesinde klasik sanatımızı daha iyi ve daha çok öğretmek ve Türk mimarisi tarihini ayrıca okutmak, diğer taraftan bütün talebeye Türk sanat tarihini okutmak ve milli güzel sanatlar eserlerini herkese anlatmak, sevdirmek ve bunun neticesinde korumak ve korutmak için mektepte halka açık dersler veya konferanslar verdirmek kararı olacaktır.

Zira milli Türk güzel sanat eserleri, diyebiliriz ki atimizde vücut bulan hülyalarımızdan değildir. Bunlar en sağlam maddelerden, taştan, mermerden, kurşundan ve çiniden yapılmış olarak mevcuttur, hazırdır, ortadadır ve ancak eski nesillerin kıymet bilmezliğinden, bakımsızlıktan dolayıdır ki, çoğu artık birer hakikat olmaktan çıkarak birer hatıraya dönmek üzeredir.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin bulunduğu İstanbul'dan güzel Boğaziçi'nin her iki sahilinden başlayarak, Anadolu ve Rumeli'nin bütün Türk şehirlerinde eski bir maziden kalma bu milli ve kıymetli eserler cahil nesillerin, duygusuz belediyelerin, körleşmiş evkafın, asaletsiz gözlerin, çapulcu ellerin kayıtsızlığı ve tahribiyle taş taş dökülerek, lime lime eriyerek, parça parça alınarak, her gün biraz ve her gece biraz daha harap oluyor ve biraz daha mazinin karanlıklarına karışıyor.

Milli olsun, yabancı olsun açılmış gözler, eski dahi ecdadımızın himmeti, zenginliği, sanatı ve zevki sayesinde topraklarımızda taştan, mermerden ve çiniden büyük çiçekler gibi üremiş bu eserlerin, üstlerinden çalınan çini parçalarının bile Avrupa müzelerinde yer bulduğu bu eserlerin, bize dünden kalmış bugünkü harap hali karşısında duyduğumuz kayıtsızlık güzel sanatları artık anlamadığımıza, hissedemediğimize hükmettirecek bir fecaat manzarası değil midir? Ve içimizden en münevver olanları, onların huzurunda mahcup ve müteessir eden, sonra da bazı yabancı seyyahların ve müelliflerin bizi küçük görmelerine sebep olan bir felaket değil midir?

Halbuki gerek bu eserlerin tamiri, gerek güzelliklerinin tefsiri için asıl hizmet ve himmet edecek olanların mimarlarımız olması lazım değil midir?

Güzel Sanatlar Akademisi'nin mimari şubesinde klasik sanatımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle okutulmalı, öğretilmeli ve tefsir edilmelidir. Yazık ki yeni yetişen bazı genç mimarlarımızın gözlerine "başka bir sanat" perdesi indirilmiş oluyor ve bu gözler münkir yetişiyor. Öyle ki bu sanatkârlar Salıpazarı'nda bulundukları halde, kendilerini İstanbul'dan ziyade mesela Münih'e yakın duyuyorlar. Ve hazindir ki, mektepte derslerini bitirerek çıkan talebelerimizin bazısı, milli sanat abidelerimizin güzelliklerini ve değerlerini anlamıyorlar da, bunları sevmediklerini söylemekle iftihar etmek istiyorlar.

Her sanat birtakım hesapların yekûnudur. Bir rumuz, bir lisandır. Mimaride şiir kati bir uyuştur, bir âdettir. Bu hesapları bilmezsek, o rumuza nasıl erelim ve bu lisanı bilmezsek onu nasıl anlayalım? Nasıl ki milli sanat bazılarına anlaşılmamış bir muamma gibi kalıyor ve onlar klasik güzelliklerimizi bir türlü göremiyorlar. Gözlerimizi milli sanata açmaya çalışmalıyız. Eğer bunu yapamazsak sonra onun hali ne olur?

Önceleri "Art nouveau" denilmiş olan yeni sanat cereyanı bugün kübizm ismini ve şeklini almış beynelmilel, dünyevi, zaruri bir haldir. Binaenaleyh bu cereyana kapılmak mukadder ve bundan hoşnut olmak âlâdır. Fakat kübizm sanatın son sözü değildir, şimdilik sonuncu sözüdür. O da istihalelere uğrayacak bir merhaledir. Biz bugün onda istediğimiz rahatı ve gündelik hayatımız için aradığımız zevkin tatminini buluyoruz. Onda bulduğumuz, gözlerimizin karşısında açılmış taze bir cazibedir.

Kübizm cereyanı böylece, bugün bizim için elzem olmakla beraber kâfi midir? Hayır!..

Milliyetçi olmak demek her meseleyi milli, yani milletine göre ve nispi bir safhada almayı kabul etmek, milli yani nispi bir noktadan kavramak gerekir. Kübizm usulünün kabulü ve yerleşmesi, bizde bir taraftan yerden göğe kadar haklıdır. Fakat bir taraftan da milli sanatımızın şaheserlerini kurtarmak ve korumak cereyanına engel olursa, yerden göğe kadar haksız olur.

Kübik güzelliğin yanında, eskiden kalma ve gelme bir güzelliğin varlığı var, tarihi değeri var, terbiyevi kıymeti var ve yaşamaya hakkı vardır. Bizde bu klasik eserler milli birer hazinedir. Biz bu yolda büyük bir zenginlik sahibiyiz. Ve bu bakımdan, bu klasik eserlerin kıymetlerinin muhafızları olmalıyız. Ancak bir Türk sanatı gösterilebilir ve anlatılabilirse, bu memleketimiz için bir şeref ve bir varidat membaı olur. Biz öyle garip bir zengine benziyoruz ki, elinde milyonlarca liralık esham, klasik sanat eshamı varken, bu eshamın kıymetinin, zorla hiçe indirilmek istenmesine hiç ses çıkarmıyoruz. Halbuki bunların değerlerini düşünmeye, düşürmemeye muhtacız. Bu eserlerin kıymetinin muhafazası için de bir teşkilat ve bir propaganda lazımdır. Aksi takdirde bunların kıymeti de hurda taş fiyatına inecektir.

Bir millet eğer, her yeni modaya tabi oluşta bütün eski sanat eserlerini ihmal eder ve bunların mahvolmasına göz yumarsa, bir asırdan bir asıra gösterecek eseri kalmaz. Avrupa milletlerinde vaziyet böyle değildir. Kübizm vardır diye, klasik güzellikler inkâr edilmemelidir ve edilemez. Avrupa'nın eski abidelerinde yaşayan klasik sanat, orada öyle kuvvetli teşkilata sahiptir ki kendini mükemmel müdafaa edebilir ve etmektedir.

Eğer bugün yetişen bütün mimarlarımız kübizme ererler ve hiçbiri Türk sanatına, milli klasik sanatımıza bağlanmazsa, o zaman bizim büyük abidelerimizi, güzel eserlerimizi kim anlayacak? Bunların ustaları kim olacak, yaralarını kim saracak, hastalıklarına kim bakacak, bakımlarına kim nezaret edebilecektir? Ve bunları kim anlatacak, bunların üstatları kim olacak, güzelliklerini kim söyleyecek ve milli kültürümüzdeki mevkilerini, ilimlerini kim teşrih edebilecektir?

Bize böyle mimarların da lüzumu olduğu meydandadır. İyi yetişmiş sanatkârlarımız için, bu milli hizmeti görebilmek ne şerefli bir iş, ne büyük bir mazhariyet olacaktır. Kendilerinde bu kabiliyeti, bu istidadı gören gençlerimiz bunu bir düşünsünler!..

Bir taraftan yeni sanat namına ne yaparsak yapalım. Diğer taraftan bu milli abidelerimize ve klasik eserlerimizin mahv ve harap olmalarına inhitat devrimizin mütereddi nesilleri gibi kayıtsızca seyirci olmaya nihayet vermedikçe, gelecek nesillerin bizi muaheze etmesinden kurtulmamızın imkânı yoktur.

Fakat bu cephede de en hayırlı kararı almış bulunuyoruz. Ve bunun ilk işareti de yine en yüksekten, yine Gazi'den geldi. Maarif Vekâleti'nin *Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumaya Mecburuz* unvanıyla bastırdığı bir risalede görüyoruz ki, derhal tamirleri lazım gelen yüzlerce abide ve eserlerimiz vardır. Ve reisicumhur hazretleri Konya'da bulundukları sırada, "Türk medeniyetinin hakiki mimarı şaheserleri sayılacak kıymette" birkaç medrese, cami, türbe ve mescidin, önüne geçilmezse yıkılmak üzere bulunduklarını görünce, Başvekil Paşa'ya çektikleri bir telgrafnamede, bunların "mütehassıs zevat nezaretiyle tamirinin temin buyrulmasını rica" etmişlerdir.

Bugün Maarif Vekâleti Anadolu'yu "asırlarca devam etmiş ihmaller sebebiyle" baştan başa dolduran çıplak, hasta, yara-

lı, harap abidelerin korunması mümkün olanlarını kurtarmak ve en geç kalmış olanlarından başlayarak tamir etmek kararını "prensip" olarak vermiş bulunuyor.

Bu abide ve eserlerin planları alınacak, rölöve yapılacak, tamirleri de zevki bozmayacak bir tarzda ve asıllarına göre yaptırılacaktır. Demek ki mütehassıs mimarlara son derece muhtacız. Evkafın yaptırmış olduğu bazı tamirlerin çirkinliği ve tamirden ziyade tahribe benzediği meydandadır. Bilhassa Evkaf İdaresi böyle ciddi mimarlara ve sanatkârlara muhtaç bulunuyor.

Bunlar nerede ve nasıl yetişecek?

Maarif Vekâleti klasik eserlerimizi kurtarmak ve korumak yolunda bu hayırlı cepheyi aldıktan sonra, savaştığı bu büyük işte muvaffak olacağına ve bu gaye uğruna Güzel Sanatlar Akademisi'nde olduğu gibi, her sahada lazım gelen kararları alacağına eminiz. "Bu sene" demek, derslerin açılacağı vakit olduğuna göre, hissolunan boşluklar da o zamana kadar kolaylıkla doldurulabilir.

Zaten iftihar edebiliriz ki bu abideler ve eserler, sırf medeni insan olmak dolayısıyla da sevilmesi lazım ve layık gelen eserlerdir. Ve esasen milli güzel sanatların kıymetini takdir edecekler asıl sanatkârlarımız olmalıdır. Mesela bizzat ressam Namık İsmail Bey bu klasik eserlerimizin güzelliğini tatmış, bunlara gönül vermiş, resimlerini ve methiyelerini yapmış bir sanatkârımızdır.

Dileriz ki Güzel Sanatlar Akademisi de, bu milli sanat eserlerini öğretme ve sevdirme ocağı olsun ve bütün talebesine milli sanatın güzelliğini anlatmaya çalışsın.

Maarif Vekâleti hatta yalnız Güzel Sanatlar Akademisi'nin talebesine değil, herkese açık dersler ve konferanslar için böyle bir kürsü açar da, bir de sözünü seve seve dinletecek bir müderris, bir konferansçı bulursa, medeniyetimizin şerefini korumak yolunda hakikaten ne yerinde, ne mühim, ne değerli, ne verimli bir karar almış olur! Bu bilgi ve sevgi erkek ve kadın, genç ve ihtiyar herkese öğretilmeli ve dünyaya açılmak isteyen ve istenen gözlere bu görgü kuvveti verilmelidir.

Eğer bugünkü nesilleri bu sevgiyle yetiştiremezsek, korumak istediğimiz bütün bu milli ve güzel eserler temellerinden

sallanır, onları kurtarmış olmayız. Bütün bu abide ve eserleri koruyup kurtaracak, ancak bilgi ve sevgidir.

Bir taraftan âlimlerin ve mütehassısların bilgisi!...

Bir taraftan da hükümetin, alakadarların, bu eserlerin mahalle komşuları olan halkın, sizin ve benim, hepimizin sevgisi onların başında ve yanında bütün bir milletin bu uyanıklığı lazımdır. Zira her türlü kuvvet ve himayenin saiki bir sevgidir.

Bütün bu abide ve eserler, ayakta, sükûnet verici, vakarlı halleriyle, kibar ve tesirli sessizlikleriyle, taştan ruhlarıyla, kabarmış kubbeleriyle, candan bakışlarıyla, sıra sıra bütün bu güzel Türk eserleri hayatlarını kurtaracak, yüzlerinin asaletini iade edecek, kendilerinin de halaslarını temin edecek sevginin bizde doğmasını; gözlerimize inmiş perdenin silinmesini; yıllar, nice yıllardan beridir onları göremez olmuş gözlerimizin açılmasını bekliyorlar!

Gerçi bugün onların solmuş, geçkin, uykuda bir halleri var. Fakat emin olun ki bu sevgi bizde bir uyansa, tılsımlı ormanında yüz yıllık uykusundan kurtulan güzel kız gibi, onlar da uykularından uyanacaklar!

(*Varlık*, 1 Ağustos 1933, c. I, nr. 2, s. 20-22)

Müzelerimiz ve Hamdi Bey I

1842 senesinin 30 Kânunu evvelinde İstanbul'da doğan bir çocuk, günün birinde, Türk müzeciliğini ihya edecekti. Bu çocuk Osman Hamdi Bey ve babası, bilahare sadrazam olan Edhem Paşa idi. Hamdi Bey, "Mekteb-i maarif"te tahsil ettikten sonra, babası bir memuriyetle Belgrad muhafızının yanına gidince, onu birlikte götürmüş ve Belgrad'dan Viyana'ya göndermişti. Hiç şüphe yoktur ki, Viyana müzeleri bu zeki ve istidatlı çocuğun gözlerinin açılmasına yaramıştır.

1860 senesinde, yani Hamdi Bey daha on sekiz yaşında iken, babası onu hukuk tahsiline Paris'e gönderiyor. Hamdi Bey, küçüklüğünden beri karakalem resimler yaparmış. Orada, resme olan istidadı ve bu sahadaki muvaffakiyetinden dolayı, güzel sanatlar mektebine girmiş ve asar-ı atika derslerini de takip etmiş. Ressam Gustave Boulanger'nin atölyesine devam ederek ve ressam ve heykeltıraş Gérome'dan resim dersleri alarak Paris'te dokuz sene kalmış. Gene şüphe yok ki, Paris'in bütün güzel müzelerini adamakıllı bir surette ve geçtiği diğer bazı şehirlerdeki müzeleri de biraz olsun tetkik etmişti. Ve bunların birçoğunun bizim topraklarımızdan sökülmüş, koparılmış ve taşınmış eserlerle dolu olduğunu görerek, böylece kaçırmış olduğumuz tarihi servetin karşısında başı dönmüş ve hayatının atisinde, bu yolda sarf edeceği ceht ve inadı ruhunda tenmiye etmek ve biriktirmek fırsatını burada bulmuşu. Kim bilir Paris'in o zengin ve muhteşem müzelerinde dolaşırken fikrinde, müzeciliğimizin atisi için ne emeller uyanmış ve gönlünde ne hülyalar kurmuş-

tur!... Gerçi bu fikir ve arzularının bir kısmının, hayatında tahakkuk ettiğini görmek saadetine erdi. Fakat kolay kolay dert anlatamadığı o istibdat idaresi ve din taassubu karşısında neler çekmiş olacaktır!.. Onun muvaffakiyetlerinin ne emekler neticesi olduğunu tamamen ihata edebilmek bizim zamanımızdakiler için güçtür. Zira geçmiş bir devrin mantıksızlığı, değişmiş devir için kolay kolay akıl erdirilir şey değildir.

1869 senesinde Paris'ten İstanbul'a dönmüştü. Bağdat valisi Mithat Paşa memuriyetine giderken, yanında birçok istidatlı, yeni fikirli ve hürriyetperver gençler götürüyordu. Mesela, Ahmet Mithat Efendi ve sonraları paşa olan Raif Efendi gibi!... Ve onlarla birlikte, Paris'te tahsilini bitirmiş, iyi Fransızca bilen, güzel sanatları seven Osman Hamdi Bey'i de yanına almıştı. Hamdi Bey'in vazifesi, Umuru Ecnebiye Müdürlüğü idi. Fakat o, Bağdat'a gitmeyi bilhassa sanat için istermiş. Orada birçok yağlıboya tablolarla Selmân-ı Pâk'ın resimlerini ve Bağdat manzaralarını tersim etmiştir. Mithat Paşa'ya hediye etmiş olduğu küçük kıtada, yağlı boya, gurup saatlerinde bir Dicle resmini gördüm. O zamanlar Fransızca beynelmilel bir ilim ve sanat lisanı telakki edilerek, aramızda bile konuşulur ve yazılırmış. Bu küçük tablonun alt tarafının bir köşesinde, "Hommage à S. E. Mithat Pacha, Gouverneur Général de Bagdad" yazılı idi.

1877'de Hamdi Bey, Viyana sergisine Osmanlı komiseri tayin olunmuştu.

1881 senesi Mart'ının 3'ünde Müze Müdürü Monsieur Déthier vefat edince, Maarif Nezareti o zaman Berlin sefiri bulunan Sadullah Paşa'ya bir müze müdürü bulup İstanbul'a göndermesini yazar. Fakat bu sırada keyfiyet Sultan Hamid'e akseder. Sultan Hamid, yabancı memurların çoğaltılmasına pek taraftar değildi. Muhtelif milletlere mensup iki üç müdürün pek muvaffakiyetli olmaması tecrübesinden sonra, bir de Türk müdürü deneyelim der. Ve bunun üzerine, o zaman Teşrifat-ı Umumiye Nazırı bulunan, merhum Münir Paşa, vaktiyle tahsil arkadaşlığı etmiş olduğundan, kendisince malum olan Hamdi Bey'in bu memuriyete pek layık olduğunu söyleyerek, müze müdürlüğüne tayini hususunda padişahın iradesini istihsale muvaffak olur.

1881 senesinin 30 Ağustos veya 11 Eylül'ünde Hamdi Bey'in müze müdürü tayin olunması, müzecilik tarihimizde hiç şüphesiz, yeni bir faaliyet sahası ve adeta bir devir açan mühim bir hadisedir. Bu zamanda Hamdi Bey 39 yaşında idi. Türkiye'de antika toplanmasına başlanalı takriben otuz beş sene ve Harbiye ambarındaki eserlerin Çinili Köşk'e naklinden sonra müzenin açılmasından beri de ancak bir sene kadar bir müddet geçmişti.

Hamdi Bey müze müdürü olunca, ilk yapılacak işin M. Déthier zamanında, hiçbir ilmi tasnife tabi tutulmamış olan mevcut eserleri tasnif etmek ve bunların bir ilmi kataloğunu tanzim etmek olduğunu görüyor. Tanıştığı Fransız sefiri vasıtasıyla, o zaman genç bir âlim olan M. Salomon Reinach'ı İstanbul'a davet ettiriyor. Salomon Reinach da hem bu tasnifi yapmak, hem kataloğu neşretmek vazifesini deruhte ediyor ve M. Déthier zamanında Harbiye ambarından Çinili Köşk'e nakil olunarak, orada mevcut bulunan eserler için, bizim müzenin ilk katoloğunu tanzim ediyor.

1882'de bu kitap basılmıştır.[1]

1883'te Hamdi Bey, yeni bir "Asar-ı Atika Nizamnamesi" kabul ve tatbik ettirmeye muvaffak oluyor. Bu zamana kadar mevcut asar-ı atika nizamnamesi mucibince, hafriyatta keşfolunan eserlerin bir sülüsü hâfire, bir sülüsü mal yani toprak sahibine ve ancak bir sülüsü devlete ait oluyordu. Bu, hiç iyi bir usul değildi. Hamdi Bey'in kabul ettirdiği yeni nizamnameye göre, hafriyatta çıkan antikaların hepsinin devlete ait olması temin edildi. Bu kanun, Avrupa hâfirlerinin menfaatini bozduğundan, ilk önce bir hayli tenkitlere uğramıştı. Fakat sonra, asıl ilim adamları yatıştılar.

Ancak ne yazıktır ki, istibdat idaresi, bu kanunu tamamen tatbik edememiş ve birçok kereler kapitülasyonların tesirleriyle, siyasi sebepler ve elçilerin Sultan Hamid üzerine yaptıkları tazyiklerle, bu kanunun tatbikinden yabancıların lehine olarak vazgeçmek mecburiyetini duymuştur. Hamdi Bey'in olanca muhalefetine rağmen, esasen bu yoldaki eserlerin milli ve vata-

1 S. Reinach: *Catalogue du Musée Impérial d'antiquités*, Constantinople, à la Direction du Musée 1882, Imprimerie Le vant – Times.

ni kıymetini hakkıyla idrak etmemiş olan Saray idaresinin emriyle, bazen pek yürekler acısı şeyler yapılırdı. İzmir'deki Ayasulug hafriyatında çıkan eserlerin hepsini Sultan Hamid, Avusturya imparatoruna hediye etmişti. Meşrutiyet'ten sonra müze müdürlüğüne gelen Halil Edhem Bey, bin müşkülatla bunların bir kısmını müzeye geri alabildi. Irak'ta yapılmış olan büyük hafriyatta da, meydana çıkarılan eserlerin çoğu Saray'ın emriyle yabancılara verildi. İşte müzeciliğimiz tarihinde asıl nakil ve teşrih olunacak bir cihet de bu macera ve facialardır. Hamdi Bey, bunlara mani olmak için elinden geleni yapmıştır. Hatta bir imparatorun İstanbul müzesini ziyaretinden evvel, Hamdi Bey'in gidip onun sefirini görerek, eğer İskender lahdi hediye edilmek üzere müzeden alınmak istenirse, kendisinin bu lahit üzerinde intihar edeceğini söylemekle tehdit etmiş olduğunu, vefatından sonra damadı Vahid Bey *Servet-i Fünun*'da neşrettiği bir makalede yazmıştı.

Şarklı Sultan Hamid, "Ben Hamdi Bey'in kırık dökük taşlarıyla, mermer parçalarıyla elçileri aldatırım!" dermiş. Lakin böylece hem bunları elimizden kaçırdığı, hem başkalarını aldattım sandığı halde, kendisinin aldandığından şüphe yoktur. Zira bu verişlerle iyi bir tesir yapmak şöyle dursun, bunları alanlarla iptidailiğimize ve kıymet bilmezliğimize dair, bizi istihfaf etmelerini teşvik edecek fena hisler uyandırdığına şüphe edilemez. Halbuki Hamdi Bey, Avrupalılar nezdindeki itibar ve şöhretini, müzenin eserlerini onlara karşı müdafaa eden kanunla kazanmaya başlamış ve bu hususta gösterdiği itinadan dolayı arttırmıştı.

Fakat bütün bunlara rağmen, asar-ı atika bakımından harikulade zengin memleketimizin ötesinden berisinden müzeye bir hayli eserler gelmeye devam ediyor ve müze yavaş yavaş zenginleşiyordu.

Hamdi Bey'i kuvvetle himaye ederek, birçok muvaffakiyetlerini temin etmiş olan iki devlet adamı vardır ki, bunlar da babası Edhem Paşa ile gerek Maarif, gerek Evkaf, gerek Ticaret nezaretlerinde bulunduğu sıralarda işlerini çok kolaylaştırmış olan Abdüllatif Suphi Paşa'dır. Bilhassa ilk zamanlarda bu himayelerin, Hamdi Bey'in icraatına büyük yardımı olmuştur.

1883 senesi Mart'ının 15'inde, Suphi Paşa'nın Ticaret Nazırı bulunduğu sırada ve gene onun himayesiyle Hamdi Bey, "Sanayi-i Nefise Mektebi"ni tesis ve açılma resmini icraya muvaffak oluyor. Bu mektebin nizamnamesi, Paris'teki Güzel Sanatlar Mektebi'nin o zamanki nizamnamesine göre tanzim edilmişti. Mektebin kıymeti Maarif Nezareti'nce daha takdir edilemediği cihetle, bütçesine lazım gelen tahsisatın temini için, ilk önce sırf nazırın şahsi yardımıyla Ticaret Nezareti'ne merbut olmak üzere ihdas edilmiş ve sonra Maarif'e geçmişti. Mektep binası mahsus ve müze yanında inşa olunmuş ve Hamdi Bey binanın haricinde yapılmış hücreler içine eski birtakım heykeller koydurmuştu. İşte bizde Güzel Sanatlar Akademisi'nin ihdası ve başlangıcı budur. Mektepte çıplak modelleri meydana koymanın, heykelleri de binanın cephesindeki hücreler içine koydurmanın, o zamanın zihniyetini düşünürsek, korkulu yenilikler ve cesaretler olduğunu teslim ederiz. Hamdi Bey ölümüne kadar bu mektebin müdürü kalmıştır.

Hamdi Bey'in vazifesinin, maddeten ağır olan bir kısmı daha vardı: Müze hesabına yapılan hafriyat işleri! O, bunlara da seve seve koşmuş, birçok hafriyata nezaret etmiş ve pek kıymetli keşiflerde bulunmuştur.

1883 senesinde iptida Mamuretül Aziz Vilayeti dahilinde Kâhta kazasında, Nemrut Dağı tepesinde hafriyat yapıyor ve bu Nemrut Dağı hafriyatından avdetinde bir mühim Hitit, yani Eti merkezi olan Adana Vilayeti dahilindeki meşhur ve büyük *Zincirli* harabesini keşfediyor.

Sonra, hafriyat yapabilmek için, babası Edhem Paşa'nın o zamanlar Dahiliye Nezareti'ne gelmiş olmasından ve nüfuzundan istifade ediyor. Edhem Paşa, bir iane defteri açarak, bir miktar para cemine muvaffak olmuş ve bunu oğluna teslim ederek Ayvalık ve Bergama taraflarında hafriyat yapmaya göndermiş! Bu garip malumatı, Hamdi Bey'in damadı olan Vahid Bey'in *Serveti Fünun*'daki makalesinde buluyoruz. Sonra, İzmir'de Aliağa çiftliğinde de hafriyat yapmış.

Elde edilen neticeler öyle memnuniyeti mucip olmuş ki Nezaret artık hafriyat için biraz para verir olmuş.

1887 ve 1888'de Sayda'da, yerli ahaliden Şerif Efendi'nin

bahçesinde bulunan ve Hamdi Bey'in oraya giderek bozulmadan meydana çıkardığı yirmi bir lahit, bütün dünyanın nazarı dikkatini celbediyor. Bunlar Fenike krallarının lahitleri idi. Bunları Hamdi Bey naklettirmeye muvaffak oldu ve İstanbul asar-ı atika müzesi bu sayede bir mevki ve şöhret kazandı. Bu lahitlerin keşfi, o zaman dünyada Tutankamon'un mezarının keşfine muadil bir alaka, merak ve heyecan uyandırmış, bir nevi ilmi ihtilal ve inkılaba sebep olmuştu.

Bu lahitlerin içinde yalnız en meşhuru olan ve bütün mütehassıs ve âlimlerin Büyük İskender'inki olmadığında ittifak ettikleri, bir Fenike kralınınki olduğu anlaşılan, fakat üstündeki gayet sanatla işlenmiş ve zarif Büyük İskender'in resimlerinden dolayı ona nispet edilerek, şimdi de "Büyük İskender'in lahdi" diye anılan lahit üzerine, belki birkaç yüz risale ve eser neşredilmiştir.

Ancak maddiyata ve para eder şeylere ehemmiyet verdiklerini söyleyenlere bakınız! Ne güzel plasman, ne güzel randıman. Ne güzel iş!.. Demeliyiz. Zira bugün büyük kıymetleri olduğunda şüphe edilemeyen bu lahitler pek az masrafla çıkarılmış ve getirilip bu yerlerine konmuştur. Ve bu, sırf Türk azmi ve emeğiyle başarılmış bir iştir.

"Asîr Vapuru Hümayunu" ile bu lahitlerin İstanbul'a gelişinin hikâyesi, dinlenmesi bir masal kadar tatlı vakalarla dolu bir eski zaman romanı gibi bir şeydir. Vapurun, yazık ki, ismi emniyetle aklıma gelmeyen ve Mehmet Ali Kaptan diye hatırlar gibi olduğum, kendine güvenilir, gözü pek ve sözü tok, hamiyetli, gayretli, asker tabiatlı ve halis deniz adamı bir süvarisi varmış. Vapur ne olur ne olmaz diye sığlık bir yere yanaştırılmış. Lahitleri vapura geçirmek üzere, o zamanlar pek az masrafla yapılan, sağlam birtakım iskeleler kurulmuş. Telaş içinde olan Hamdi Bey de bu muameleyi denizden takip etmek üzere bir sandala binmiş. Büyük İskender'in pamuklar içine sarılı ve bir çocuk kundağı gibi başlı, galiba on dört ton ağırlığındaki lahdini kaldırmaya hazır tertibatı, halatları, vinçleri ve yüksek vapuru görünce gözü korkmuş ve kıymetli lahdin denize düşmesi imkânını düşünüp, sandalda ayağa kalkarak, "Vazgeçtim, lahitleri nakletmeyeceğim, burada bırakacağım.." diye haykırmaya başlamış!... Onu teskin için başka çare göremeyen süvari, derhal bir halatla kendini kaydırarak lahdin üstüne inmiş ve "Korkma-

yın beyefendi! Bakın, ben hayatımı emniyet ediyorum! O, denize giderse, ben de gideceğim!" diyerek adamlarına da "Çekin!" kumandasını verip, kendisini lahdin üstünde yukarı çektirerek Hamdi Bey'i temin edebilmiş. Vapurun İstanbul'a gelişi, lahitlerin müzenin önüne getirilişi, Çinili Köşk'ün küçük olan kapısından geçemeyerek orada kalışları ve sandukaları içinde bir sene kadar bekleyişleri, hep saffetli, hisli, hamiyetli vazife duygulu birçok adamlar tarafından pek ciddiye alınmış ve canla hissedilmiş böyle birtakım maceralardır. Bugün İstanbul Asar-ı Atika Müzesi, bilhassa bu lahitler ve eski makberleri itibariyle, Avrupa müzelerinden daha zengindir.

Hamdi Bey, bir Alman âlimiyle birlikte, yirmi bir lahdin keşfini ve İstanbul'a naklini hikâye eden bir eser yazmış. Bunu bulduramadım. Gene Sayda Krallar medfeni denilen bu hafriyat sahası için, Salomon Reinach'ın, kardeşi Théodore Reinach ile birlikte yazılmış Fransızca bir eseri vardır ki, *Une nécropole royale de Sidon* unvanıyla 1892'de Paris'te basılmıştır.

(*Ülkü*, Nisan 1934, c. III, nr. 14, s. 111-115)

Müzelerimiz ve Hamdi Bey II

Hazine-i Evrak unvanlı bir edebiyat ve kültür mecmuası neşir ile vatana hizmet etmesine karşılık, hürriyet fikirlerine taraftar ve Namık Kemal ile Abdülhak Hamid'in şiirlerini basan bir mecmuanın sahibi diye, istibdat idaresi kendisini maarif müdürlüğü memuriyetiyle birkaç vilayetimizde senelerle dolaştırdığı zamanlarda zavallı babam, pek çok takdir ettiği Hamdi Bey'in çalışmalarına ve araştırmalarına elinden geldiği kadar yardım etmişti. Bulunduğu yerlerde o zamanki imkânlar nispetinde uğraşarak müzeye birçok eserler göndermiş ve hatta bazı hafriyat yapılmasına saik olmuş ve bunlar da maarif müdürü sıfatıyla müzeye hizmet etmişti. Hamdi Bey kendisine çok müteşekkirdi. Eğer müzenin eski defterlerindeki kayıtlar araştırılsa, bu yolda hizmet etmiş birçok memurların isimleri ve himmetleri meydana çıkar. Ve zaten Türk müzeciliğinin tarihçesinin, başka türlü hazırlanıp itmam edilmesine de imkân yoktur. Bu sayede müzelerimizin zenginleşmesine cidden yardım etmiş olan memurları, valileri öğrenir ve hatırlarını taziz edebilirdik!

Babam müzenin terakkisini, bizde medeniyetin terakkisiyle rabıtalı addeder ve çok alakadar olduğu müze ve hafriyat işleri için hikâyeler söylemeyi severdi. Sayda hafriyatı ve orada bulunan yirmi bir lahdin nakli, keyfini pek tattığı bir hikâye idi.

Bu Sayda keşiflerinin bizce mühim bir faydası, ayrıca bir asar-ı atika müzesi inşa olunmasına da saik ve sebep oluşudur. Getirilen bu yirmi bir lahdin hem Çinili Köşk'e sığmayacağı, hem bunların köşkün kapısından içeri geçemeyecekleri görülü-

yor. Bundan dolayı 1888'de Çinili Köşk'ün karşısına iptida bir kat olarak yeni bir müze bina ve ihdas olunması için bir irade istihsal olunuyor. Ve ilk önce, Sayda keşfiyatına tahsis olunan, şimdiki müzenin orta kısmı inşa olunmaya başlanarak, 1889'da ikmal ediliyor. Çinili Köşk'ün karşısında, o zaman lahitlere tahsis olunan bu kısmın resmi küşadı 1307/1890 senesi haziranının birinci cumartesi günü icra olunuyor.

Bu yeni bina, Yunan üslubunda inşa olunmuştur ve "*İonik*" tarzındadır. Acaba müze binasının bu yerde, yani Topkapı Sarayı'na bu kadar yakın ve bu üslupta yapılası muvafık olmuş mudur? Bunu bilmiyorum, zannetmiyorum.

Bundan sonra, müzenin bir kat daha büyüyebilmesinin hikâyesi, cidden tuhaftır. Diyebiliriz ki, biz bunu birtakım hayvanlara, hatta en hafif beyinli bilinen hayvanlara, kuşlara ve hatta bunların cansızlarına, dolmuşlarına borçluyuz.

Sultan Hamid'in en iyisinden en fenasına, en kıymetlisinden en değersizine her türlü eşya ile dolu olan Yıldız Sarayı'nda, birtakım burunları düşmüş, vücutları çarpılmış, dolma hayvanlar ve bilhassa birçok kuşlar varmış. Bunlar kurtlanmaya, bozulmaya, kokmaya başlamış. O zaman Sultan Hamid, bunların hepsinin saraydan kaldırılarak, müzeye alınmasını emretmiş. Müze hakkında ne garip bir muhabbet ve ne acayip bir telakki!

Müze binasına bir kat daha çıkılmasını arzu eden, fakat bunu hükümetten istemeye cesaret edemeyen ve istibdat idaresiyle nasıl çalışabileceğini iyi bilen Hamdi Bey, derhal bu fırsatı ganimet addederek ve bundan istifade etmesini bilerek, "Müzede zaten yer yok, eğer binaya bir kat daha ilave edilse, bu sayede bunlar da ne güzel yerleştirilir ve teşhir olunurdu" ilaahiri.. diyerek, derhal bir kat daha yaptırmak müsaadesini almış. Kuşların iyiceleri mekteplere taksim edilmiş. Büsbütün fenaları Sarayburnu'ndan denize attırılmış, fakat müze de bu sayede bir kat daha kazanmış! Hayatın garip cilveleri! İşte böylece ölmüş ve doldurulmuş birtakım kuşlar, bugünkü müze binasının bir nevi velinimetleri sayılabilir.

O devirde itimat telkini, müzelerin ehemmiyetini kabul ettirmek, asar-ı atika için para bulmak ve ilaahiri...hayli mühim

meselelerdi. Mütemadiyen adeta hile ile vazife görmek, aldatarak hizmet etmek, ikiyüzlülük ederek sadakat ve hamiyet gösterebilmek, doğruyu yalanla kurtarmak lazım geliyordu. Mesela gene iyice tevsik edemeyeceğim, şöyle bir hikâye hatırlıyorum:

O zamanki şiddetli sansüre rağmen müzenin bastırdığı kataloglar, katalog diye, sansüre tabi değilmiş. Eğer sansüre müracaat edilse, mesela Meskûkât Kataloğu'nda "Murat" ismi geçiyor diye, sansürden müsaade alabilmenin imkânsız olacağını bilen Hamdi Bey bu şeylerin ileride ziyaa uğramaması için, bu fırsattan istifade ederek, Sait Paşa'nın bir sadareti zamanında onunla uyuşmuş ve Sait Paşa'dan kendisine falanca şeylerin bastırılması lazımdır diye, şiddetli bir emir göndererek birçok katalog vesaire bastırabilmiş. Bunların kabında, o zamanki usul üzere, "Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi'nin müsaade-i mahsusuyla tab olunmuştur" cümlesi değil "Maarif-i Umumiye Nezaret-i Celilesi'nin emriyle tab olunmuştur" cümlesi vardır. Ve böylece Meşrutiyet'in ilanından evvel bir hayli kataloglar ve eserler tab ettirilebilmiştir.

1891 veya 1892 senesinde Hamdi Bey yanına muavin olarak küçük kardeşi Halil Edhem Bey'i alıyor.

Hamdi Bey ayrı ayrı tarihlerde, muvaffakiyetli bir hayli hafriyat yapmış ve bulduğu kıymetli eserleri müzeye taşımıştır.

1891 ve 1892'de (1307, 1308 senelerinde) Menteşe'de, eskiden Lağina yahut Leğine tesmiye olunan Leyne'de Hekat mabedi hafriyatını yapıyor ve gene birçok eserleri İstanbul'a getirtiyor.

1893 senesi Kânunu evvelinin 29'unda Fransa Enstitüsü'ne muhabir olarak intihap olunuyor ve artık Avrupa'da ismi daha çok tanınıyor.

1893'te M. André Joubin'nin, *Lühut ve Mekabiri Atika Kataloğu* kitabı intişar ediyor ve Hamdi Bey buna bir mukaddeme ilave ediyor ki, bunda müzenin tarihçesine ait bazı malumat vardır.

Bundan sonra hafriyat tevali ediyor. Bunların en mühimlerinin nâ-tamam bir listesini yapmak bile hayli güçtür. Fakat bunların tarihçeleri, hülaseten olsun ayrıca yazılmaya kaydolunmaya değerdi. Bu malumat belki kısmen o senelere ait "salnameler"de bulunabilecektir.

Hamdi Bey zamanında, daha birçok yerlerde Almanlar'a, Fransızlar'a, Avusturyalılar'a, Amerikalılar'a, İngilizler'e ayrı ayrı verdiği müsaadelerle, birçok hafriyat yaptırmıştı.

1309 [1893] senesinde Almanlar, Biga Sancağı dahilinde Hisarlık tesmiye olunan mahalde, eski Tur-Ova (Troie) şehri harabesinde, meşhur hafir Schliemann'ın keşfiyat ve hafriyatını tevsi ediyorlar.

Biga'da mezkûr Troie hafriyatı, Aydın'ın meşhur Bergama kalesi ve sahası hafriyatı, Mirina hafriyatı, Ayasuluğ (Éphèse) hafriyatı, (Diana mabedi); Didim hafriyatı, Priène hafriyatı ve sair hafriyat memleketimizi birinci derecede ehemmiyetli bir hafriyat sahası haline getiriyor.

Hamdi Bey zamanında Sayda keşfiyatı kadar şöhret kazanmamış, fakat bizim için, bizim tarihimizce o hafriyattan daha büyük ehemmiyeti olan hafriyat ve keşfiyat, İstanbul müzesinin Boğazköy'de yaptığı hafriyat ve keşfiyattır. Boğazköy ve buradan çıkarılan Hitit, yani Eti eserleri, kıymetlerini mübalağaya imkân olmayan şeylerdir. Ve bu İstanbul müzesinin yaptırmış olduğu hafriyattır.

Bu hafriyatta ve bütün müze işlerinde Hamdi Bey'in Meskûkât mütehassısı Doktor Macridi Paşa'nın oğlu olan, Th. Macridi Bey namında bir mütehassısı ve memuru vardı. Önce Alman hâfirlerinin yanında Boğazköy'de çalışmıştı. Sonra müzeye intisap etmiş, hatta müzeye Halil Edhem Bey'den üç ay daha evvel girmiş olmakla, ondan daha eski bir memuru olmuştu. Şimdi tekaüt edilmiş olan bu âlimin ismini, burada hayır ve hürmetle yad etmek bize düşen bir borçtur. Dahası var! Macridi Bey tekaüt olduktan sonra mezuniyet almış ve Atina'da pek zengin ve başlıca bir asar-ı İslamiye koleksiyonu olan Benaki Müzesi'ni tanzim için en yüksek mütehassıs sıfatıyla davet edilmiştir. Şimdi muvakkaten bu müzenin müdüriyetinde bulunmaktadır. Benaki Müzesi'nin nasıl tanzim edilmiş olduğunu gördüm! Avrupa'nın en mükemmel müzelerine gıpta verecek ve numune olacak bir mükemmeliyettedir. Bu hizmeti muvakkaten kabul ve ifa etmiş olan Macridi Bey memlekete dönünce, şimdi hafriyat ve müze işlerine daha fazla ehemmiyet verdiğimiz ve muvaffak olduğumuz şu sıralarda, kendisini yal-

nız muhterem ve mütekait bir memur telakki etmemeli, yüksek ihtisasından gerek hafriyat, gerek müzeler sahalarında istifadeye devam olunmasını temin etmeliyiz. Bunun içindir ki, aşikâr olan büyük menfaat nazarı itibara alınarak, kendisinin müzeler ve hafriyat müfettişliği gibi bir vazife ile tavzif edileceğini tahmin ve ümit edebiliriz. Zira birçok hafriyatta bulunmuş olan bu müze mütehassısından, Benaki Müzesi gibi bir eser yapabildiğini ispat ettiği sırada biz müstağni kalamayız. Bu hususta en muvafık olacak şeyin yapılacağını ümit ile, gözlerimizi tekrar Hamdi Bey'e çevirelim.

1906 senesindeyiz. Meşrutiyet'in ilanına daha iki sene kadar var. Hamdi Bey birçok Avrupa ilmi cemiyetlerine fahri aza intihap olunarak Avrupa'daki şöhreti artmıştı. Bu sene, müze müdüriyetine 1881'de tayin olunan Hamdi Bey'in, 25. memuriyet senesinin yıldönümüdür. Bütün dünyada yüzümüzü ağartacak bir hadise, bir Türk âlimine karşı, o zamanlarda nadir, ender bir alaka uyanıyor, bir hürmet ve muhabbet beliriyor. Bu milli gururumuzu okşayacak bir vakadır. Herkes İstanbul'daki Türk müzesini büyük ve kıymetli biz müze haline getirmiş olan bu âlimin, 25. yıl dönümü olduğunu biliyor, hatırlıyor. Bu münasebetle o gün kendisine, bazı cemiyetlerce daha fahri azalık unvanı veriliyor, madalyalar bastırılarak gönderiliyor, birkaç müze müdürünün onun lehinde methiyeli makaleleri çıkıyor ve kendisine birçok tebrik telgrafları geliyor. Hülasa, bu 25. sene Avrupa'da hakiki bir alaka uyandırarak, ciddi bir muhabbet ve hürmet izharına vesile oluyor. Muhabiri bulunduğu Paris'teki Académie des Inscriptions et belles lettres ona bir hatıra madalyonu hak ettirip gönderiyor. Almanya İmparatoru İstanbul'daki Sefiri Baron Marschall'i, hususi tebriklerini beyana memur ederek onun evine gönderiyor.

O devrin zihniyeti için ne ayıptır ki, Hamdi Bey o gün, ancak kendi vatanında hatırlanmıyor, resmi dairelerden hiçbir ses sızmıyor. Saray bilmiyor, Maarif Vekâleti hatırlamıyor, matbuat susuyor, talebesi bir şeye cesaret etmiyor. O zaman nazarı dikkati celp etmek, bilirsiniz ne tehlikeliydi. Öyle ki o gün Avrupa'dan telgraflar gelmiş, Almanya İmparatoru namına sefiri gelmiş, fakat öz vatandan hiçbir tasvip ve şefkat sesi çıkmamış! Hamdi

Bey bu haklı iftihar günü içinde, belki yabancıların iltifatlarıyla memnun olacakken, bu milli lakayıtlık ile bir müddet müteessir ve meyus olmuş, fakat sonra atiye muntazır ümidi ile bu teessürünü yenmiş.

Hikâyenin buraya kadarı, Hamdi Bey'in dostlarının şahadetleriyle, muhakkak bir şeydir. Fakat dahası var: Güya bugünün ferdasında Hamdi Bey'in evinin hayu huyu Saray'a bildirilmiş. Saray'dan kendisine, o gün, neden dolayı bu kadar çok misafir ve telgraf geldiği, hele Almanya sefirinin niçin kendisini ziyaret etmiş olduğunu sormuşlar!

1892 ile Meşrutiyet'in tekrar ilan olunduğu 1908 seneleri arasında, 5000 metre murabba-ı mesâha-i sathiyyeli ve iki katlı, büyük bir müze binası teşekkül etmiş oluyor. Ve İslami eserler Çinili Köşk'te bırakılarak, meskûkât koleksiyonları ve gayri İslami eserlerin hepsi buraya nakil olunuyor.

Hamdi Bey Adana havalisindeki Hitit, yani Etiler'e ait Zincirli harabesinden eserler, Basra civarındaki Asuri ve Keldani, yahut Babilliler'e ait, firavunlarına ait birçok tarihi lahitler ve eserler, mezarların, kıymetli taşların, altın ve gümüş ziynet eşyasının, meskûkâtın doldurduğu müzeyi, dünyanın birinci derece müzeleri sırasına çıkarmıştır.

Kuruçeşme'deki yalısı, Meşrutiyet'ten evvel İstanbul'u görmeye gelen münevver yabancıların, hürmetle ziyaret ettikleri bir yer olmuştu.

Ben çocukken Boğaziçi'nin bütün yalılarını, kendi ahbaplarım ve akrabalarım gibi bilir, anlar ve çoğunu sever, bazısını da hiç beğenmezdim. Diyebilirim ki, Boğaziçi'ni dolduran yalılar içinde, kendisine karşı lakayıt olduğum yoktu.

Bir gün Kuruçeşme'deki bir yalının, Hamdi Bey'in yalısının, yüzündeki mananın değiştiğini gördüm. Çıkıntılı, cumbalı selamlık odasının denize bakan iki veya üç penceresi birleştirilmiş, yerlerine büyük, alafranga, yekpare bir cam konulmuştu. Bu değişme bir alafrangalılaşma, Avrupalılaşma idi. Bu tebeddülü pek beğenmiş ve ben, Hamdi Bey'in hayatına ve eserine ilk önce bu pencereden bakmıştım. İçini göremediğim bu odanın camına bakarak, içinde Düyun-u Umumiye Osmanlı Dâinler Vekili'nin garplı ciddiyetini ve zevkini ve müzeler mü-

dürünün asar-ı atika merakını ve ilmini görür, sezer gibi oluyordum. Bu ne kadar garip olsa da, emin olun ki, bugün bu eski pencerenin ölmüş sahibine, ne kadar geç kalmış olsa bile, hissi borcumun bir kısmını burada ödediğimi ummakla pek büyük bir haz duyuyorum.

Hamdi Bey şarklı-garplı bir şahsiyetti. O zamanlar bazılarına belki biraz fazla alafranga meşrep tesiri yapıyordu. Babam onu pek sever ve bu kendisi için, o devrin vehmine göre, biraz nazarı dikkati celp edilebilecek bir şey olsa da, her İstanbul'a gelişinde, Kuruçeşme'deki yalısında onu, üstadını ziyaret eder gibi görmeye gidermiş. Burada biraz olsun kesbî değil de, adeta büsbütün irsî hisler ve tevarüs edilmiş fikirler tespit etmek zevkini tadıyorum.

Hamdi Bey'in Nemrut Dağı'nda yaptığı hafriyata dair iki cilt eseri, Paris'te çıkan meşhur *Revue Archéologique*'te basılmış birçok makaleleri, Théodore Reinach ile birlikte Sayda hafriyatına dair yazılmış iki cilt eseri, İzmir vilayetinde Aliağa çiftliğinde, Çandarlı Körfezi'ndeki kadim Marina mezarlığında yaptığı hafriyata dair makaleleri vardır ki, bunlar o zamanlarda böyle eserlerin burada basılması adeta imkânsız gibi bir şey olduğundan ve hiçbir alaka uyandırmayacağı da maatteessüf şüphesiz bulunduğundan Paris'te Fransızca olarak neşredilmiştir.

Hamdi Bey'in makalelerinin ve kitaplarının bir bibliyografyasını yapmaya değerdi. Acaba bunu da üstat Halil Bey'den bekleyebilir ve rica edebilir miyiz?

Diğer taraftan Hamdi Bey epey tanınmış ve ismi memleketten dışarıda da şöhret kazanmış bir Türk ressamıydı. Ressam itibariyle kazandığı muvaffakiyetlerin de hatırı sayılır. Keşke bizim bugünkü ressamlarımız da hariçte onun kadar tanınmış olabilseler!

Hamdi Bey 1886'da Roma sergisinde bazı eserlerini teşhir etmiş, 1891'de Berlin sergisinde bir madalya kazanmış, 1893'te bazı eserlerini Amerika'da Kolombiya sergisinde teşhir etmiş ve 1909'da Münih sergisinde teşhir ederek bir madalya almıştı. Almanya İmparatoru Guillaume ve Avusturya İmparatoru François-Joseph bazı tablolarını beğenmişler ve satın aldırmış-

lardı. Bazı tabloları Berlin müzesinde, Viyana'da Sanayi-i Nefis Müzesi'nde mevcuttur ve öldüğü zaman ailesine birçok resimler ve tablolar bırakmıştır.

Görülüyor ki bu hayata faal, sâî ve iyi dolmuş bir hayat denilebilir.

(*Ülkü*, Haziran 1934, c. III, nr. 16, s. 290-295)

Müzelerimiz ve Hamdi Bey III

Hamdi Bey'in esaslı bir meziyetinin çalışkanlığı olduğu görülüyor. Şimdiye kadar ona dair yazdıklarımızdan, onun kütüphanesine çekilmiş münzevi bir âlim ve safdil bir sanatkâr olduğu neticesine varmak yanlış olur. Hususi hayatında, önceleri bir müddet darlık ve sıkıntı çekmiş olan Hamdi Bey, bilhassa son zamanlarında devletin bol maaşlı, en yüksek memurlarından biri olmuştu. "Müze-i Hümayun ve Sanayi-i Nefise Mektebi Müdürü" atûfetli Hamdi Beyefendi hazretleri, aynı zamanda Düyun-u Umumiye Osmanlar Dâinler vekili ve bazı şimendifer şirketleri idare meclisi azası idi. Devrin mâliyyunundandı. Şahsi hayatında hesabi ve kitabi, evcümend ve Avrupai idi. O zamanlar böyle mevkilere geçen Türkler gibi, geniş yaşayan bir burjuva idi. Ve o devrin aristokrasisini teşkil eden bir zümreye mensuptu. Hayatın ucuz ve bol olduğu o zamanlarda Kuruçeşme'deki yalısında ve Gebze'deki Köşkü'nde muntazam ve ferah bir hayat geçiriyordu. Gençliğinde dokuz sene kalmış olduğu Paris hatıralarını yâd etmeyi pek severmiş. Zarif, âlim, alafranga tesir yapan bir adamdı; medeni cesaret sahibi olan ve bilhassa o zamanki Saray'a karşı, eski eserlerin muhafazası lehindeki mücadelesinde bunu ispat etmiş bulunan bir adamdı.

Vaktiyle, belki hiçbir maarif nazırı müzeyi ziyaret etmiş değildi. Çünkü evvela, nazırlar istedikleri yerlere gidemezlerdi. Sonra da, bu eski eserlerin merakında ve sevdasında görünmek, menfaatlerine uygun değildi. "Zülfüyâr" asar-ı atikaya bile aleyhtar gibi idi. Fakat rivayet ederler ki, bir gün müze-

ye ve Sanayi-i Nefise mektebine bir Maarif nazırı gelmiş. Bütün bu çıplak heykelleri hayretle seyrettikten sonra, giderken bunlara birer peştamal örttürmek tavsiyesinde bulunmaktan fazla bir dirayet gösterememiş.

Başka bir fıkra daha anlatırlar. İnanılması daha güç gözüken bu fıkrayı, Hamdi Bey'in damadı Vahid Bey de ona dair makalesinde naklediyor:

Bir gün Hamdi Bey vükela heyetine çağırılmış. Sadrazam onu kendi yanına oturtmuş ve eline bir kâğıt uzatarak, "Bu hususta cevabınızı aynen bildirmek aldığım emir iktizasındadır!" demiş. Hamdi Bey bu kâğıdı okuyunca, adi bir jurnal olduğunu ve kendisinin *Kuran*'ın hükmüne muhalif olarak, insan resimlerini gösteren heykelleri toplamak ve teşhir etmekle itham olunduğunu görmüş. Sadrazam, "Cevabınız?" diye sorunca, Hamdi Bey, "Cevabım şudur: Bu itham doğrudur. Fakat *Kuran*'ın hükmü zaten tatbik olunmuyor ki!" demiş.

"Yani ne buyrulmak isteniyor?"

"Mesela, şeran hırsızların elleri kesilmek iktiza eder. Halbuki (gözlerini masanın etrafında gezdirerek), kimsenin eli kesilmediği görülüyor!"

Nazırlar, yavaşça birer ikişer dışarı çıkarlar. Sadrazam bu sözü nakledemeyeceği için özür diler. Hamdi Bey de saraya giderek, maruz kaldığı suali ve vermiş olduğu cevabı baş mabeyinciye anlatır. Bu cevabı hünkâra duyurmuşlar. Derler ki bu söz "saltanat sürmek için ara bozmak/diviser pour régner" taraftarı Sultan Hamid'in pek hoşuna gitmiş ve o buna çok gülmüş!

Hamdi Bey, her perşembe akşamı, cumartesi sabahına kadar kalmak üzere, –görülüyor ki İngilizler'in sevgili ve meşhur week-end'lerini ta o zamanlarda tatbik eden Türkler de vardı– Darıca'nın üstünde Gebze'deki köşküne gidermiş. Kendisine ve o zamanki devrin gidişatına ait, vaktiyle duymuş olduğum bir fıkrayı kaydedeyim: O zamanlar böyle bir yere gitmek için bile mürur tezkeresi lazım gelmiş ve her yerde de gümrük kolcuları varmış. Hamdi Bey, ağasının elinde büyük bir çanta, köşküne her hafta tezkeresiz gider gelirmiş. Bir gün yeni bir gümrük kolcusu, bu çantaya bakmak isteyince ağa hayretle, "Aman, ne

yapıyorsun? Hamdi Beyefendi'nin çantası!" derken, Hamdi Bey sesleri duymuş ve "Ne oluyor?" diye sormuş. Ağa, mahcubiyetle, "Efendim, kolcu kulunuz çantaya bakmak istiyor!" demiş. Hamdi Bey, "Bakmak isteyebilir," demiş "hakkıdır, bakmak isteyebilir. Lakin," kolcuya dönerek, "bunun adabı vardır. Evvela düğmelerini ilikle bakayım! (kolcu düğmelerini ilikler). Sonra ben, atûfetli Hamdi Beyefendi'yim. Bana hitaben: 'Müsaade ederseniz çantanıza bakmak istiyorum' demelisin!" Kolcu, "Müsaade ederseniz çantanıza bakmak istiyorum efendim!" der. Hamdi Bey cevap verir: "Hayır! Müsaade etmiyorum işte! Binaenaleyh bakamazsın!"

Ve kendi önde, kolunda çantasıyla ağası arkada geçerler giderler.

Hamdi Bey zayıf, uzunca boylu, buruşuk yüzlü, gözlüklü, iri burunlu, acı nazarlı bir adamdı. Ağzının şeklinde ve duruşunda da acı bir mana vardı. Redingotlu, fakat iki eli pantolonunun ceplerinde bir fotografisi vardır ki, canlı bir enstantanedir. Hamdi Bey bu resmine çok benzerdi. *Servet-i Fünun*'da çıkmış olan bu resmi pek beğenirim. Bunda Hamdi Bey, hayatı içinden bir vaziyet alıp, bize bakıyor gibidir.

İnsan Hamdi Bey'in çirkin ve kibar, mahzun ve adeta Mısri simasını, kolay kolay bırakamıyor. Cidden beğenilecek bir adam! Müteceddid, mücahit, Avrupai, arkeolog ve sanatkâr! Hülasa harikulade bir adam! Memleketimizin topraklarından çıkan sanat eserlerini, tarihi kıymetleri olan eserleri yabancılara kaptırmamak ve devlet hesabına muhafaza etmek yolundaki mücadele ve mücahedeleri tafsilatıyla yazılsa, bizde medeni cesaretin bir destanı yazılmış olur. Hayatta karşılaşmış olduğu müşküllere rağmen, başardıklarına Herkül'ün yaptığı işler denilebilir!

Zevki itibariyle en eski zamanlara merbut bu adam, eski ve geçmiş fikirli değil, bugün için bile önde, ileride bir adamdır. Onun eski eserler yolundaki davası bizde hâlâ kazanılmış, bitmiş değildir. Hamdi Bey müze fikrinin mümessilidir. Bu fikri hâlâ tamime muhtacız. Arkeolojinin kıymetini söylemiştir. Bu da hâlâ öğretilecek bir iştir. Maarifte, kültür sahasında "Güzel Sanatlar/Beaux arts"ın tamimine taraftardı. Bu fikirleri de bizce hâlâ kıymet ve ehemmiyetlerinden zayi etmiş değildir. Bugün bütün bu sahalarda yapılacak aynı nispette işler vardır.

Hamdi Bey'in ismi yalnız Türk değil, son yarım asırlık umumi arkeoloji ve müzecilik tarihinde büyük yer kazanmıştır. Vatanına hem gayet kıymetli bir eser, ta kütüphanesine kadar, kendisinin tesis etmiş olduğu müzeyi kazandırmış hem de Türk ilim ve irfanında mühim bir merhale olmuştur.

Hamdi Bey Meşrutiyet'in ikinci ilanına fevkalade sevinmiş, o zamanlar birçoklarımız gibi, memleketi artık kurtulmuş sanmıştı. Vatanın, Balkan harplerinden itibaren duçar olduğu felaketleri ve parçalanışları görmedi. 1881'den 1910 senesine kadar, otuz sene hizmet etmiş olduktan sonra, 1910 senesinin 24 Şubat'ında vefat etti.

Ölümünde Avrupa ve bilhassa Fransız matbuatında, hakkında pek sitayişli makaleler neşrolunmuştu. Fakat burada verdiğim bazı tafsilatı ve kaydettiğim bazı tarihleri tevsik edebilmek üzere, aradığım halde, Türkçede Hamdi Bey'e ve eserine dair etraflı ve kıymetli hiçbir tetkike rast gelmedim. Bizde en yakın bir maziye dair araştırma yapmak isteyenlerin hepsi de vesika bulmak yolundaki zorlukları görürler. Bu müşkülat bizim mazimize kayıtsızlığımızı ispat ediyor. Müze hakkında bizde şimdiye kadar en etraflı mehaz, Monsieur Mendel'in[1] kitabı ve bir de Müze idaresinin neşretmiş olduğu Topkapı Sarayı Müzesi rehberi olarak kalıyor.

Hamdi Bey'e dair yalnız *Servet'i Fünun* mecmuası bir hususi nüsha neşretmek kadirşinaslığını göstermiştir ki, bunda da ancak Fecri Ati'nin teessür ve taziyet beyannamesi ile biri H. Nazım (Reşid) Bey'in, diğeri Hamdi Bey'in damadı Vahid Bey'in – yazık ki yanlışlarla dolu– ve üçüncüsü, bir Alman gazetecisinin olmak üzere üç makale var, o kadar! Bunlar arasında, bir ölünün daha hatırası soğumadan, onun hakkında ancak arkadaşları tarafından yazılabilecek ve o günkü hayat içinden gelen his ve fikir kayıtlarını aradım, bulamadım[2]. Vahid Bey'in, gündelik *Stanboul*[3] gazetesinin üç nüshasında çıkmış, müzenin tarihçesine ve Hamdi Bey'e dair Fransızca uzunca bir makalesi daha var ki, bu da bazı yanlışları tekrar etmektedir.

1 Gustave Mendel. *Musés Imepériaux Ottomans: Catalogues des sculptures Grecques,* Romaines et Byzantines, 3 cilt.
2 *Servet-i Fünun*, c. 38; s. 344-984 numaralı nüsha.
3 "Hamdi Bey A Notre Musée par Vahid Bey", *Le Stanboul*, des 19, 20 et 21 Mars 1931.

Hamdi Bey'in cenazesi pek hürmetle ve halkın büyük alakası ve teessürü içinde kaldırılmıştı. Ölümüne cidden milli bir matem tutulmak kadirşinaslığı gösterildi. Hamdi Bey'in hayatında yapmaya muvaffak olduğu ve vatana bıraktığı eserine imrendiğim gibi, bir hissini de pek kıskanırım: O da, bu adamın, son yatacağı yeri kendisinin bulup beğenmesi ve sevip seçmesidir. Bize sorsalar, sonuncu uykumuzu uyuyacak yeri kolay kolay beğenmeyiz. Ekseriyetle dünyanın hiçbir köşesi bize, sonuncu yuva olmak için intihap edilmeye değecek kadar güzel, emin veya milli gözükmez. Yahut daha siyah bir çaresizlikle, "Ben öldükten sonra neme lazım?" deriz. Hamdi Bey Gebze'nin altında Eski Hisar'da, kendisinin yetiştirdiği bir çam ormanı içinde, gayet asude ve şairane bir noktaya âşık olmuş. Buraya gömülmeyi istemiş. Hamdi Bey müzeye Ayasluğ'dan gelme, asar-ı atikadan iki Selçuki mezar taşını da pek severmiş ve hep "Ah! Ben ölünce bunları benim üstüme dikseler!" dermiş.

Bütün hayatını böyle eserlere hasretmiş olan bir âlimin bu son isteğini, bu ölümden öteye süren sevdasını müessir bulmuyor musunuz? Vefatında, İttihatçı hükümetin kadirşinas müsaadesiyle, üstlerinde isim değil yalnız ayet yazılı olan bu eski Selçuki mezar taşı, istisnai bir muamele ile müzeden çıkartılmış ve mezarına diktirilmiş.

Bugün bu zavallı, eski ve güzel mezar taşlarını ve Hamdi Bey'in aziz hatırasını, o şairane ve ücra dağ tepesinde hangi dikkat, hangi kuvvet müdafaa edebilecektir? Mezarının bulunduğu o yere milli bir mahiyet verip, İstanbul müzesine temlik etmekle atisini temin etmek ve müzeyi bu vazife ile tavzif etmek, yani bu mezar yerini satın aldırıp buraya bir bekçi ikamesiyle muhafaza ettirmek, milli bir vazife değil midir? Bunu İstanbul müzesi, kendisi deruhte etmeyi istemelidir zannındayım.

Müzecilerimiz ve Hamdi Bey'in hürmetkârları birkaç kere toplanıp, onun kabrini ziyaretle hatırasını taziz ettiler. Bu toplanışlarda bazı nutuklar söylendi. Yine sanırım ki bu takdirkârlara düşen en büyük vazife ve bu hatıraya yapabilecekleri en büyük hizmet, bu hayırlı işe delalet etmek olacaktır. İhtimal ki müze idaresi duhuliyelere küçük bir zam yapmak müsaadesi almakla, buna lazım gelecek parayı kolayca bulabilir.

Bundan başka bir de Hamdi Bey'in ismini yaşatmak için müzenin yeni binasının lahitler salonlarından birinin, sekizinci salonun, duvarına sade bir hatıra kitabesi / Plaque commémorative konulmuştur. Hamdi Bey olmasa, buradaki lahitleri de buraya değil, muhakkak ancak Londra, Berlin veya Paris müzelerinde görebilecektik. Bugün bu lahitler inkıraz bulmuş bir ailenin azası gibi, buraya yerleşmiş, yatıyorlar ve onun sayesinde barınıyorlar. Ve pek eski bir zamandan kalma ve gelme oldukları için, ne hazindir ki bunların hangi devirlere ve kimlere ait olduklarını, hangi tarih ve medeniyet bakiyeleri ve enkazı bulunduklarını bile hiç kimse adamakıllı bilemiyor.

İşte bu vatana emsalsiz bir servet kazandırmış olan emektar bir memur ve mütehassıs bir âlime mükâfat olarak verilebilmiş şeyler, bu bir çift mezar taşı ve bir de bu lahitler arasına asılmış levha olmuştur.

Onun kurduğu Sanayi-i Nefise mektebinin yetiştirdiği heykeltıraşlarımızdan, galiba hiçbiri, onun bir heykelini yapmayı düşünmemiş, yahut arzu etmişse de bu hususta kimseyi alakalandıramamış. İnsan müzeyle bu eski mektep binasının bulunduğu bahçede gezerken, gözleri burada, onun hiç olmazsa bir büstüne rast gelmeyi istiyor, fakat bunu nafile arıyor.

Bütün Edhem Paşa alesinin müzeye merbutiyetlerini ve hizmetlerini hatırlatan cümlenin mabadı olarak şunu da kaydedelim ki, Hamdi Bey'in oğlu Edhem Hamdi Bey de bir aralık müze müdür muavinliğinde bulunmuştu. Damadı Vahid Bey de müze de memur olmuş, yetişmiş ve daha sonra müze müdürü olmayı istememişti.

Hamdi Bey, bu büyük adam, ölürken kardeşi Halil Edhem Bey'e iki vasiyette bulunmuş: Kendisinin pek sevdiği o yere defnolunmasını istemiş ve bir de ona: "Müzeyi sakın bırakma, sıkı tut, iyi müdafaa et!" demiş. Teşekkür olunur ki bu arzularından ilkine olduğu gibi, bu ikincisine de riayet olunmuştur.

(*Ülkü*, Mayıs 1936, c. VIII, nr. 39, s. 187-191)

Müzeler Müdürü Halil Bey
(Tekaüdü Münasebetiyle)

Müzeler Müdürü Halil Bey nizami müddeti ikmal ederek tekaüt olmaya istihkak kesbetmiş ve bunu mükerreren de istemişken, Heyet-i Vekile'nin kararıyla vazifesi başında beş sene müddetle daha ibka edilmişti. İşte şimdi bu zaman da geçmiş bulunduğundan, bugün tekaüt ediliyor. Fakat bu haberin, bir memurun tekaüdü havadisinden ibaret olmadığı bilmem etrafıyla hissediliyor mu? Halil Bey alelade bir memur değildir. Onun vazifesi alelade bir hizmet değildi. Mevkiinin ehemmiyeti harikulade idi. Memleketine yapmış olduğu hizmet de harikuladedir.

Müzeler nedir? Milli servetin bir kısmının iddihâr edilmiş olduğu hazineler; vatanın bir nevi hudutları gibi, en ufak taşları ve en hurda parçaları bile yerlerinden oynatılıp koparılamayacak cepheler; birçok mukaddesatın birikmiş bulunduğu bir saha; hem milli tarihin sinmiş olduğu, hem milletin tarihini aşan beşeri ve medeni bir nevi mabetler!

Ve işte bu maneviyat dolu yerlerde Halil Edhem Bey, aynı zamanda bir nevi aile ocağı içinde gibiydi. Zira Sami Paşazade Suphi Paşa'nın Maarif Nezareti zamanında Çinili Köşk'e nakil olunan müze müdüriyetine tayin edilerek, bu münevver nazırın gerek Maarif, gerek Evkaf, gerek Ticaret nezaretlerinde bulunduğu sıralardaki kuvvetli himaye ve yardımıyla, bu müzelerin banisi olan, yani binaları yaptırmış, doldurmuş ve tanzim etmiş ve bunların yanında bir de Sanayi-i Nefise mektebi tesis etmiş olan adam, kendi kardeşi Hamdi Bey'di.

Şimdi kırk seneye yakın bir memuriyet hayatını dolduran ve bidayetten beri buralarda kardeşinin yanında, onun muavini olarak çalışmış bulunan Halil Bey'e, bu mumyaların ve asar-ı atikanın yanlarında geçen ömrü öyle tesir etmiş ki dünya ile alakası kesilmiş, kibar, eski, maveraî bir çehre; titiz, asabi ve adeta Mısri bir hâl almıştı. İnsan bu yüze bakınca, onda şahsi bir menfaat ve küçük bir hesap bulunması ihtimalini düşünmekten bile utanırdı ve o bir hüküm verdiği vakit, bu size mutlak surette samimi, ilmi ve kati gözükürdü.

Halil Bey'in son ve büyük hizmeti, Hilafet'in ilgası üzerine, içinde milli tarihimizin hemen beş asırlık bir devrinin yaşadığı ve son derece kıymetli ve güzel eserlerin mahfuz bulunduğu Topkapı Sarayı müzelere raptolununca, buralardaki tertibatı, koleksiyonları, porselen vesaire müzelerini bizzat tertip ve tanzim ederek, bu eski sarayı "Topkapı Sarayı" müzelerine tahvil etmiş olmasıdır. Halil Bey yalnız bu son eseriyle iftihar etse gene haklı olur.

Onun yerini kim doldurabilecek? Mevkiinin ehemmiyeti hâlâ daha iyi anlaşılamamış ve iyi takdir edilememiş kalıyor. Bu makam başka hiçbir memurunkine benzemez. Çünkü çok ender bir ihtisas sahasıdır ve çok nadide hizmetlerin ifa edilebileceği ve en kıymetli fırsatların da kaçırılabileceği bir noktadır. Burada iktiza eden yalnız ilmi bir kudret değildir. Fakat senelerin yetiştireceği bir salahiyet, şahsi bir kabiliyetin elde edebileceği bir nüfuz ve tesir ister. Halil Bey bu noktada emsali bulunmaz bir muhafızdı.

O, bazen öteye beriye "park" diye yaptırdığımız meydanlardan daha güzel olduğu halde, kaldırılmak istenen bir ağacı sökülmekten; bugünkü paramızla yaptırabileceğimiz en güzel binalardan daha kıymetli bir eski türbeyi kesilmekten ve hiçbir para ile yerine konulamayacak tarihi bir duvarı yıkılmaktan meneder, ismi tarihe geçmiş bir caddenin sokağa atılan mezarını müzeye alırdı. Böyle milli birçok servetimizi korumuş olan odur! Temenni edelim ki, yerine gelecek zat da bu örnekten ilham alarak, vatana karşı bu vazifeyi aynı feragat hissi ve aynı hamiyetle ifa etsin. Bu ihtisas aşkına ve neticesinde bu nüfuz ve

tesire malik olarak, müzenin hukukunu ve şahsiyet-i maneviyesini temsilde bu asalet ve cesareti göstersin.

Biz şimdi Hamdi Bey'in, evvel zaman içinde Çinili Köşk'te yerleştiği odasından bütün bugünkü binaları, bu müzeleri nasıl müşkülat ile çarpışarak yaptırabilmiş ve topraklar içinden çıkartıp getirttiği asar ile doldurabilmiş olacağını pekâlâ tahmin ediyoruz. Hamdi Bey teşebbüsünde yılmamak, vazgeçmemek için yaman bir sabır ve tahammülle mücehhez olmalı, dev gibi bir adam olmalıydı! Ve böyle olduğuna da şüphe yoktur. İşte ilim ve mantığın bu sahada tesadüf ettiği müşkülat hâlâ zail olmamıştır. Hâlâ daha zamanın tahrip edemediğini kazma ve kürekle yıkıyoruz.

"Kişi noksanını bilmek gibi irfan olmaz" derler. Bari bu cehlimizi itiraf edelim. Maalesef müzelerin vatan ve medeniyet nokta-i nazarından ehemmiyetlerini ve asar-ı atika ve milliyenin kıymetini bugün bile anlayamıyoruz. Eski medeniyetlerin beşiği olan topraklarımızdan koparılmış ve Avrupa müzelerinde toplanmış asarın çokluğu ve kıymeti baş döndürecek derecededir. Bizim cehalet ve ihmalimiz yüzünden, Avrupalıların buradan alıp götürdükleri ve müzelerine doldurdukları asar ile eğer istesek, onlara karşı umum borçlarımızı kim bilir kaç kere ödeyebilirdik.

Fakat biz bu netice karşısında mütenebbih olacağımıza, bir taraftan zavallı şehrimize seyyahları celb için elimizi sallarken, diğer elimizle de onların burada bulup sevebilecekleri asarı hâlâ daha ya fuzuli olarak tahrip ediyor, ya bakımsızlıktan dolayı resmen mevte mahkûm ediyoruz. Milli servetimizden her gün, yalnız şehrimize değil, bütün vatanımıza ettiğimiz ziyanların yekûnu müthiştir.

Halil Bey'in bu kırk seneye yakın faaliyet hayatının vatanı ne kadar ziyandan vikaye etmiş olduğunu ve bu itibarla bize temin ettiği kazancın yekûnunu Allah bilir. Acaba biz ona ne kadar tekrim ve teşekkür borçlu olduğumuzu adamakıllı hesap edebiliyor muyuz? Müzeler beşeriyetin müşterek bir serveti olduğuna göre, Halil Bey medeniyet tarihimizde olduğu kadar, Suphi Paşa ve Hamdi Bey gibi, hatta umumi medeniyet tarihinde de ismi unutulmayacak, hayırla yâd olunacak bir adamdır.

Daha zengin milletlerde böyle hizmetler ifasına muvaffak olmuş memurlara, şüphesiz hayatlarını terfih edecek ve ailelerine yarayabilecek surette geniş mükâfatlar tevzi edilir. Lakin Türkler, para ile satın alınamayan şerefi, tarihlerinde her zaman biraz istihkar etmiş oldukları paranın fevkinde tutmuşlardır. Biz ki onların evlatlarıyız, bu asil vatan hadimine şükran ve tekrim borcumuzu, ona ayıracağımız şeref hissesiyle ödeyelim. Buna ancak minnet duygularımızı beyan ve şerh ile muvaffak olabiliriz. Halil Bey'e milletin muhabbet ve teşekkürlerini matbuamız iblağ etmelidir. Onun hakkında yapılacak şahadetle, hayat ve faaliyeti hakkında yazılacak şeyleri yalnız ecnebilere bırakmayalım. Onun istihkak ettiği şeref hissesi hakkıyla hesap edilse, kendisine bu hususta milyoner demek lazım gelecek. Onun son nefesine kadar bu müesseseye fahren merbut kalacağı şüphesizdir. Temenni edelim ki sükûn ve inzivası içinde, daha pek uzun bir müddet, bir aile reisi gibi taziz ettiği müzelerin, en mühim haklarını sıyanetine nigahbân olabilsin.

(*Cumhuriyet*, 1 Mart 1931)

Müzelerimiz ve Halil Edhem Bey

Halil Bey müzeyi maruz olduğu birçok tehlikelere karşı, ilk önce muvaffakiyetle müdafaa, sonra da yavaş yavaş tevsi ve ihya etmiştir.

İlk gençliğinde intisap etmiş ve muhitini teneffüsle yetişmiş olduğu müze, Halil Bey için bir aile evi ve bir aile kucağıydı, onun her ihtiyacıyla hemhal olmuştu. Hatta bazı hafriyat ile meşgul olmuş, mesela Sayda'da yapılan ikinci hafriyatta bulunmuş, vakit buldukça Gelibolu'da, Layine'de vesaire yerlerde hafriyat yapmıştır. Sonra, bazı sebeplerle, mesela Meşrutiyet'in ilk zamanlarında şehreminliği sırasında buradan ayrılır gibi olmuş, fakat bunlar bile müzeden fiilen ayrılmasına sebep olmamış, resmi münasebetini kesmemiş ve neticede hep dönerek çoğalmış bir merak, bir zevk ve irfan ile yine hep bu yuvaya dönmüş, konmuştu.

1910 senesi başlarında Hamdi Bey'in vefatı üzerine, o zaman şehremini bulunan Halil Bey onun yerine umum müdür oluyor. Biraz sonra vatanı parçalayan harpler başlıyor. Müze kabuğu içine çekilerek, kendini müdafaaya çabalıyor. Nihayet Umumi Harp, bahusus harp sonu ve bilhassa İstanbul'un düşman istilası altında kaldığı Mütareke Devri'nde, Halil Bey her türlü tehlikeler arasında, adeta nefsi bir feragat hissiyle bir muhafız fedakârlığı ve gayretiyle gelip ailesiyle birlikte burada ikamet etmeyi lüzumlu görmüş ve böyle yapmıştı. Burasını ırsi bir muhabbet ve kalbi bir kuvvetle sevdiğinden kendi evi gibi muhafaza ve müdafaa ediyordu. Ve böyle yapılması lazımdı da! Zavallı İstanbul başının çaresine bakarken, müze büyük bir tehlikeye

düşmüştü. Evvela adeta boşalmıştı. Hademelerinin ve memurlarının çoğu asker olmuşlardı. Hükümetin de hiçbir otoritesi kalmamıştı. Müzenin etrafından sanki bütün duvarları alınmış, kaldırıverilmiş gibiydi. Halil Bey o zamanlar burada, vatanın hisli ve kıymetli bir parçasının muhafazası kendisine tevdi edilmiş bir nöbetçi, bir asker gibi ve son derece gayretle çalışmıştır.

Halil Bey'in de memleketimizin topraklarından çıkan sanat eserleriyle tarihi kıymetleri olan eserleri yabancılara kaptırmamak, devlet ve millet hesabına muhafaza etmek yolundaki mücadele ve mücahedeleri yazılsa, bu da medeni, sivil cesaretin bir destanı olur. Aramızdakileri layıkıyla methetmek âdetimiz değildir amma diyebiliriz ki Halil Edhem Bey'in, bu şerait içinde ve seneler zarfında, pek güç olur bir meyve gibi, sessizce tekemmül etmiş eseri cidden büyüktür. Halil Bey'in memuriyet ve hizmet hayatı, müzenin tekemmül tarihçesiyle tevemdir. Asar-ı Atika Müzesi büyüyor, genişliyor, zenginleşiyor. Karşısında, eski Sanayi-i Nefise Mektebi'nden boşalan binada, Şark-ı Kadim Müzesi açılıyor. Çinili Köşk "Asar-ı İslamiye", daha doğrusu "Türk ve İslami Tezyini Sanatlar Müzesi" olarak inkişaf ediyor. Hele hilafetin ilgası üzerine, Topkapı Sarayı müzelere devredilince, burası müze haline ifrağ olunduğu gibi, içinde de muhtelif müzeler açılıyor. İşte, "Müzeler Mahallesi" adlı gelecek yazımızda, biraz tafsilat ile bunlardan bahsedeceğiz.[1] Cumhuriyet'ten sonra müzelerimiz daha çok yardım görmeye başlamıştır. Ve Hamdi Bey'in, en çok Nazır Abdüllatif Suphi Paşa'dan himaye görmüş olmasını tanziren, Halil Bey zamanında da müze idaresine külliyetli bir tahsisat ayırarak, ilk büyük yardımı göster-

1 Abdülhak Şinasi Hisar'ın, "İşte, 'Müzeler Mahallesi' adlı gelecek yazımızda, biraz tafsilat ile bunlardan bahsedeceğiz" cümlesi ile haber verdiği müstakbel yazısı maalesef yazılamamış veya yayınlanamamıştır. Zira ne *Varlık*'ta, ne de aynı dönemde çıkan diğer dergilerde böyle bir yazıya tesadüf edemedik. Bunun sebebi de muhtemelen, Balkan Birliği'nin ilgili yıllardaki yoğun faaliyetleri olmalıdır. Bu yıllarda Balkan Birliği genel sekreterliğinin görevini yürüten Hisar, sık sık Balkan ülkelerine gitmekte, oralarda Dışişleri Bakanlığı adına resmi toplantılara katılmakta ve bu toplantıların Türkiye'de mukabilleri gerçekleştirilmekte idi. Nitekim 1936 yılından itibaren onun, Balkan ülkelerine gidip gelmelerinin ardından kaleme aldığı ve dönemin *Varlık* ve *Ağaç* dergilerinde yayınladığı bir hayli seyahat yazısı bulunmaktadır. Dolayısıyla ilgili yazıların da, "Balkan Şehirleri" adıyla, Abdülhak Şinasi Hisar Külliyatı arasında yayınlanacağını bu vesile ile haber verelim. [Yayına Hazırlayanın Notu]

miş, en büyük himmeti dokunmuş olan vekil Hamdullah Suphi olmuştur.

Bütün bu eserler ve muvaffakiyetler için ruhun büyük bir küşayişi, inadın büyük bir sabrı olması lazım gelmiş olduğu gibi, kim bilir ne kadar emek ve ne kadar didinmek lazım gelmiştir. Bir gün Halil Bey'le konuşurken, birçoğu buradan, bizden alınıp adeta koparılıp ve aşırılıp, Avrupa müzelerine taşınılmış olan asar-ı atikaya acıyor ve telafisine imkân olmayan bu ziyanlardan sonra, yavaş yavaş azalmakta olan fakat hâlâ devam eden fuzuli ve bazı kere resmi tahriplere karşı daha ziyade müteessir oluyorduk. Birden bu titiz ve tetik adam, benim bir sözüme karşı ince ve sivri sesiyle, "Didinmek ve didişmek ister, oğlum! Didinmek ve didişmek!" diye cevap verdi.

Fakat o kadar birdenbire ve bir sayha halinde ve samimi bir sesle ki, ben de babadan oğla intikal eden meslek aşkını, bazı memuriyet ananelerinin esbab-ı mucibesini, bazı tarihi ailelerin böyle kendi göreneklerine tebaiyetle, cemiyetlere ettikleri mühim hizmetleri ve bu karşımdaki vakar, sükûn ve tevazu arkasındaki cephe ve iradenin üstü örtülü duran membalarını, birdenbire görmüş ve anlamış gibi oldum.

Bu memlekette birçok fena memurlar yetişmiştir. Hatta ukalalığa düşmeden denilebilir ki vatanımızın inhitatını tetkik edenler aciz ve muacciz memurların omuzlarına bu felaketten büyük bir mesuliyet hissesi yüklendiğini görecekler ve göstereceklerdir. Vazifelerini bilmemiş, yapmamış, suiistimal etmiş, halkı bezdirmiş ve vatana pek mazarratları dokunmuş pek çok memurlar gördük, geçirdik. Fakat cüzi bir şeref ve pek cüzi bir tahsisat mukabilinde, gözlerini kâğıtların üstlerine dikmiş, ömürlerini vazifelerine, devletin haysiyetine, milletin menfaatine vakfetmiş nice memurlar da gelmiş, geçmiş ve bize havı dökülmüş siyah esvaplı, zayıf omuzları yukarı kalkık, vücutları nahif, gözleri fersiz, kalpleri yıpranmış, kamburları çıkmış binlerce ve binlerce dertli, sessiz, redingotlu askerlerin, sivil orduların, ilanihaye geçen orduların gitmesi gibi, müessir bir hatıra bırakmıştır. Bunların karşısında kalbim burkuluyor, gözlerim nemleniyor, hürmet ve muhabbetimi söylemek istiyorum, lakin o kadar büyük bir rikkat duyuyorum ki buna muvaffak olamı-

yorum, bir ağlamak ihtiyacı sesimi kısıyor, gözlerimden dökülecek yaşları göstermemek için susuyorum.

İstanbul'un kendi güzelliğiyle mest gibi olduğu nazlı, dalgın günlerinden biri, sessiz, gösterişsiz ve benim ömrümde en mütehassis olduğum günlerden biriydi. O zaman 85 senelik bir ömre malik olan müze ecnebi değil, tamamen milli bir idare ile iftihar etmeye ve memnun olmaya haklıydı. 1891'de muavin tayin olunmuş Halil Bey yirmi sene muavin kaldıktan sonra, 1910'da müze müdürü tayin edilmiş ve yirmi sene de müdür kaldıktan sonra, 1931'de kırk senelik memuriyet hayatından sonra tekaüt oluyor ve bu müzeler mahallesinden ayrılıp gitmeye hazırlanıyordu. Ve o kadar tevazu ile ki, bundan hiç kimsenin haberi yoktu. Onun elini bütün hürmetimle öptüm. Ve *Cumhuriyet* gazetesinde o gün yazmış olduğum bir makaleden[1], onun hoşnut kalması, muharrirlik hatıralarımın bence en kıymetlisinden biridir.

Halil Edhem Bey'in bütün bu hizmetlerinden maada, kıymetli bir kalemi vardır. Bir âlim kalemi ki dokunduğu mevzular, ehemmiyetleri itibariyle birinci derecededir. Fakat kendisine biz de büyük bir şöhret temin etmemiştir. Hatta bu eserlerin çoğu, parasız yazılmış raporlar ve kitaplardır. Fakat Halil Bey, müze işleri için müracaat ve istifade etmekten müstağni kalınamayacak bir müellif ve bir otoritedir. Ve Avrupa'da da bu itibarla, tanınmış nadir bir âlimimizdir. En uğraşılmış ve en mühim eseri *Düvel-i İslamiye*'sidir. *Müze-i Hümayun Kurşun Mühür Kataloğu* Arap ve Arabiye Bizanten ve Osmanlı kurşun mühürlerine mahsus müzecilik için mühim bir eserdir. *Müze-i Hümayun Meskûkât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*/ Kısmı sadis: (yani Müze katalogları itibariyle) *Meskukat-ı Osmaniye* şüphe yok ki, Osmanlı tarihinin en kıymetli vesikalarından biridir. *Asar-ı Atika Müzesinde Meskûkât Koleksiyonları* da pek kıymetli bir risaledir.

Halil Bey tekaüt olduktan sonra daha çok yazarak, küçük fakat kıymetli birçok eser daha neşretti. Maarif Vekâleti'nin *Tarihi Abide ve Eserlerimizi Korumaya Mecburuz* unvanıyla neşrettirmek himmetinde bulunduğu bir risalenin başındaki "Abideleri-

1 1 Mart 1931 tarihli *Cumhuriyet*: "Müzeler Müdürü Halil Edhem Bey (Tekaüdü Münasebetiyle)".

mizin Hali" bu babda en salahiyetli olan bir mütehassısın, ancak kısa olmasına teessüf edilecek ehemmiyetli bir raporudur. *İslami Nümismatik İçin Bir Bibliyografya Tecrübesi* mütehassısların ve Avrupalıların da istifade edecekleri, dilimizden başka lisanlara da geçecek, kıymet ve değerini mübalağaya imkân olmayan bir tecrübe, bir eserdir. *Camilerimiz* gerçi yalnız "İstanbul camileri"dir. Fakat gayet kıymetli bir monografidir. Keşke İstanbul'un kütüphaneleri, hanları, çeşmeleri vesair abideleri için de, böyle ayrı ayrı eserler yazılsa!.. "Topkapı Sarayı"nın ancak kısa ve muhtasar oluşuna teessüf edilebilir. Üstadın son eseri Maarif Vekâletince yazdırılıp neşredilmiş olan kıymetli bir *Niğde Kılavuzu*'dur.

Üstat Halil Edhem'in tarihi eserlerimize ve milli sanatımıza, abidelerimize ve müzelerimize dair, daha birçok kitaplar yazmasını gönülden dileriz. Zira bizde bütün bu meseleler öksüz ve bakımsızdır.

Bu üstadın belki en büyük kusuru, fazla mahcup ve mütevazı bir adam oluşudur. Öyle ki kendisinden bahis olunmasını ve kardeşine eserinde şerik görünmesini bile istemez. Müzede kardeşinin ruhunu idameye çalışmıştı. Başka bir mecmuada daha evvel çıkacak bu makalem, kendi yüzünden teehhür etti. Zira bana gönderdiği bir mektupta bundan vazgeçmemi istemişti. Bu yazımı neşretmek müsaadesini bile kendisinden müşkülat ile alabildim.

Fakat şahsi tevazusuna rağmen onun vatanda yaşayacak eserleri; büyütmüş, zenginleştirmiş, yahut yeni kurmuş olduğu müzelerdir. Bakımsızken kurtardığı, müzeye aldığı ve muhafaza ettiği şeylerin dünyasıdır. Müze büyük ve tarih gibi derin bir mahfaza değil midir? İçindeki görmüş, gün görmüş, geçirmiş şeylerin, rikkatimize dokunan güzelliklerin asıl ihtiyacı da muhafaza edilmektir. İşte Halil Bey'in ömrü bunu temine uğraşan, böyle bir mücadele ile geçmiştir. Bütün bu şeyler ki, bir ormanın ağaçları, bir ağacın yaprakları gibi bereketli, sürülerle yetişen şeylerden değil, fakat hep birer birer, teker teker doğmuş ve yaşamış nazlı nadirelerdir. Beşerin incelmesi, insanın sanatının mahsulleridir ve bundan dolayı rikkatimize dokunurlar. Bu mumyalar, bu lahitlerin yatmış ölüler ve çivilerinde asılı taşlar ve ayakları üstünde duran heykeller, ebediyet için bir kere al-

mış oldukları vaziyetlerin ruhuna ermiş olan bütün bu şeyler, hep birden sakin ve sessiz, fakat birleşmiş bir ruh ve emelle çok acılar görmüş ve tecrübeler geçirmiş ömürlerinde, güya yeni bir felakete düşmemek, bu emin yerlerde duvarlara asılmış, yerlere yatmış yahut ayakta, müsterih ve emin kalmak istiyorlar ve güya Babil kulesinin binbir lisanıyla dile gelerek –bu eski eserlerin arkaik bir şive ile konuşmalarını mazur görmeliyiz– hep bir ağızdan: "Bizleri bu yerlerde muhafaza altına almış olan Hamdi Bey'in ruhu şad ve Halil Bey'in ömrü uzun olsun" diyorlar!

(*Varlık*, 15 Ağustos 1936, c. IV, nr. 75, s. 34-35)

Halil Edhem Bey'in Bir Mektubu[1]

Bizde müzeciliğin başlangıçları hakkında, kendisine sorduklarıma mukabil, Halil Edhem Bey'in gönderdiği bir mektup.

İstanbul'un zengin ricali, minelkadim yazma kitaplar ve nefis yazı levhaları toplarlardı ki İstanbul'da mevcut olan kütüphanelerde biriken yüz binden fazla kitaplar böyle hasıl olmuştur. Padişahların hazinesinde toplanan eşyayı nefiseden sarf-ı nazar, bazı eşhas da muhtelif eşyadan mürekkep hususi koleksiyonlar yapmışlardı. Mesela Büyük Beşir Ağa adı ile meşhur olan, Birinci Sultan Mahmud'un Kızlarağası'nın vefatında, birçok nükud ve eşya meyanında, iki yüz kadar mücevherli eyer takımları ve ba-

1 Bu mektubun Halil Edhem Bey tarafından, bundan önce "Müzelerimiz ve Halil Edhem Bey" adıyla 15 Ağustos 1936 tarihli *Varlık* dergisinde yayınlanan yazıdan bir ay kadar önce kaleme alınıp gönderildiği anlaşılmaktadır.
Bu arada geçen yıllar içinde, Abdülhak Şinasi Hisar tarafından özenle muhafaza edildiği anlaşılan bu mektup, nihayet ekim 1956 tarihinde gün yüzüne çıkma imkânına kavuşmuştur.
Nitekim bu yıllarda Hisar, *Türk Yurdu* dergisinin yayın yönetmenliğini yapmakta idi. Aynı yıl içinde, 2-9 Temmuz 1956'da İsviçre'nin Basel, Zürih ve Cenevre kentlerinde Uluslararası Müzeler Konseyi'nin dördüncü konferansı yapılmış, bu konferansa Maarif Vekaleti'nin görevlendirmesi ile, Türkiye Müzeleri Milli Komitesi Başkanı Hamit Zübeyir Koşay ile İstanbul Arkeoloji Müzeleri Laboratuar şeflerinden Hadi Tamer ve eşi Anıtlar Yüksek Kurulundan Mimar Cahide Tamer iştirak etmişlerdir.
İşte Hisar, yönettiği dergi *Türk Yurdu*'nun bir sayısını (Ekim 1956, nr. 261) "Müzeler Özel Sayısı" olarak bu konuya tahsis etmiş, bu açıdan da Türk müzeciliğine büyük bir hizmette bulunmuştur. Dolayısıyla ilgili sayıyı zenginleştirmek düşüncesi ile de Halil Edhem Bey'in bu tarihi mektubunu orada yayınlamıştır. [Yayına Hazırlayanın Notu]

husus 800 adet pek mütenevvi ve kıymetli saatler zuhur ettiğini tarihler yazar. İstanbul'da evvel hakiki asar-ı atika, yani antikalar toplayan, 1670'ten 1679 senesine kadar ve Dördüncü Sultan Mehmed nezdinde elçi bulunan Monsieur Ooinutel olmuştur ki, kendisinin bu gibi eşyaya olan merak ve muhabbetinden dolayı, Beyoğlu'ndaki sefarethanede adeta bir küçük müze teşkil etmişti. Bu eşyalar, birtakım yazılı taşlar, heykeller, sikkeler ve resimli mühür taşları gibi şeylerden ibaret olduğu gibi, aynı zamanda yeniçeri kostümleri de vardı.

Bilahare, Sultan Abdülmecid zamanında ve Kırım muharebesini müteakip, böyle yeniçeri kıyafetlerinden mürekkep, "elbise-i atika" namı altında, Sultanahmet Meydanı'nda bir evde bir meşher teşkil edilmişti ki, seyahat tarikiyle o zamanlar İstanbul'dan geçen Théophile Gautier, bundan kitabında uzun uzadıya bahseder. Bu eşyaya bakılmadığından, bir müddet sonra bozularak fena bir hale girmiştir. Enkazı bugün daha "Yeniçeri Müzesi" diye Askeri Müze'de bulunuyor. Yine 1854'te bir müteşebbis Ermeni, Londra'da böyle bir kıyafet müzesi açmıştır ki, bunun 83 sahifelik resimli İngilizce defteri *Catalogue the Oriental and Turkish Museum* ve altında da Türkçe olarak "Müze-i Osmaniyye fi Londra" namıyla Londra'da basılmıştır. Bu kitabın kabının üzerinde, bir yeniçeri resminin arkasında Ayasofya ile bir meydan görünür ki, belki Sultanahmet Meydanı'dır. Bundan dolayı buradaki kıyafethanenin muvakkaten Londra'ya götürülmüş olduğu da hatıra gelir. Kitabın metninde ise buna dair bir işaret yoktur. Herhalde bu gibi eşya koleksiyonları, bir asar-ı atika müzesi diye telakki olunamaz.

Binaenaleyh Fethi Ahmet Paşa'nın Ayasofya kurbunda ve şimdi Askeri Müze olan binada topladığı antikalar, İstanbul'da ilk asar-ı atika müzesi olarak kabul edilmek lâzımdır ki, bunu da iptida, Fransız âlimlerinden Monsieur Albert Dumont 1868'de neşrettiği bir muhtasar katalog ile Avrupa'ya tanıtmıştır. Bundan sonra bu antikalar Çinili Köşk'e naklolunarak, burası Müze-i Hümayun namını almıştır. (12/7/1936)

(*Türk Yurdu*, Ekim 1956, nr. 261, s. 288-289)

Tarihi Odalar

Halûk Şehsuvaroğlu'nun *Tarihi Odalar*'ı, Sultan Mecid'in tahta çıkışından Atatürk'ün ölümüne kadar süren yüz sene içinde, tarihi hadiselerin geçtikleri odaları naklediyor. Bütün bu muhtelif saraylar, kasırlar, köşkler ve resmi ve şahsi binalardaki odalar, milli tarihimizin yâd ettiği hatıralarla doludur. Kitabı okurken diyebiliriz ki, şahsi hayatlarımızda da tesirler icra etmiş olan bütün bu odalara hayli yaklaşmış, hemen yüzlerini, gözlerini görmüş ve evvelce duyduklarımızla da hatırlamış oluyoruz.

Bu asırda nice hadiseler oluyor. Topkapı Sarayı'nın tarihi kapıları, yeni hatıralara kapandıktan sonra Dolmabahçe Sarayı'nın odaları ve Muayede Salonu açılıyor. O zamanlarda Beylerbeyi Sarayı'na misafir olarak Fransız İmparatoriçesi Eugénie geliyor. Feriye Sarayı'nda mağrur Sultan Aziz, bileklerini keserek intihar ediyor. Maslak Kasrı'nda İkinci Abdülhamid tahta davet olunuyor. Ayastefanos'ta Rus Harbi muahedesi imzalanıyor. Yıldız'da, Almanya İmparatoru misafir kalıyor. Çırağan Sarayı'nın müştemilatında mahlu Sultan Murad ölüyor. Yıldız Sarayı'nın bir odasında Meşrutiyet'in ikinci ilanına karar veriliyor. Bir başka odasında, her zaman haledilmekten korkan Sultan Hamid'e haledildiği bildiriliyor. Zincirlikuyu'daki kasrında, alıngan ve hasta veliaht Yusuf İzzettin Efendi, babası Sultan Aziz gibi, bileğini keserek intihar ediyor. Beylerbeyi Sarayı'nda mahlu Sultan Hamid ölüyor. Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan Reşat ölüyor. Mustafa Kemal Paşa'nın Mütareke yıllarında, Milli Mücadele'nin esaslarını kararlaştırdığı oda bir müze oluyor. Dolmabahçe Sarayı'nda

Veliaht Mecit Efendi Halife intihap olunuyor. Yine aynı sarayda kendisine hilafetin ilga edildiği tebliğ olunuyor. Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk ölüyor.

İçlerinde bütün bu tarihi hadiselerin geçtikleri bu odalar için, büyük bir merak duymamız tabiidir. Eski zamanlarda, her mahallenin hususiyeti uzak bir uzlet görünürken, bütün bu odalar ayrı birer yıldızda imişler gibi uzak duyulur, hele herkesin hayatına tesir eden Abdülhamid'in sarayı, meşum bir yıldız gibi duyulurdu.

Halûk Şehsuvaroğlu'nun, malumatfuruşluktan ve teşaürden uzak kalan, samimi bir tarif ve hikâye kabiliyetiyle yazdıkları birer şahadet vesikası oluyor.

Bütün bu odalar, muhtelif zamanların iç içe geçen tesirleriyle, hatta en eski olanları bile, kendi hatırlarımız içinde yer almışlardır.

Tarihin kaydettiği bir zamanın ne vakit başladığı, ne vakit bittiği bilinemez. Akrabalarımızın bize yâd ettikleri eski zamanlar, bizim için, çocukluktan evvelki bir tarih öncesi devrimizi teşkil eder. Bir ihtiyar yengemiz, Sultan Mecit zamanından kalma bir hotoz içinde bir gün yanımızda, düşünür, uyuşur, uyuklar ve siz, bilinmez bir iksir içmiş gibi, o zamanın sırrına erer, onun hayal meyal size sirayet ettiğini duyarsınız. Anneannemizin sözleri Sultan Aziz devrini duyurur. O zamanlar bütün İstanbul, güzel imparatoriçe Eugénie ile meşgul olur, denizi dolduran kayıklarda yeni şarkılar duyulurmuş.

Geçen zamanların, rüyaya ve hülyaya benzeyen ömrümüz içinde devam ettiğini duyarız. Kendi hatıralarımız çok kere rüyalarımızda sürer. Uykularımızda bazen, hâlâ daha, çocukluk zamanlarımızdaki Sultan Hamid korkusunu duyarız. Hâlâ Meşrutiyet zamanlarının bütün vatan topraklarının aynı hürriyetle birleştiği zamanlar duyulur. Eski bir resimde, rüyada hatırlar gibi, gördüğümüz bir merdiven tırabzanı, birkaç pencere önünde asılı duran birkaç perde, bizde hâlâ yaşayan eski zamanların perdelerini aralamış olur. Resmi tarihler ve hatıralar bizi kendi eski odalarımıza götürür. Hepimizin de ayrı ayrı, nice iç içe geçen zamanlarımızla, hatıralarımızın coğrafyasında, denizin şarkılarını dinleyen, mevsimlerin iklimlerini duyuran, roman ma-

hallelerine uğrayan, bazen de resmi kapıları çalan kendi tarihi odalarımız vardır. Bütün bu hislerimiz, zamanın hazineleri demek olan hatıralar ile bağdaşırlar. Bütün bu manzaralar, birer mısra gibi duyulur. Nice hatırladıklarımızda birleşen yeni okuduğumuz tarih sahifeleri romancıların yâd etmek istedikleri bir tek ruh ile geçen zamanları duyurarak, milli bir edebiyat sahifesine ermiş oluyor.

Halûk Şehsuvaroğlu'nun sahifelerinin kayıtları, milli edebiyatın mucizesi olarak, şiir ve roman sahifelerine inkılap ederek, en ince teferruatı, en meraklı manzaralar gibi gösteriyor ve şairlerin de, romancıların da yazmak istedikleri en canlı sahifeleri duyurmuş oluyor.

(*Türk Yurdu*, Ocak 1955, nr. 240, s. 552-553)

Kayseri, Kırşehir, Kastamonu[1]

Vatanımızın tarihi ve milli birçok şehirlerimizde görülecek hususiyetler ve nice abideler ve eski eserler varken, eski zamanlardan beri bunları görmeye gelen seyyahlar az ve hele gördüklerini yazanlar da pek azdır. Nahit Sırrı Örik'in Kayseri, Kırşehir ve Kastamonu'ya dair küçük bir seyahatname neşretmesi iyi oldu.

Bunlardan Kayseri, ihtiva ettiği eserlerle alaka uyandırmıştır.

Halil Edhem'in *Kayseri Şehri* 1915'te basılmış kıymetli bir eserdir. Kayseri'nin eski, asıl binaları çoktan beri harap oluyordu. Bu kitabın yazılmış olduğu senelerden sonra da bazı binaların daha tahrip edilmiş olduğu anlaşılıyor. Profesör Gabriel'in 1931'de, Maarif Vekâleti'nin çok yerinde bir yardımıyla neşretmiş bulunduğu büyük *Monuments Turcs d'Anatolie* eserinin birinci cildinin yarısı, Kayseri şehri ve civarına aittir. Buradaki tarihi yerlerin ve bilhassa harap olan mili, kıymetli abideler ve eserleri gösteren resimler o kadar güzeldir ki, insana Kayseri'yi görmek ihtiyacını duyurur. Bütün bu yerler sanki büyük ve açık bir müze gibidir. İmparatorluğumuzdan önceki güzel, milli ve mü-

1 Nahit Sırrı Örik'in bu eseri, Kanaat Kitabevi tarafından 1955 yılında yayınlanmıştır. Fakat kitapta yer alan Kayseri, Kırşehir, Kastamonu seyahatlerinin 1930'lu yıllarda gerçekleştirildiğini hatırlatalım. Bu hususlarla ilgili, adı geçen kitapta yazarı tarafından bilgi verilmektedir. Dolayısıyla 1930'lu yılların Anadolu şehirlerinden üçünün, tarihi ve toplumsal şartlarını daha yakından tanımak bakımından bu eser son derece önemlidir. Bunun dışında Nahit Sırrı'nın *Anadolu'da Yol Notları* (1939) ve *Edirne Seyahatnamesi* (1941) adlı iki seyahat kitabı daha bulunmaktadır. Bu üç eser Arma Yayınları tarafından 2000 yılında yeniden yayınlanmıştır. [Yayına Hazırlayanın Notu]

zelik birçok Selçuki abideler ve eserlerin yazık ki yıkıldığı görülüyor. Kayseri'de bazıları pek meşhur olan birçok hisarlar, camiler, medreseler, türbeler, kümbetler, mezarlar, hanlar, şahsi binalar, köşkler, konaklar, hamamlar, bedestenler güzellikleriyle insanı hayran eder. Fakat bütün bu tarihi ve kıymetli eserlerden ortada görülen ne varsa, hepsi de harap olmaktadır. Profesör Gabriel'in kitabında bahis olunan bazı binalar ve camilerin, rengârenk badanalarla bozulduğu ve bazı kıymetli medreselerin tamamen kıymetsiz binalar gibi depolar halinde kullanıldığı kaydolunuyordu.

Kayseri'ye daha sonra gitmiş olan Nahit Sırrı, Fatih Sultan Mehmed'in yaptırdığı caminin de tamamen harap göründüğünü söylüyor ve Profesör Gabriel'in bahsettiği bazı eserlerin de kaybolduğu anlaşılıyor. Onun Kale Mahallesi'nde bulunduğundan bahsettiği zarif çeşme, şimdiden yok olmuş. Vaktiyle bir eski Kale Mahallesi varmış ki burası bir park olabilir, bir müze mahallesi olabilirken, belediye burasını bir depo haline koymuş ve içine de süprüntü doldurtmuş.

Bütün harap olan eski eserler güzellikleriyle, belki hatta turistleri de hayran edebilecekken en evvel belediye bunlarla kâfi derecede alakadar olmadığı gibi, şehrin içinde yaşayanların çokları da bu eski eserlerin tarihi mimari ve bedii güzelliklerini görmeye alışkın bulmuyorlar. En güzel bir binanın, harikulade kıymetli bir eski zaman kapısının ortasında, sahibinin ismi kırmızı bir tenekede asılı duruyormuş. Bir eski binanın çok güzel bir duvarı üstüne, resimli birtakım kartpostallar iliştirildiğini görmüş. Kayseri'nin en güzel ve eski Sahabiye'nin duvarı üstünde, koskoca bir Singer ilanı asılmış bulunuyormuş.

Nahit Sırrı'nın kitabındaki bir sahifeyi olduğu gibi zikrediyorum:

> Eski ve tarihi şehrimizin umumi bünyesinde, maziye ait kokuyu ve rengi mutlaka muhafaza etmek mecburiyetindeyiz. Ve bu mazi doğrudan doğruya bizim mazimiz. Türk medeniyetinin şerefli mazisidir. Hariçten ve memleketin her tarafından gelecek olanlar bu kokuyu uçmuş, bu rengi solup tükenmiş bulurlarsa, onları hakikaten, güzelleri de olsa birkaç kübik bina ve

muntazam yolla memnun edemeyiz. Bu şehirde mazinin bütün yadigârları derece derece harap olmuş ve uzun yılların bakımsızlıklarıyla, pek çok nefis eserin de sadece eski kitaplarda veya ihtiyarların hafızalarında namları kalmıştır. Maziden kalma eserlerin sıyanet ve muhafazası için, Başvekilimizin şu son günlerde bütün valilere yolladığı tamim, her yerden ziyade Kayseri için bir nimet mahiyetine haizdir. Çünkü Kayseri, mazisi en zengin şehirlerimizden biri olduğu gibi, iktisadi hayatının inkişafı imkânlarının fazlalığı hasebiyle de, gelişirken, eski eserleri ortadan kaldırmak tehlikesi burada bizzarûre daha fazladır.

Eski eserler!.. Başta Selçuklular olmak üzere, her devir ve hâkimiyet eski eserler bırakmış. Sade, şehre Timur istilasından sonra sahip olan Fatih Sultan Mehmed tarafından suret-i katiyete hâkimiyetlerine nihayet verilen Karamanoğulları'na ait hiçbir şey yok. Hatta bunlar, kaleyi tahkim için, birçok sanat eserlerini bozup, taşlarını kullanmak ittihâmı altındadırlar. Fakat şehre, tabiri caizse damgasını basan idare ve hâkimiyet, Osmanlılar değil Selçuklular'dır. Cumhuriyet rejiminin, bütün mazi eserlerini en şuurlu ve dikkatli bir tarzda meydana koyarak, buraya adeta bir Rönesans açmasını istemek ise fazla bir talep değildir.

İsmi pek güzel intihap edilmiş görünen, zira yarısı şehir, yarısı kır olan Kırşehir'de, yine çok güzel, milli ve eski Selçuki eserleri, camiler, türbeler, mezarlar, kümbetler, çeşmeler görülüyor ve hepsi zamanla harap oluyormuş. Resmi makamlar bu tarihi eserlerle meşgul olmuyormuş.

Kırşehir'in bir hususiyeti, Hacı Bektaşi Veli Mahallesi'nin oluşudur. Nahit Sırrı'nın kitabından, buna dair bir sahifesini de zikrediyorum:

Hacı Bektaş Türbesi'nin otuz kırk metre sağında, Selçuki tarzında yapılmış diğer bir türbe var ki, tarikatın en büyük simalarından olup, Balım Sultan namıyla anılan ve 927 tarihinde ölen zata aitmiş. Bundan başka nefs-i kasabada Bektaşi büyüklerine ait iki türbe daha mevcut. Pek harap olanını içine gir-

meden gördük. Eğer halen hükümran bulunan ihmal devam ederse, bizzat Hacı Bektaş dergâh ve türbesi yarın aynı harabiye düşecektir. Zira şimdiden tamire muhtaç bir hale gelmiş bulunuyor. Maarif Vekâleti'nin dergâhı bütün müştemilatıyla geçmiş zaman idrak etmiş kimselerin –daha berhayat bulunurlarken– şehadetlerine müracaat ederek, eski tarzında tamir ve ihya etmesi ve büyük bir müze halinde muhafaza etmesi çok isabetli bir hareket, muvaffakiyetler listesine konulmaya layık bir keyfiyet teşkil edecektir. Hacı Bektaş, bugünlerde gazete sütunlarında görülen tabiriyle, hakikaten turistik olmaya layık bir kasabamızdır. Tabirleri ve felsefesi gündelik lisanımıza girmiş, edebiyatımızda iz bırakmış ve Anadolu'nun hayatında, bütün İslamiyet tarihinde müessir olmuş bir tarikat ve zihniyetin merkezliğini etmiş olan kasabada –zati kıymetini asla münakaşa etmeden ve bu münakaşaya kendimde salahiyet görmeden söylüyorum– bu tarikatın; bir zamanlar öldürücü bir ruh istibdadına bir isyan ve feveran mahiyetini de almış bulunan bu tarikatın hatıraları taş ve bina halinde yaşamaktadır. Turizm siyaseti diye bir mesele vazedilmiş ve bir siyaset düşünülmüşken, iç ve dış seyyahları celbedebilecek mahiyetteki bu eseri mahvolmaya mahkûm etmemeliyiz. Dergâh eski müştemilatıyla ve etrafındaki bahçelerle müze haline getirilmeli, ikmal edilemeyen otel altında bir lokanta ile tesis olunmalı, ıslah ve tanzim edilirse memlekete para getirebilmesi pek mümkün bulunan Hacı Bektaş taşı işlenen izbe, bir güzel mağaza haline konulmalı, Hacı Bektaş ile Kırşehir arasında muayyen mevsimlerde temiz otobüs bulunması imkânını temin etmeli, Hacı Bektaş'a ait olarak Türkçe ve bir iki garp lisanına münhasır fakat etraflı bir broşür hazırlanmalıdır. Ve tabii bütün bu işleri bir nahiyenin fakir ve imkânlardan mahrum belediyesinden beklemek gülünç bir istektir.

Kastamonu'da Selçuki eserleri hiç yok ise de, yine İmparatorluk zamanından evvel kalan bir hayli kıymetli eserler yine asil, mahzun, renkli, harap olan meşhur camiler, meşhur medreseler ve meşhur hamamları bulunduğu görülüyor.

Nahit Sırrı Örik'in küçük kitabında, kendisinin de kaydettiği üzere, bir tuhaflık gözlere çarpıyor: Birçok cami, türbe, müze, mezarlık ve nihayet bir sanayi mektebi de görülemiyor. Çünkü, bu kapalı kapıların anahtarları bulunup açtırılamıyor ve içlerine girilemiyor!..

Memleketimizde seyahat eden münevver muharrirlerin vazifeleri; gittikleri bu şehirlerdeki belediye memurlarının, sair diğer memurların da mümkün mertebe gözlerini açmaya çalışarak, eski milli eserlerimizin kıymetlerini anlatmak ve tahrip edilmelerine mani olmaya çalışmak olmalıdır. Ciddi bir inkılap, milliyetçiliğimizle alakadar olmalı ve belediyelerin yeni bir zihniyetle milli tarihi, eski eserler ve vesikaların kurtarılmasına yardım etmelidir. İnkılap kelimesinin her türlü eskilik aleyhtarlığı manasına getirilerek eski, milli ne varsa bunların hepsini imha etmek isteyenlerin tahribatına mani olunmalıdır. Zira milli ne varsa bunları tahrip etmek isteyen bir şebekenin suiniyeti meydandadır.

(*Türk Yurdu*, Kasım 1955, nr. 250, s. 391-394)

II
BOĞAZİÇİ YALISI MÜZESİ

Bir Boğaziçi Yalısı Müzesi[1]

Boğaziçi medeniyeti dediğimiz bu ince ve zarif mucizenin yüksek şahitleri, vefakâr âşıkları, büyük hayranları arasında ecnebiler de vardır. Bunlar Fransız, İngiliz, İtalyan ve Alman seyyahları, müverrihleri, şairleri, hikâyecileri, ressamlarıdır ki, Boğaziçi'nin güzelliklerini kendi lisanlarıyla, sehayatnamelerinde, tariflerinde, şiirlerinde, hikâyelerinde, tablolarında tasvir etmişlerdir. Fakat teşkil ettikleri kafile, beklemeye haklı olduğumuz kadar kalabalık olmamış, hele bunlar istediğimiz kadar ilhamlı bulunmamışlardır. Boğaziçi, daha büyük muharrirler, müverrihler, şairler, romancılar ve bilhassa ressamlarını yetiştirebilmiş olmalıydı.

Venedik'in, Rönesans ressamları tarafından yapılmış ilhamlı, mucizeli, müessir resimlerini hatırladıkça, insan, Boğaziçi'nin tespit edilmemiş güzelliklerine acıyor. Onaltıncı asırda yükseliş devrimizdeki, Kanuni Sultan Süleyman'ın muhteşem impa-

1 Şimdiye kadar yazdığı hemen bütün yazılarında, Boğaziçi'ni şiirli bir nesir diliyle anlatmaya çalışan Abdülhak Şinasi Hisar'ın asıl amacı, kendine mahsus bir sanat ortaya koymaktı. Belki de onun için asıl Boğaziçi'nden ziyade, yazarak ürettiği fiktif Boğaziçi daha bir önemli idi. Fakat bu yazıda ve "Köprülüler Yalısı" adlı yazısında onu, daha başka bir alana yönelmiş görüyoruz. O da Boğaziçi'ni, imajlarla yüklü yazılı metinlerin dışında; somut mimari bir eser olarak canlı bir müzeye dönüştürmek fikridir. Bu fikir onda giderek daha bir önem kazanacak, İstanbul Enstitüsü'ne bu konu ile ilgili bir eser taahhüdüne kadar vardıracaktır işi. Nitekim Yahya Kemal Enstitüsü'nün çıkardığı dergi de (1959, nr. 1, s. 166), "İstanbul Enstitüsü'nde önümüzdeki yıllarda neşredilecek eserler" listesinde, Hisar'ın "Boğaziçi Yalıları ve Boğaziçi Müzesi" adlı bir eser hazırlamakta olduğu duyurulmaktadır. Fakat yazar, yaşlılığı dolayısı ile bu eserini ikmal edememiştir. [Yayına Hazırlayanın Notu]

ratorluğu zamanındaki Boğaziçi hayatı yazık ki tam olarak yazılmamış ve hele hiç tersim edilmemiştir. Daha sonraki zamanlara ait olarak da ancak birtakım ecnebi ressamların birkaç metrukatı vardır.

Resim, tarihi vesika, kitap ve etnografya bakımlarından bir Boğaziçi müzesi tesisi hayaline kapılınca ve bugünkü fakirliğe ve yokluğa rağmen, hamdolsun daha birçok kıymetli eserler bulunabileceğini düşündükçe, insan yine memnun oluyor. Boğaziçi'ne dair, muhtelif lisanlardaki, nice mühim eserlerin dilimize tercümeleri yoktur. Bunların muayyen bir kütüphanede toplatılması pek yerinde olacağı gibi, en mühimlerinin de tercüme ve tabını teşvik edebilirdik. Bizim hakiki bir velinimetimiz olan Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'si bile, en klasik kitabımız olmasına rağmen, daha hâlâ en asli, en doğru, en tam ve izahlı bir taba nail olamamıştır.

Gönül istiyor ki, bir Boğaziçi müzesinde, yazı, kitap, resim olarak Boğaziçi'ne ait eserler ve vesikalar, Boğaziçi'nin en kutsi hatıraları, ne yazık ki zevale mahkûm güzelliklerinin bütün şahitleri barındırılsın. Müzenin kütüphanesinde, Boğaziçi'ne dair her lisandaki kitapların hepsi ve resim galerisinde bütün Boğaziçi tabloları, gravürleri, fotoğrafları, röprodüksiyon ve kopya olarak, bulundurulsun. Müzeye konacak bu kitaplar, vesikalar ve resimlerin evvela listeleri hazırlanmalı –ki bu ayrı bir mevzu, adeta bir ilim teşkil eder– sonra bunların koleksiyonlarının yapılmasına başlanmalıdır. İtiraf etmeli ki, bu uzun zamana ihtiyaç gösteren işleri, ancak, bütün ömrünü bu işlere vakfedebilecek olan, yarının genç bir Boğaziçi âlimine havale edebiliriz. Bu âlimin de, ancak milliyetçilik dinine salik olması elzemdir. Zira milliyetçilik olmadan bu muhabbet kurur. Yapılacak o kadar iş vardır ki, bir genç âlimin bu işlere bütün ömrünü vakfetmesi dahi fazla gelmez. Mesela, hâlâ bugün bile ve yalnız İstanbul'da değil, hatta mühim Avrupa devlet merkezlerinin bazılarında, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarında, Boğaziçi devirlerinin hatırları ve vesikaları daha bulunabiliyor ve satın alınabiliyor. Bizim meraklılarımız, mütehassıslarımız ve âlimlerimizin ise bunları satın almaya ne paraları ne de imkânları vardır. Şahsen küçük hizmetler gayet mahdut kalır. Ara sıra belli başlı Avrupa şehirle-

rine araştırma seyahatleri yaptırılabilse, antikacı ve eski kitapçı dükkânlarından birtakım kıymetli hatıralar toplattırılmış olur. Hiç olmazsa, bunların kataloglarını devamlı olarak getirtmek lazımdır. Böyle vazifeleri başarabilecek mahalli müzeler bir an evvel tesis edilmelidir. Bu şimdi yapılmayacak olursa, asıl milli tarihimize ait hatıraların da gitgide kaybolmaları, unutulmaları tehlikesi karşısındayız.

Bir Boğaziçi müzesinde topladığımız Fransızca, İngilizce, İtalyanca, Almanca vesair lisanlarda bu kitaplar, bu ecnebi ressamların resimleri yalnız bizim için faydalı değildir, bunlar memleketimize gelen turistleri de alakadar eder. Çünkü bu eserleri hep bir arada görünce, memleketleri muharrirlerinin, sanatkârlarının da Boğaziçi'nin güzelliklerine ettikleri şahadet, kendilerine daha ziyade tesir edecektir.

Ancak, zavallı, muazzam İstanbul, afet denilen yangınlarla o kadar çok kere yanmış ve Boğaziçi'nin de tarihi, ahşap yalıları, ne kıymetli hatıraları mahvolmuştur ki, eğer bir müzelik servet toplansa, bütün bunlar bir ahşap yalının cidden fani mevcudiyetine artık emanet edilemez. Bu kıymetli hatıraların bir Boğaziçi yalısına değil, hiç olmazsa kâgir bir binaya, onlara yakışacak bir eski saraya, mesela Beylerbeyi Sarayı'na yahut Göksu Kasrı'na konulmaları tercih edilebilir.

Fakat bu tahayyül ve ümit edilen Boğaziçi müzesinin asıl hedefi, bilhassa bizim milli Boğaziçi medeniyetimizin etnografyasını teşkil edecek olan bütün bir eski zaman yalısı eşyasının, gözleri kamaştıracak surette, hepsinin, oldukları gibi, bir yalının içine yerli yerlerine konularak toplanmasıdır. Bunun için intihap olunacak yalı, bilhassa asıl klasik üslupta, sofalarıyla, odalarıyla, sedirleriyle, merdivenleriyle, haremi ve selamlığıyla, hamamıyla ve kayıkhanesiyle, bahçesiyle vesair teferruatıyla, hülasa, vaktiyle yaşanmış olan tam bir eski zaman hayatıyla, hâlâ birkaç tanesi daha mevcut olanlar arasından, mütehassıslarımızın en layık bulacakları olmalıdır. Köprülüler Yalısı harap olmaya başladığından, kurtulması, için, insanın belki de bu yalıyı tercih edeceği geliyor. Fakat bu harap yalı ayrıca tamir edilebilse, müzemiz için başka bir yalı muhakkak daha uygundur. Yalılar arasında intihap edilecek, en büyük, en muhteşem ola-

nı değil, belki daha mütevazı, ancak, Boğaziçi'nin bir eski zamanının gündelik halindeki bir yalı numunesi olmalıdır. Böyle bir yalı-müze bugünün mühim bir noksanını telafi edecektir. Bu yalının eşyaları, antika dükkânlarındaki gibi, lüzumsuz yığıntılar teşkil etmemeli, ancak bir yalı için lüzumlu bütün klasik eşyalar, süsler, tam bir eski zaman Boğaziçi hayatını canlandıracak şekilde tanzim edilmelidir. Bu eşyaların tarihi veya maddi kıymetleri de olsa şüphesiz daha iyidir, fakat olmasa da mahzuru yoktur. Sırf etnografya bakımından canlı ve müntehap olmaları kâfi gelir. Bu eşyaların, bu tezyinî sanat eserlerinin ilanihaye artabilen hususi kıymetleri ayrı bir meseledir.

Boğaziçili yalının kayığı, tabiidir ki altında, kayıkhanesindedir. Kayıkhane rutubetli sulara maruz bulunduğu için, yalı-müzemiz bu noktada bir istisna yapmalıdır: Kayık, bilhassa en zarif ve güzel bir eser olduğundan, onun, yalının mermer sofasında bir havuz önünde, bir zarafet ve zevk numunesi olarak durması daha münasip olur.

Boğaziçi'nin bir kısım insanlarca inkâr edilen, bir kısmınca bilinmediği için sayılmayan ve bir kısmı tarafından da eski zaman şeyleri olması itibarıyla tezyif edilen bu eski ve ince medeniyetinin şahitleri ortaya konunca, bunları yeni ve mühim bir kısım insan da hayranlıkla görmüş olacaklardır. Bütün müzelerimiz, devam edegelen tarihimizi göstermek, anlatmak, duyurmak, sevdirmek bakımlarından kıymetli ve faidelidirler. Topkapı Sarayı Müzesi, Türk ve İslam Eserleri Müzesi, Askeri Müze, Deniz Müzesi ve diğerleri gibi, müstakbel Boğaziçi müzemiz de, ilanihaye, tarihimizin, medeniyetimizin, müzelerimizin en kıymetlilerinden biri olmaya umarız ki namzettir. Medeniyetler tarihi rollerini ikmal edince, onların hatıralarının bir mahfaza, yani bir müze içine konulmaları lazım gelir.

(*Türk Yurdu*, Şubat 1955, nr. 241, s. 594-596)

Boğaziçi Medeniyeti[1]

Nous autres, civilisations, nous savons maintenant que nous sommes mortelles.[2]
Paul Valéry

Bizans'ın bin küsur senelik tarihinde, Boğaziçi topraklarının mamur zamanları da olmuştu. Fakat bu imparatorluğun sonlarında ancak yıkık kiliseler, tenha manastırlar, kimsesiz ayazmalar, fakir balıkçı köyleri nevinden birtakım hâlî harabeler kalmıştı. Yedi Tepe şehrinin bütün ahalisi ve askerleri, o zamanki en mübalağalı iddialarla bile, Fatih'in İstanbul'u muhasara eden ordusundan azdı. Bizans şehri ahalisi bu kadar azalmışken, Boğaziçi nüfusundan bahsedilemezdi.

1 İstanbul'un 500. Fetih Yıldönümü'ne denk düşen 1953 yılının önünde ve arkasında, Türkiye'de sayısız yayın faaliyeti gerçekleştirilmiştir. İlgili yıllarda İstanbul'u, Boğaziçi'ni ve İstanbul'un fethini tema olarak işleyen şiir kitaplarında bir patlama yaşanmış, roman alanında da gene aynı konular etrafında sayısız eserler verilmiştir. Nitekim Hisar'ın *Geçmiş Zaman Köşkleri* (1956) ile *Boğaziçi Yalıları* (1954) da bu rüzgârın ardından yayınlanmış eserlerdir.
Bu arada Abdülhak Şinasi Hisar'ın yakın dostu Kâzım Taşkent'in ricası ile Yapı Kredi Bankası'nın kuruluşunun 10. yılına denk düşecek biçimde, İstanbul ve fethi merkez alan prestij kitabı hazırlatılması düşünülmüş, esere de sırası ile Yahya Kemal, Abdülhak Şinasi ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın birer yazısı konulmuştur (*İstanbul*, Yapı Kredi Bankası Yayınları, İstanbul 1954).
Boğaziçi Medeniyeti başlıklı bu yazı ilgili eserde yer almaktadır. Şimdiye kadar *İstanbul* adlı prestij eserin yeni baskısının yapılmamış olması nedeniyle, burada değerlendirilmesi uygun görüldü. [Yayına Hazırlayanın Notu]

2 "Biz öteki medeniyetler, ölümlü olduğumuzu artık biliyoruz." Valéry'nin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra söylediği bu söz *Crise de l'Esprit* adlı yapıtında geçer. [Ed.N.]

Kısacası, Bizans İmparatorluğu zamanında, sonradan kazandığı, bugün tarihteki manasıyla bir "Boğaziçi" yoktu. Bu "Boğaziçi", denilebilir ki, halis bir Türk eseridir.

Bu ismin manası, ruhu, tatları, nice zamanlarla hasıl olmuş ve kıvamını bulmuştu. Eski "Constantinople" tarihi kelimesi, sahasını aşarak, daha başka bir ifade kazanmış olduğu gibi, Boğaziçi (Le Bosphore) ismi de Türk milletinin büsbütün yeni bir medeniyet sahası manasını almıştı. Bütün Boğaziçi, kendi içine kapalı bir âlem, kendisine has, tamamıyla milli ve mahalli bir medeniyetin ifadesiydi.

Bir kere, mimarimiz tamamıyla milli ve mahalliydi. Selatin camileri İstanbul'da inşa edilir, Boğaziçi mahallelerinde birer minareli camiler yapılırdı. Teşrifatlı ve içli mimarimizin milli ananeleri ve küçük, güzel birtakım hususiyetleri vardı. Bu inşaatın şekilleri, renkleri, çizgileri hiç gelişigüzel değil, hepsi de birer mütehassıs tarafından işlenen kıymetli, terbiyeli mahsullerdi. Bir insan, ev, yalı, bahçe yaptırmak için, bunun erbabına müracaat ederdi. Ve yazı, yaldız, çiçek, çizgi ne isterse, onun yapılmasını ustasına havale ederdi. Her eser bu ustaların eserleri ve milli bir mimari âleminin mahsulü olurdu. İnşa edilen her şey milli bir üslup, sevk, fikir, seviye, bir İstanbul hülasası olurdu. Öyle ki yalılar, saraylar, binalar, duvarlar, sokaklar, hamamlar, cumbalar, havuzlar, hep milli mahluklar olur; tanışık birtakım ahbaplar, akrabalar olurdu. Evler, pencereler, çeşmeler, kameriyeler, kayıkhaneler, köprüler hep milli mahluklar olur; güzeller, sevgililer olurdu.

Milli mimarinin ve milli terbiyenin mucizesi odur ki, vatanın her manzarası ruhumuzun bir gıdası olur. Öyle ki manzaralar, bahçeler, mezarlıklar, mesireler, her şey helmesini dökmüşler, milli kıvamlarını bulmuşlardı. Giyiniş, yürüyüş, duruş, oturuş, söyleyiş, gülüş, bakış, her şey rüştlerine ermişlerdi. Uzun bir Boğaziçi gezintisinde, uzun bir musıki dinler gibi, bir "fos not" duyulmazdı. Bunun içindir ki, dünyanın hiçbir yeri Boğaziçi kadar bir milletin böyle kendi ruhuyla çizilerek, bu kadar hususi surette işlenilmiş olamaz.

Tezyini sanatlarımızdan yaptıklarımız ve kullandıklarımızın hepsi tamamıyla hususi, giydiklerimiz ve üstümüzde taşıdığımız ne varsa milli ve mahalliydi.

Boğaziçi'ndeki yalısından çıkan ve kayığına binen bir hanımı düşününüz!.. Bütün giyindikleri ve taşıdıkları her ne varsa, üstündeki kadife veya atlas feracesi, içindeki hırkası ve entarisi, başına ve yüzüne taktığı yaşmak, giydiği hotoz üstündeki oyalar, kulağındaki küpeler ve parmaklarındaki elmas yüzükler, kullandığı küçücük şemsiye ve ayaklarındaki terlikler, hülasa nesi varsa hepsi milli ve mahalliydi.

Yanında beraber bulunan yaşlı kadın, daha eski bir zamanın daha koyu bir numunesiydi. O hanım, daha teşrifatlı bir ailedense, kayığa binerken bir harem ağasının da beraber gelmesi icap ederdi. Kadınlar, erkeklere temas edemezken, kayık rıhtıma yanaşınca, baş hamlacının ayağa kalkıp bir kolunu uzanmış tutarak hanımının, kayığına binmesine yardım etmesi lazım gelirdi. Hamlacının, kolunu nasıl uzanmış tutacağını ve kadının ona nasıl dayanacağını tayin etmiş olan bir usul ve bunun göreneği vardı.

Boğaziçi'ndeki yalısından çıkan ve kayığına binen erkeği düşününüz! Bütün giyindikleri ve taşıdıkları her ne varsa, eskiden giydiği entari yerine, şimdi şalvarvari geniş ve ütüsüz pantolonu; eskiden giydiği kürk yerine redingot veya bir istanbulin; eskiden başına giydiği kavuk yerine şimdi büyük, geniş bir fes; eskiden giydiği potinler yerine şimdi ayaklarındaki galoşlu mestler, hülasa nesi varsa hepsi kendine has şekillerde, hepsi de milli ve mahalliydi.

Kayığa oturan adamın her kullandığı şeyin, küçük küçük birtakım teferruatı ananelerle değişik hususiyetleri olurdu: Büyük enfiye mendili, parmaklarındaki yüzükler, yüzük taşlarının cinsleri, bunların renkleri ve şekilleri, kullandığı alaturka rakamlı cep saati, sigara ağızlığı, tütün tabakası, para kesesi, tespihi, tespihinin yapıldığı madde ve renkleri hususi şekiller alırdı. Bütün ev kayıkları gibi, sarı ve portakal rengindeki kayığın kenarlarında, yaldızla çizilmiş bir çift zıhın arasında eflatun yahut suların renginde mavi veya havai lacivert bir şerit vardı. Kayık, kadınlara mahsus olacaksa, arka tarafında bir şal örtü sulara sarkardı. Hamlacıların da kayık takımlarının kadife veya çuhasıyla bir renkte, hep birörnek elbiseleri, hilali gömlekleri, beyaz şalvarları, beyaz çorapları, ayaklarında arkaları basık yeme-

nileri ve hepsinin de başlarındaki düz kırmızı fesleri, hülasa her şeyleri milli ve mahalliydi.

İmparatorluğumuzun inkişaf devri olan on altıncı asırda İstanbul, beledî birçok nizamnamelere, usullere mazhar olurken, bunların arasında bazıları, bilhassa Boğaziçi bir sayfiye telakki edildiği zamanlarda, ufak tefek birtakım ananeler ve hususiyetlerle teessüs etmişti. Boğaziçi'nde birçok saraylar, yalılar, çeşmeler, bentler, camiler, mescitler, hamamlar, havuzlar, bağlar, bahçeler, mesireler, dalyanlar ve bilhassa yaz kış kalan ahalinin birçok evleri ve köşkleri inşa edilmişti.

Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde, Boğaziçi'nin Rumeli ve Anadolu kıyılarını tasvir ediyor: O zamanlarda Boğaziçi'ndeki köylerin tamamen mevcut ve hepsinin de son derece mamur ve müreffeh oldukları görülüyor. Eski Boğaziçi'nde, bazı geceler helva sohbetleri yapılıyor, Lale Devri'nde mehtap sefaları tertip ediliyor, eski Boğaziçi'nin her günü bir bayram gününe benziyordu. Lale Devri'nin bütün laleleri açılıyor ve bütün Osmanlı devrinin meşhur iri gülleri her taraftan taşıyordu.

İstanbul'un binbir ananesine göre, şeyhülislam mütekaitlerinin ikamet mahallesi olarak, İstanbul'un ilk fetih mahallesine yakın olması itibariyle, Rumelihisarı intihap olunmuştu.

Padişahlar, saltanat kayıklarıyla Boğaziçi'nde gezinirlerken, kayıkta, elinde bir defterle bir memur bulunur, padişah, önlerinden geçtikleri yalıların kimlere ait olduklarını sordukça, bu memur, defterinde sırasıyla yazılı bulunan bütün yalıların sahiplerinin ulema, saraylılar, askerler, memurlar, şerifler, seyitler, şeyhler, tacirler, vilayetler eşrafı, vezirler, mütekaitler, papazlar, ecnebiler, ahali, esnaf, reaya arasından kimlerin olduklarını söyler ve mesela Üçüncü Sultan Selim, her sualine cevap aldıkça, öğrendiği bu yalı sahipleri için hayır temennisinde bulunmayı ihmal etmezmiş.

Birçok eski, ecnebi ressamların tabloları, gravürleri sayesinde, o zamanın Boğaziçi manzaralarının ne kadar güzel ve yalılarının ne kadar süslü ve temiz olduklarını bugün de görüyoruz.

İkinci Sultan Mahmud, Sultan Mecid ve Sultan Aziz, saltanat kayıklarıyla Boğaziçi'ne sık sık gezmeye çıktıkları gibi, Cuma namazları için de Boğaz camilerinden birini tercih ettikleri olur-

du. Ve o zaman, yakınlarında bulunan gemilerinden atılan toplarla selamlanırlardı.

Devlet vükelasının Boğaziçi mahallelerinde oturanlarının yalıları, birer küçük saraya benzerdi. Ananeler o kadar kuvvetliydi ki, bayramlar gibi resmi günlerde, o mahalle içinde bir mevkii bulunanlar, yalı sahiplerini ziyarete gelmeyi lüzumlu telakki ederler, o da bunların hepsini kabul etmeyi bir borç bilirdi.

Mahalle sakinleri, uzaktan olsun tanıdıkları yalı sahiplerine, her Ramazan'da bir kere, davet olunmadan iftara gelirler ve bunların ağırlanması için ikinci bir sofra tertip edilirdi. Mahalle çocukları da bayram günleri, mahallenin yalılarına gelmeyi tabii bulurlar ve bu çocukların memnun olmaları için, kendilerine şeker veya şeker parası verilirdi. Bütün yalı halkının bayramlıkları ve köyün mektep hocaları, Şirket-i Hayriye müstahdemleri, tulumbacılar, su yolcular, postacılar, nezafet ameleleri, mahalle fakirleri için de bayram bahşişleri verilir, hepsinin memnun kalmalarına itina edilirdi. Bunlara, bir şey istemek adiliği duyurulmazdı, zira bu hemen hemen gizli alışverişi tabiileştiren bir anane terbiyesi vardı. Yalılara, komşu, dost, ahbap ve Boğaziçi'nin uzak mahallelerinde yaşayan akrabalar arasından bazıları yazın birkaç gün için davet edilir, bazı düğünler, ziyafetler, sazlar olur, hele bu mevsimler, birkaç mehtap gecesi, mutlaka kayıklarla gezintiler yapılırdı. Boğaziçi çoktandır ki, haftada tek tatil günüyle iktifa etmez olmuş, asıl eski Müslüman Cumalarının yanında, bir de Hıristiyan alafranga Pazarları da tatil ve seyran günü kabul olunmuştu.

Aristokrat Boğaziçi'nde herkes kendi eviyle, ahbaplarıyla, dostlarıyla, adeta şahsen bir para sarfı ihtiyacını duymazdı. Rumeli kıyısındaki, o da yalnız Bebek bahçesi ile Kalender ve daha öteleri müstesna olmak şartıyla, bütün Boğaziçi mahallelerinde bir tek otel, lokanta, pastane bilinmez, buralarda ancak küçük köy kahvelerine rastlanabilirdi.

Bütün Boğaziçi mahalleleri, ihtiyar heyetleri, bekçi baba himmetleriyle, biraz okuyup yazan cami kayyumlarıyla, muvakkithane memurlarıyla bir ahlak saffeti ve bir din selametiyle asırlarca o kadar hadisesiz, yani nizasız, tecavüzsüz, cinayetsiz, kasti yangınsız, hırsızlıksız öyle zamanlar geçirmişti ki bu-

gün istense bile, bir daha tanzim edilemeyecek olan bu medeniyeti mucizeli bulmaya meylimiz var.

Her sene inas ve sıbyan mektepleri çocukları, derslere başlarken ilahilerle gezdirilir ve bu masum çocukların melekâne seslerini duyanlardan bazılarının gözleri yaşarırdı. İhtiyar heyetleri mahalledeki fakir genç kızların, evlenme yaşına giren mahalle delikanlılarıyla evlenmelerini temin ederdi. Hayat o kadar milli ve hususi bir nizamdı ki, bu milli medeniyet içinde yaşayanlar, milliyetçiliğin ne olduğunu ve esbab-ı mucibesinin neler bulunduğunu bilmezlerdi, bütün bu nizamları ve ananeleri, yüzlerce seneden beri, Boğaziçi'nin taşıdığı sular gibi, Boğaziçi'ndeki mutlu günler ve gecelerin tabii nimetleri telakki ederlerdi. Bu son derece müşfik, tatlı ve deryadil cemiyet içindeki son sohbetleri biz de belki biraz duymaz ve nankör bir ruhla birer şiir gibi dinlemiştik.

Boğaziçi mahallelerinin yaz kış oturan bu ahalisi her sene çoğalıyordu. Fakat yalı boyu denilen sahil kısmında yan yana sıralanan asıl yalıların sahipleri için asıl Boğaziçi bilhassa yaz ve deniz diyarıydı. Burası sayfiye, hava tebdili, keyif, neşe, inşirah, huzur, muaşaka ve hayal yeriydi. Bu, bir deniz değil, bir nehir değil, Boğaziçi'ydi.

Her sene yaza doğru, Pazar kayıklarına doldurulan ve saraylıların al renkli çuhalara, şehirlilerin beyaz örtülere sardıkları eşya denkleri odalara taksim edilir, haremlerin kafesli, selamlıkların kafessiz pencereleri açılır ve Boğaziçi mevsimi, hamdolsun, bir kere daha başlamış olurdu.

Boğaziçi, kayıklarla geçilirken, iki sahil boyunca sırasıyla görünen gönül açıcı manzaralar, rengârenk evler, hülyalı yollar, beyaz saraylar, saray gibi yalılar, beyaz camiler, beyaz ve ince minareler, bahçeler, parmaklıklar, korular, köşkler, çeşmeler, kameriyeler, ağaçlar, çiçeklerle yirmi beş kilometrelik bir yol tutardı. Fakat bu emsalsiz yolu ifade için, buna bir hıyaban, bir şehrah demek kâfi gelmez. Onu tarif için, uzun ve geniş bir havuz ve eski zamanın güzel tabiriyle, bahçe kelimelerine karışan, cennet diyarı manzaralarından bahseden hayali bir kelime bulmak, icat etmek lazım gelir. İnsanın bu füsuna kapılıp, Nedim'in mısrasına uyarak, *"Bir perî sûret görünmüş, bir hayâl olmuş sana!"* diyeceği gelir.

Her iki sahilde, bazen deniz kenarından değil de, yalıların arka taraflarından geçen son derece eski bir yol üzerinde, hiç bozulmadan yapıldıkları gibi kalmış, sadece fikirle, ruhla değil, adeta elle tutulacak kadar bu eski zamana ait öyle evler, köşkler, mescitler, tekkeler ve mezarlıklar vardı ki, bunlar hep beraber göründükleri zaman en kıymetli bir manzara, hüviyet, ruh, tarih teşkil ederlerdi. Bunlar, insanın, vitrinler altında saklamak istediği müzelik eşyalar gibi, bir daha bulunmaz birer bediaydı. Ne yazık ki, bir "muhafaza-i asar-ı atika" müessesesinin yokluğu ve belediyenin kıymet bilmezliği, hissizliği yüzünden, bu geçmiş zaman yollarının büyük bir kısmı, bir parçası olsun muhafaza edilmeden tahrip edildi. Bir tarih hazinesi kayboldu.

Boğaziçililer, nesilden nesile, yalılarında yaşaya yaşaya, o kadar çok hususiyetle ünsiyet peyda etmişlerdi ki, bu yalıların tatlarının ve Boğaziçi güzelliklerinin tiryakileri olmuşlardı. Bu yalılar, önlerinden kayıkla geçilirken, *Binbir Gece Masalları* saraylarına benzerlerdi. Bu yalılar, eski zaman kadınlarının adeta feracelerinin renklerine, çiçek ve reçel renklerine, gül, çilek renklerine, yavruağzı, kavuniçi, karanfil kırmızısı gibi tatlı renklere bürünürlerdi. Ve hepsi de mahrem bir hayatın mahfazası olurlardı. Bu yalılar, bu sularla öyle hemhal olurlardı ki, nasıl bir ud görünce o daha sükût ederken bile, biz biraz musıki duyar gibi olursak, bu yalıları görünce de biraz Boğaziçi sabahı, Boğaziçi akşamı, gecesi, mehtabı, rüyası ve hülyası duyardık. Onlar öyle şahsiyet sahibi, bir musıki değilse de bir Boğaziçi aleti olmuşlardı.

Boğaz tiryakilerinin daha ziyade severek "leb-i derya" da dedikleri, bu eski halis Boğaziçi yalıları klasik mimarisinin hususi vasıfları vardır. Boğaziçi dediğimiz incelik, güzellik, sanat harikasını vücuda getiren, yalıyı yapan hassas mimar, ince birtakım hesaplara istinat eder: Yalıyı önündeki denizin emsalsiz mavisiyle, arkasındaki dağların yeşili arasında açar. Öyle ki, sofalar üzerindeki odaların kapıları açılınca, ön taraftaki sular ve arka taraftaki yamaçlar gözler için birleşir. Ayrı birer binası yoksa bütün yalıların yarısı harem, yarısı selamlıktır. Alt katın sofalar ve odaları mermerdir. İkinci kata yayvan ve geniş merdivenlerle çıkılır. Yukarı kattaki sofalar ve odalar ahşaptır. İklim

çok güneşli olduğundan pencerelerin üzerinde, gözleri güneşten korumak için, adeta bir kasketin önü gibi, geniş saçaklar vardır. Bütün mimari, yalının denizle devamlı irtibatı üzerine müstenittir. Yalının önünde yol yoktur. Yalı, deniz sathına gömülmüş ve hatta bazen toprak değil, su üstünde yapılmış ve denize bakan odalar su üstüne çıkmıştır. Önlerindeki suları, sanki daha ziyade içlerinde duymak için, odaların altlarında kayıkhaneler vardır. Daha çok ve daha yakından su sesi dinlemek için, su sesine yalı içinde ve ilave olsun diye, bu yalıların sofalarında ve hatta bazen bunlara ilaveten bazı odalarında, ayrıca birer havuz bulunur. Eski Türk, âşığı olduğu bu sesleri daimi olarak duymak isterdi. Öyle ki, bu sular mütemadiyen akar, yalıda bu ses gece gündüz eksilmezdi. Hasretini duyduğu suların sevdasını yakından tatmin etmek isteyen eski Türk'ün bu aşkının ifadesi, Boğaziçi yalısı olmuştur.

Bütün yalılar birbirlerine, üst üste bitişik değillerdi. Büyük yalıların her biri bir bahçe içinde olduğundan, bu bahçelerin ilavesiyle, suyun yüzünde gördükleri maviliğe ve dağların yeşiline, yan taraftaki odaların pencerelerinde, çiçeklerin renk âlemini de katmak istemişlerdi. Bu pencerelerden, bahçelerin renk renk açan çiçeklerini görürler ve sükûtlarını duyarlardı. Böylelilikle, yalının genişlik, yükseklik ve sessizlik tatlarını karıştırırlar, birleştirirlerdi. Yalının mimarisinde, yan yana iltihak edebilecek bu odalarla sofalarının âleminden sonra, diğer odalar yalının harem ve selamlığına alınmazlar, yani, uşak, kayıkçı, bahçıvan odaları, mutfak dairesi hep yalı haricine yapılırdı.

Yalının tabii bir muavini olan kayığı da, ince ve hususi bir medeniyet aleti olmuş bulunuyordu. Gayet zarif, rahat ve o zamana göre süratli bu nakil vasıtası, Boğaziçi'ni suları ve göğü en iyi tattıracak bir gezinti aletiydi. Bu yalı sahipleri, sabahları şehre inmek ve akşamları da Boğaziçi'ne dönmek için kayıklarıyla gidip gelmekten ayrı bir zevk alırlar, her seferde, sulardaki ve gökteki maviliğin güzelliklerini duymakla memnun olurlardı. Hiçbir nakil vasıtasını kayıklarına tercih edecek değillerdi.

Boğaziçi'nin en eski nakil vasıtaları, tabii, padişahların saltanat kayıkları, tek ve müteaddit hamlacısı olan hususi kayıklar, her Boğaziçi mahallesinin pazar kayıkları, kiralık kayıklar, son-

ra sonra başlayan hususi sandallar, kikler ve nihayet kira sandalları oldu. Sefarethaneler de birkaç hamlacılı büyük kayıklar edinmişlerdi. Daha sonra, teşrifatın kabul ettiği memurlar için gelip giden vükela vapurları ve umumi şirket vapurları başladı. Nihayet Boğaziçi'ne mahsus çatanalar, muşlar meydana çıkmıştı. Hemen her resmi dairenin, zenginler ve bütün sefarethanelerin hususi çatanaları vardı.

Boğaziçi'nin asıl hususiyeti, belki de, mehtaplı gecelerde kayıklarla yapılan saz âlemleri, yani Boğaziçi'nde "mehtap" denilen ve sazla adeta büyülenmiş bir füsun halini alan "mehtap geceleri"ydi. O gecelerde, büyükçe, mesela bir balık kayığına yerleştirilen hanende ve sazendeler, ayın doğduğu sıralarda başlayıp, Boğaziçi'nin muayyen noktalarında dura dura ilerleyerek ve sonra yavaş yavaş dönerek, bütün Boğaziçililerin de kendi kayık ve sandallarıyla saz alayına katılmasıyla gittikçe genişleyen bir halka halinde, Boğaz'ın aşağılarına kadar inerlerdi. Gece, mehtapta bu sazı dinleyenler öyle bir cezbeye tutulurlardı ki, bunun belki biraz izahı lazım gelir: Bir kaçgöç ananesinde kadınların ve erkeklerin beraberce saz dinlemelerine imkân yoktu. Bir konsere gitmek âdeti yoktu. Radyonun mevcudiyeti yoktu. Bu zamanlarda, böyle iyi bir sazın zevkine dalanlardan birçokları da yalnız gözleriyle sevdiklerini bu vesileyle gördükçe, bu mehtap gecelerinin harikulade kıymetini takdir ederlerdi. Saz onların aşklarını söylerken, hele sazendeler, hele hanendeler birer şiir ve aşk destanı söylemiş olurlar, hele kadın sesleri, hele erkek sesleri, bir lisanın en mahrem kelimelerini duyurmuş olurlardı. Öyle ki, Boğaziçi'ni evvelce görmemiş olup ilk defa gelenler, bu mehtap gecelerini tekin bulmazlar da bunları hayretle, adeta korkuyla seyrederlerdi. Bu gecelerin mehtap ve musıki karışan hisleri, bütün bir ömrün en sihirli hatıraları olarak kalırdı. Bütün o zamanlarda, milletin medeni rüşdü, milli terbiyenin ve nezaketin fevkaladeliği, bu gecelerin milli çehresi yüzünden hiçbir sarhoş, sesini duyurtamadığı gibi, ne hanende ve sazendelere, ne de kadınların kayıklarına bir müdahalede bulunurdu. Böylece, bu milli saz konserleri, hiç şüphesiz olarak, mucizeli bir güzellikle sona ererdi.

Bu nazik Boğaziçi ikliminde din, mütecaviz bir taassup olmaktan çıkar, teselli, ümit ve hayal veren şiir cephesinden duyulurdu. Her mahallenin camiinden günde beş vakit ezan sesleriyle merhamet, rahmet, şefkat ve şefaat hisleri dağılırdı. Bu camiler bir medeniyet dağıtan müesseselerdi.

Mezarlıklarda da dindar ve ulvi serviler vardı. Bunlar, sanki hiçbir adiliği görmemek için, hep göğe ve yüksekliklere bakar gibiydiler. Bazen de güya bir manevi teessürle başlarını bir tarafa eğerlerdi. Mezarların ayakuçlarındaki taşlarda da, bu hisli servilerin başkalarının yine aynı teessürle bir tarafa eğilmiş olduklarını görürdük. Eski Boğaziçi mezarlıklarında daha çok servi vardı. Bu servilerin bir kısmını insanlar kesince bunlar kendiliklerinden dağılmışlar, ölmüşler gitmişler gibi, mezarlıkların da uhreviyetleri azaldı. Mesela, Rumelihisarı'nda Anadolu sahilinde birçok yerlerde, Göksu deresinde, Kanlıca yolunda öyle eski mezarlıklar vardı ki, bunların ruhları daha hâlâ canlı gibi, geceleri hâlâ sönmemiş mumları kendi kendilerine yanmış gibi görünürdü. Ve ben bu mezarlıkların önlerinden geçerken, Abdülhak Hamid'in ölüme ve mezara dair bildiğim şiirlerini, sanki onlar bana söylüyorlarmış gibi duyardım.

Fani olduklarını bildikleri için hasta ve yaralı olan en büyük tesellilerinden mahrum kalan ruhlarımız, sevdiklerine en acı acı bu mezarlıklarda ağlarlar. Vücut ve ruh bütün hülya ve rüyalarıyla bütün aşkları ve hatıralarıyla nihayet tamamıyla hiçe varacağını düşünür ve tesellisiz kalır. Ömrümüzün tantanalı saatlerine rağmen hayatın, esasında bir facia olduğunu biliriz. Ve mezarlıklar, biliriz ki, vazıh hiçbir teselli veremez. Boğaziçi'nin Müslüman mezarlıkları da bizi fikren tedavi edemez, ancak buralarda yatanların iyi ruhlu olduklarını bildiğimiz için bu ölüler, gönlümüzü sanki bir tevekkülle doldururlardı. Bu Müslüman mezarlıkları, bir nevi "sehl-i mümteni" gibi, mintarafillah, ölüm karşısında mutavaatla kendileri de toprağa inkılap eder gibiydiler ve böylelikle ancak fiilen bir teselli verebiliyorlardı. Ölüler, bu mezarlıkların topraklarına belki birtakım hülyaları, rüyaları ve muammalarıyla karışmışlar gibi, artık onlara bakmaya bile kıymıyorduk. Biliyorduk ki, bu mezarların bütün bu kitabeleriyle birer fatiha istenilmektedir. Bu manevi diyar içinde, baş-

kalarından kendi ruhumuz için de bir fatiha istenildiğini anlar gibi olurduk. Rumelihisarı'ndan ayrılıncaya kadar, bu mezarlıkta yatan bütün ölülere itikat ve itimat bakımından, içimde tam bir emniyetin mevcudiyetini duyardım.

Bütün medeniyetler de, mezarlardaki insanlar gibi fanidir. Ve biz, ölmüşlerimizin olduğu kadar, devirlerini tamamlamış medeniyetlerin de geri dönmeyeceklerini biliriz.

Boğaziçi'nde yaşamış beş yüz sene içinde, mavi suların daima genç, gözlerinin önünde geçen ömürler, mevsimler, yalılar, köşkler, korular, bahçeler, yollar ve mezarlıklarda yükselen, duyulan musıkiler, şarkılar, ilahiler, dualar ve hatıralar kalpten kalbe, ruhtan ruha boşala boşala, hayat, manzara ve gönüller birer bütün olmuşlardı. Boğaziçi bunlarla, hususi bir terbiye, bir şive, bir terkip, bir üslup, bir kıvam, bir makam olmuştu. Bu eski Boğaziçi'nin bu sihirli nizamları daha hüküm sürerken, yani, eski yalılar yıkılmadan, büyük korular parçalanmadan, yalı bahçelerinin çiçekleri solmadan ve bahçeler bozulmadan, hanımlar kadife veya atlas feracelerini, beyaz yaşmaklarını çıkarmadan ve kayıklarının arka taraflarından sulara sarkan birer tavuskuşu kuyruğu gibi rengârenk şallar kaybolmadan, hamlacılar küreklerini bırakmadan ve kayıklar sulardan silinmeden, pazar kayıkları kablettarih mahluklar arasına karışmadan, mehtap gecelerinde aşkın destanlarını okuyan hanendelerle sazendeler susmadan ve birbirlerini gözleyen gözler kapanmadan, çeşmelerin akar suları kesilmeden ve yaldızlı kitabeleri okunmaz hale gelmeden, kız çocuklarının ilahilerini dinleyenlerin göz yaşları kurumadan, mezarlıkların uhrevi servileri devrilmeden, evliya mumları sönmeden, bütün rüyaları tabir olunmadan evvel Boğaziçi tam bir kıvam, bir güzel ve mükemmel âlem demekti. Fakat şimdi denilebilir ki Boğaziçi hususiyetlerinin hepsi de birer birer, akraba ve sevgililerimiz gibi ölmüşler ve kendilerinden bize ancak aziz birer hatıra kalmıştır. Bunları ancak yâd edebiliriz.

Edebiyat ve Turizm

Tabiatı ve manzarası itibariyle dünyanın en güzel ve tarihi eserleri itibariyle en zengin şehirlerinden birinde yaşıyoruz. İstanbul kelimesi insanların başında bir hülya gibi dönüyor. Fakat biz âşığı olduğumuz bu şehrin emsalsiz manzaralarını ne ediplerimizin kalemiyle tahlil, ne de ressamlarımızın fırçasıyla tespit edebilmişiz.

"*İstanbul'un evsafını mümkün mü beyan hiç?*" demiş olan Nedim'in İstanbul'u, samimi ve cûşişli tasvirlerle gene belki en canlı olanıdır. Fakat artık bu bir eski zaman minyatürüdür. Geçmiş zaman içinde kalan ve uzaktan görülen tılsımlı bir saray, bir harem gibidir. Hamit-Sezai neslinin Çamlıcası'nda ilahi bülbüller öter. Fakat başımızın dönmesinden korkar gibi biz bugün bu yüksek tepelerde dolaşıyoruz.

Edebiyat-ı Cedide zamanının romanlarında bazı parıltılı Boğaziçi ve Adalar tasvirleri vardır. İstanbul'u pek çok seven zavallı Ahmet Hikmet'in bazı sahifelerini hatırlıyorum. Son zamanlarda Ruşen Eşref de Boğaziçi'ne dair çok güzel tasvirler neşretti. Akisleri hep gönlümüzde yüzen ve içinde yaşarken bile hasretini duyduğumuz manzaraların bazı müstesna ifadelerini bu sahifelerde bulduk.[1]

1 Abdülhak Şinasi'nin sözünü ettiği Ruşen Eşref'in Boğaziçi yazıları, aradan bir hayli zaman geçtikten sonra kitaba dönüştürülmüş, *Boğaziçi Yakından* adıyla 1938 yılında 148 s. olarak yayınlanmıştır. İlgili eseri değerlendiren Yaşar Nabi *Ülkü* dergisinde, Hisar'ın yayınladığı Boğaziçi yazılarının da bir an önce kitaplaştırılmasını temenni etmektedir ("Ruşen Eşref'in Boğaziçi'si", *Ülkü*, İkinci teşrin 1938, c. 12. nr. 69, s. 275-280). Fakat Hisar, bu tür temennilerle fazla ilgilenmemiş vaktini *Boğaziçi Mehtapları* (1942) ile *Fahim Bey ve Biz* (1941) romanının hazırlıkları ile geçirmeyi tercih etmiştir. [Yayına Hazırlayanın Notu]

Fakat bütün bu nakâfi edebiyat, ancak lisanımızın kafesi arkasında bize mahrem kalan bir âlemdir. Bu Türk edebiyatı harice kâmilen meçhuldür. İstanbul'u tanıtmak ve sevdirmek için Celâl Esat Bey'in esasen şehrin yalnız abidelerinden bahseden *Constantinople, de Byzance à Stanboul* unvanlı kitabı tarzında neşrettiğimiz eserler pek azdır. Şehrimizin güzelliklerini, servetlerini ve hayatını biz Avrupalıların duyacakları bir lisanda söyleyemezdik. Ve hiçbir edibimiz daha İtalyan güzelliklerini, Roma'nın, Venedik'in havasını, kokusunu, suyunu ve ruhunu tasvir ve tahlil eden bir D'Annunzio'nun yaptığı gibi, gözleri kamaştıracak ve ruhu meclup edecek kadar kuvvetli ve diğer bir lisana geçmiş bir edebiyat halk edemedi. Denilebilir ki İstanbul'un güzellikleri karşısında, Türk gözleri mest olmuş ve bu şiir altında ezilen Türk ruhları, artık onu tahlil ve ifade edecek kudreti bulamamışlardır.

Garp zevkine İstanbul güzelliklerinin propagandasını yapanlar, şimdiye kadar garbın ressamları olduğu gibi, gene garbın şairleri ve muharrirleri oldu. İçlerinde İtalyanlar, Almanlar, İngilizler vesair milletlere mensup olanlar da var. Biz ekseriyet bunların isimlerini bile bilmiyoruz. Yalnız Fransızlar arasında Chateaubriand, Lamartine, Théophile Gautier, Gérard de Nerval, Pierre Loti, Maurice Barrès, Henri de Régnier, Claude Farrère, Comtesse de Noailles, Gérard d'Houville, Lucie Delarue-Mardrus, Albert Flamant vesair birçok romancılar, tarih ve asar-ı atika için yazan birçok muharrirler bulunduğunu biliyoruz.

Hatta seyyahlara rehber yolunda yazılmış eserlerimizi de ecnebiler yazmıştır. Profesör Manbury'nin bu yoldaki eserinde, Bizans kısmı nispeten daha tafsilatlıdır. Gerçi Vahid Bey bunu Türkçeye tercüme ederken, Türk eselerine ait kısmını biraz tevsi etmiştir, fakat bu ilaveler eserin Fransızca olan aslında noksan kalıyor.[1]

1 1923 yılında, hariciyeci ve tarihçi Reşit Saffet Atabinen tarafından kurulan Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu'nun Türkiye turizmine ve İstanbul'a yönelik hizmetleri bilinen bir husustur. Hisar'ın 1930'larda Reşit Saffet'le ilgili *Milliyet* gazetesinde "Reşit Saffet: Türklük ve Türkçülük İzleri" (24 Mart 1931) ve *Türk Yurdu*'nda "Reşit Saffet Atabinen ve Milli Siyasetimize Dair Neşriyatı" (Ağustos ve Eylül 1955, nr. 248 ve 249) başlığıyla yayınladığı üç ayrı yazı bulunmaktadır.

İnsan işte böyle muayyen nokta-i nazarlarla düşününce, hem milli bir edebiyatın ne şümullü bir varlık olduğunu, hem de bu itibarla bizim edebiyatımızda birçok hücrelerin maatteessüf bomboş kaldığını görüyor.

Edebiyatımızın bu boşluğunu mevzuubahis ederken, bu sahada mühim bir hizmet ifa eden bir cemiyetin, yani Türkiye Turing Kulübü'nün mevcudiyet ve faaliyetini hatırlamak makul ve haklı olur. Zira bugün lisanımızda müstamel bir tabir olan "turizm" kelimesini bizde ilk defa kullanmış olan bu cemiyet, 1923 senesinden beri faaliyettedir. İcra Vekilleri Heyeti'nin geçen seneki musib bir kararıyla da, menafi-i umumiyeye hadim cemiyetler meyanına geçmiştir. Fakat efkar-ı umumiyenin ekseriyetince ne için teşekkül etmiş bulunduğu ve ne yapmakta olduğu daha tamamen anlaşılmamış kalıyor.

Cemiyetin gayesi Türkiye'de turizmin inkişafıdır. Gelen seyyahların çoğalmasını temin için, temennilerini hükümete ve belediyelere kabul ettirmeye, ilanlar bastırıp dağıtmaya, cemiyete mahsus birkaç lisanda bir risale neşretmeye, propaganda yapmaya ve bu yolda iktiza eden her şeye çalışmaktadır ve gelenlerin burada güzel ve rahat bir hayat bularak kalmalarını da temin etmektedir. Şehrin umumi hali buna müsaittir. Ancak buradaki eski hayat şeraitini de düzeltmek lazım geliyor. Binaenaleyh cemiyetin maksatları içinde, biz yerlileri de alakadar edenleri vardır: Türk milletinin iftihar edebileceği eserlerin, şehrin ziynetini teşkil eden abidelerin ve memleketin güzel manzaralarının muhafaza ve idamesine çalışmak ve bunları bozan şeylerin izalesine ait teşebbüslerde bulunmak ve memleketimizin su, kaplıca, sayfiye, teferrüç ve deniz banyoları merkezlerinin imar ve terakkisine çalışmak vesaire gibi.

Hisar'ın Turing Kulübü'nün faaliyetlerine karşı duyduğu yakın ilgi, onu kuruluşun yönetim kurulu üyeliğine kadar taşımıştır. Celâl Bayar'ın başbakanlığı döneminde gerçekleşen bu görevlendirmeye göre, Hisar orada Dışişleri Bakanlığı temsilcisi olarak vazife yapmaktadır. Hisar'ın müzecilikle ilgili bazı yazılarının da onu, İnkılap Müzesi Komisyonu üyeliğine taşıdığı gene bu arada hatırlanmalıdır. Kulübün aynı adla çıkardığı dergide Hisar'ın bazı yeni yazıları yayınlanmış, diğer dergilerde çıkmış çoğu yazıları da, gene bu dergi tarafından sık sık iktibas edilmiştir. Ayrıca Reşit Saffet'in vefatının ardından, Kulübün başkanlığını Çelik Gülersoy'un üstlendiği bilinen bir husustur. Çelik Gülersoy'un, Abdülhak Şinasi Hisar ile ilgili hatıralarından oluşan bir kitabının bulunduğunu da burada kaydedelim: *Abdülhak Şinasi Hisar*, Çelik Gülersoy Vakfı, İstanbul 2001, 34 s. [Yayına Hazırlayanın Notu]

Kulüp gayet etraflı ve ciddi bir nizamnameye ve teşkilata ve muhtelif lisanlarla tabolunan bir risaleye malik bir cemiyettir. Ve içinde İstanbul'da ikamet eden birçok ecnebiler de bulunmaktadır. Şüphe yok ki şehirde oturanların ona karşı duyabilecekleri muhabbeti soğutmamalı, teşvik etmeliyiz. Zaten kulüp nizamnamesinin bir maddesine nazaran, İstanbul'da turizm ile alakadar olan bütün devlet ve belediye daireleri ve ticaret odası reisleri, mühim bankalar, oteller, başlıca seyahat ve vapur acenteleri, demiryolu ve seyr-i sefain idare müdürleri, cemiyetin müessisleriyle beraber, murakabe heyetlerinin tabii azasıdır.

İstanbul gibi maddeten dünyada emsali bulunmayacak kadar güzel, tarihen sinesinde eski iki medeniyetin, Roma ve Bizans medeniyetlerinin bazı eserlerini, muntazam bir tarzda muhafaza eden ve Osmanlılar devri eserlerinin mühim bir kısmını yaşatan, bütün İslam diyarının en güzel, en kesir camilerini toplayan ve coğrafi vaziyeti itibariyle de yekta olan bir şehir; yalnız içinde oturan yerlileri değil, vatanın sair köşelerinden ona gelenleri, burada yerleşen ecnebileri ve seyyah olarak gelip geçenleri alakadar eder, bütün manasıyla cihanî bir şehirdir. Turizmin sermayesi tabiatın ve tarihin bıraktığı bir servet olduğuna göre, bu mirastan istifade etmemek bir cinnet ve bir bedbahtlık olur. Bilakis şehrin güzelliği dünyayı meclup etmeli ve mühim bir rol oynamalı ki, bu da âlemde bizim şerefimizi arttıracaktır.

Resmi ve nim-resmi membalardan alınabilen malumata göre, İstanbul'a geçen sene, Avrupa ve Amerika'dan gelen seyyahlardan trenle gelenlerin adedi beş bine, deniz tarikiyle ve kafile halinde gelenlerin adedi on altı bin ve mutat postalarla gelen yolcuların adedi de yirmi beş bine yakınmış. Seyyah ve yolcu mecmuunun yekûnu böylece kırk beş bini geçiyor ki, şehrimizin dünyadaki mevkii nazarı itibara alınırsa, bu miktar az, pek azdır. Son zamanlarda İtalya'ya, yalnız üç ay zarfında yetmiş bin seyyah gelmiş. Şehrimizin vaziyetinden ve güzelliğinden henüz layıkıyla istifade etmeyi bilmediğimiz görülüyor. Fakat nazari birtakım rakamlarla, bize gelen bu miktardaki seyyahların şehrimize bırakmış oldukları paranın asgari üç milyon lira olduğu hesap edilebiliyor. Binaenaleyh bizde turizm için sarf edilen parayı çok görmemelidir. Alman ve İngilizlerin her

sene memleketlerinde, bu gaye için sarf ettikleri paralar müthiş yekûnlara baliğ olur ve bizim başımızı döndürecek mahiyettedir. Bizde yapılan sarfiyat ile istihsal olunan netice hayrete şayandır ve bu da az para ile iş görmeye alışan Türklerin bir muvaffakiyetidir: Geçen sene bu uğurda yalnız sekiz bin lira sarf edilmiş!

Bizde turizm için teşkil edilen cemiyet daha yeni olduğu gibi, bilhassa iktisap edebileceği mevki pek yenidir. Cemiyet şimdi her gün ve her taraftan aldığı mektuplara muntazaman cevap vererek, Türkiye'de seyahat hakkında istenilen malumatı ita etmekte ve şehrimizin Avrupa gazetelerine veya turizme ait eserlere konulmak üzere, aranılan fotoğraflar ve izahatı da meccanen göndermekte, faaliyet ve hizmetini günden güne arttırmaktadır. Her takdire, her türlü yardıma layık olan milli ve hayırlı bir müessesedir.

Reşit Saffet Bey'in davetiyle beynelmilel turizm kongresinin, geçen 1930 senesinde, İstanbul'da içtima etmiş olduğu malumdur. Beynelmilel turizm kulüpleri gitgide hükümetlerin yanında daha ameli ve daha müteşebbis birtakım teşkilat mevkiini iktisap ettikleri görülüyor. Balkan Turizm İttihadı riyasetine intihap edilmiş olduğu gibi, Paris'teki beynelmilel Turizm İttifakı ile Lahey'deki beynelmilel milli turizm propagandası heyetlerine de idare meclisi azası olarak intihap edilmiş olan cemiyetin müessis ve reisi Reşit Saffet Bey'i, dâhil ve hariçteki bu faaliyet ve muvaffakiyetinden dolayı tebrik etmeliyiz.

Cemiyetin seyahatleri teshil için sarf etmiş olduğu faaliyet ve bu sahada istihsal etmiş bulunduğu netice cidden şükrana layıktır. Pasaport muamelelerinde vesairede temin edilmiş olan teshilat ve kabul ettirilmiş bulunan "triptik kanunu" vatan namına hayırlı işlerdir. Daha az zaman evvel bütün seyyahları pasaportlarının vizesi için Cağaloğlu civarında bir eski zaman ahırına benzeyen bir binaya bizzat gitmeye icbar ederlerdi. Maksat güya bütün buraya kadar gelenlere, aleyhimizde bir fikir vermekti. Hâlbuki İstanbul'da hükümet devairi olarak güzel ve muntazam bina mı yoktur? İptidai bir zihniyetin galebesiyle bu hal senelerce nasıl tecviz olundu? Bilmiyorum. Fakat bu, cidden yürekler acısıydı.

Türkiye Turing Kulübü geçenlerde, 1930 senesi faaliyeti için uzun ve tafsilatlı raporunu ve bilançosunu neşretti. Bu matbu risalenin mütalaası cemiyetin birçok şeyler düşünmüş ve bunlara teşebbüs etmiş olduğunu gösteriyor. Turizm nokta-i nazarından Mısır'a ve Balkanlar'a ne kadar ehemmiyet verilse, o kadar faydalı olur ve Turizm mefhumunun taammümü, memlekete ne büyük istifadeler temin edeceği kanaatinin husulüne çalışmak hepimiz için de vaciptir, farzdır. Geçenlerde Fransa'da yeni teşekkül eden kabine zamanında bir "Haut Commissariat du Tourisme" ihdas edilmişti. İtalya'da da en son defa, doğrudan doğruya Başvekâlete tabi bir Turizm büyük komiserliği ihdas olundu. Bizde bu vazifeleri fahri olarak ve pek cüzi bir sermaye ile gören cemiyetin kadri bir gün takdir ve namı hayırla yâd edilecektir.

Cemiyetin raporunun bir fıkrasında, "Temenniyatımızın biri de muavenetlerini bizden hiçbir vesile ile diriğ buyurmayan Türkçe ve Fransızca milli matbuatımızın, Turizm mesailine Avrupa matbuatı misilli haftada bir gün gazetelerinin bir sahifesini hasretmelidir" deniliyor. Ümit ederim ki kariler buna bilmem kaç yılda bir iki sütun tahsis etmiş olduğumuzu çok görmezler!

(*Milliyet*, 2 Haziran 1931)

Yalıların Sonuncuları

Bu eski Boğaziçi yalıları, bütün maddi ve manevi hususiyetleriyle, birer musiki faslı gibiydiler. Şimdi bunların hepsi de, fasıllarını tamamlamışlardır. Hepsi de, maddi ve manevi birer varlıkken, şimdi, ancak birer hatıra olmuşlardır.

Yazık ki, bugün bu eski yalılardan ayakta durabilenler pek azdır. Boğaziçi'nin Rumeli kıyısında, artık, tam bir eski zaman mahallesi, tam bir eski zaman sokağı kalmadığı gibi, tam teferruatı ve müştemilatıyla bir eski zaman yalısı da kalmamıştır denilebilir. Anadolu kıyısında bir iki yol parçasını, münferit birkaç yalıyı, henüz büsbütün bozulmamış tarihi hüviyetleriyle, belki hâlâ görebiliyoruz. Hele, böyle bir eski zaman yalısının daha zevale mahkûm olduğunu görünce, haklı bir teessüre kapılmamak mümkün olmuyor. Mazisi, manası, hüviyetiyle sanki canlı bir mahlûk daha aramızdan ayrılıyor; bir tarih, bir kıymet, bir hatıra eksiliyor. Böyle bir yalıyla karşılaşınca, geçmiş zamanların o kadar kuvvetli hislerinin tesiri altında kalıyoruz ki, bu pencerelerde, mürüvvetli akrabalarımızın yüzlerini, gözlerini, bakışlarını, kırılmış gönüllerini görmüş gibi müteessir oluyoruz. Yalıların yıkılacağını öğrenince, bütün bu yalıların eski zaman odalarıyla, çokbilmiş halleriyle, geleceğe rıza göstermiş tavırlarıyla, belki de asil yüzleri, gözleriyle sanki bizi ayıplayarak önümüzde, yavaş yavaş bir âdeme doğru yollanışlarını seyreder gibi oluyoruz.

Gençliğimizin Boğaziçi'nde, zaten adeta saraylar mahallesi olan Beşiktaş ve Ortaköy'den sonra da, hemen her mahal-

de, Kuruçeşme'de, Arnavutköy'de, Bebek'te, Rumelihisarı'nda, Emirgân'da, İstinye'de ve Anadolu kıyısının da tekmil köylerinde, büyük, güzel, eski yalılar vardı. Birçoklarının içlerine girdiğimiz bu yalıların, bugün mevcut olmadıklarını görüyoruz. Yazık ki, bu eski yalıların hususiyetleri, mimarileri, müştemilatı, tarihleri ve hatıraları, eşyaları ve sakinleri hakkında malumatımız tam değil, bilakis, bir hayli eksik ve üstünkörüdür.

Yazık ki, eski zamanlarımızda resimle kâfi derecede meşgul olmadığımız için, Boğaziçi kıyılarındaki sarayların ve saraylar kadar güzel yalıların resimleri yapılmamıştır. Ancak o zamanki bazı ecnebi ressamların gravürleri sayesinde, Sultan Mahmud, Sultan Mecid, Sultan Aziz devirlerindeki yalılardan bir haylisinin mamur ve güzel şekillerini seyredebiliyoruz.

Fakat, Lord Byron'ın manzumelerinde methettiği o göz kamaştırıcı, o muhteşem eşyaları nerede? Oturmak bile günah sayılacak kadar temiz sofalar nerede? Üstüne ayak basmaya kıyılamayan o güzel halılar nerede? Bunlardan birer hatıra bile kalmamıştır.

Yazık ki, edebiyatımız Boğaziçi yalılarına bir hayli kayıtsız kalmıştır. Bu yerlerde yaşayan bütün bu insanların, kendilerine has birtakım huyları bulunacağı tabii olmakla beraber, bu müstesna muhitin tiryakileri arasında bazı benzerliklerin meydana gelmiş bulunması da yine pek tabiiydi. Onların çoğu, yaşadıkları bu yerlere, içinde kaldıkları bu evlere, milli ve mahalli âdetlere bağlı, son derece hisli, aşk dinine salik, sevdiklerine karşı fedakâr, tabiata hayran, bir hayli hülyalı ve bir hayli müsamahalı insanlar değiller miydi? Fakat edebiyatımız, kadın, erkek, genç ve ihtiyar bu Boğaziçililerin aralarında yakınlıklardan hiç bahsetmemiştir.

Yazık ki, bu yerlerde oturanlardan bazıları da gerçi kendi "hatırat"ını yazmışlarsa da, bunlar kendi ömürlerine bile hayli kayıtsız görünmektedirler. Bu kadar merakla okuduğumuz bu hatıralar kâfi derece canlı olamamıştır.

Bütün Boğaziçi yalılarından olduğu gibi, mesirelerinden, seyranlarından, camilerinden ve nice hususiyetlerinden, nice senelerden beridir, gazetelerde ve mecmualarda neşrettiği nice makaleleriyle en çok ve en iyi bahseden kıymetli bir muharri-

rimiz, Halûk Şehsüvaroğlu olmuştur. On sekizinci asrın sonlarındaki Boğaziçi yalılarının –Bostancıbaşı defterlerine göre– listelerini bildiren o; Boğaziçi'nde eskiden yıkılmış olanlarla şimdi mevcut bulunan saraylar hakkında bilgi veren o; o saraylar ve köşklerin içlerinde tarihi hadiseler geçmiş olan odalarını öğreten o; bu odalardaki eşyalara dair bir fikir veren o; yine yıktırılmış olan büyük ve tarihi yalıları söyleyen o; yanmış bazı büyük sefarethanelerden bahseden o; ve bilhassa birçok hususi eski yalıları bize anlatan odur!...

Bu kıymetli muharrir, yazdığı "monografi"lerle böylece nice yalıların, canlı birer insan gibi, ömürlerini ve sergüzeştlerini hikâye ederek, onları simaları ve talihleriyle göstermiş ve duyurmuş oluyor. Boğaziçi, ikide bir çıkan yangınlarla, kıymet bilmeyişimizin kayıtsızlıklarıyla, unutulan taraflarıyla, artık hiç bahsi geçmeyen hatıralarıyla adeta tanınmaz bir hal alırken, Halûk Şehsuvaroğlu, iddiasız bir samimiyet, hakikate azami itina, milli bir görüş ve duyuş kabiliyeti, romana hiç kaçmayan bir ciddiyet ile yazdıkları sayesinde bu medeniyet, sanat ve güzellik ülkesini her an canlandırabilmektedir. Böyle bir muharrire bir alaka, muhabbet ve minnettarlık duymamız pek tabiidir.

Bütün bildiklerimiz, hatırladıklarımız, duyduklarımız ve okuduklarımızla, diyebiliriz ki, bu eski yalıların çoğu, kendilerine göre, güzeldi. Pek güzel sayılacak olanları da, tarihi kıymeti bulunanları da vardır. Yıktırılan o büyük yalıların çoğu fazla yüksek görülen vergilerini ödeyemediklerinden, diğer taraftan da, başkalarının yüksek buldukları fiyatlara kiralanamayarak veya satılamayarak, nihayet, yıkıcılara verilmeye mahkûm olmuşlar ve kendileri bir kere yerle bir edildikten sonra, kalan arsaları da parça parça bölünüp satılmıştır. Bu yalıların sonuncularının da aynı akıbete uğramaları günah olur. Boğaziçi'nin hâlâ süsleyenleri muhafazaya ve bunun mucip sebeplerini de izaha çalışmalıyız.

Bu yalılar, eski Boğaziçi medeniyetinin birer kalesi ve birer şahitleriydi. Bu şahitler, şimdi hayli azalmıştır. Onların nesilleri, tarihten evvelki zamanların mahlûkları gibi, tükenmiş, devirleri kapanmıştır. Bu eski zaman yalılarının bir tanesini daha yeniden inşa edip ortaya koyamayacağımıza göre, sonuncu kalan

değerlilerinden bir tanesini olsun, kendi kendine yıkılma veya yıktırılmaktan kurtarmalıyız.

Zaten bunların sayıları, bugün, Rumeli kıyısında, belki bir, iki ve Anadolu kıyısında da belki sekiz, on olmak üzere, bütün Boğaziçi'nde bir düzineyi dolduramamaktadır. Bu kıymetli eski zaman yalılarının sonuncularının listesini itina ile yaptırtmalı ve bunları artık, bütün medeni memleketlerde cari olan milli ve tarihi abide ve eserleri koruma kanunlarına benzer bir kanunla muhafaza ve himayesi altına koymalıyız. Bu yalıların sonuncularını olsun eski, tarihi birer müzelik eser gibi saklamak ve korumak milli bir hakkımızdır.

Bütün Boğaziçi'nin üstüne titreyecek bir "Boğaziçi Dostları Cemiyeti" olsa, bu cemiyet azasının, eski Boğaziçi'nin şöhreti, medeniyeti, tarihimiz, milli zevk ve şuurumuz bakımından, akla en uygun olarak ilk meşgul olacakları iş, eski, tarihi Boğaziçi yalılarının cidden kıymetli olan bu sonuncularının artık yıktırılmalarını önleyecek, onlara bir kanunun teminatını verecek bu kararı aldırmak olacaktır. Dileriz ki, bu karar da bir gün nafile olmasın!...

(*Türk Yurdu*, Mart 1955, nr. 242, s. 676-678)

Anadoluhisarı'nda Köprülüler Yalısı

Eski zamanların bir Boğaziçi yalısı; mimarisi, tezyinatı, bahçesi bakımlarından milli, kıymetli, gösterişli bir eser olurdu. Yazık ki, bugünün Boğaziçi'sinde bu yalılardan hemen hiç kalmamış gibidir. Artık, Boğaziçi'nin tam bir eski zaman mahallesi, tam bir eski zaman sokağı, hatta tam takımıyla bir eski zaman yalısı mevcut değildir. Rumeli sahilinden ziyade Anadolu sahilinde, bir iki yol parçasını, münferit birkaç yalıyı, henüz büsbütün yok olmamış tarihi hüviyetleriyle, belki görebiliyoruz. Hele, böyle bir eski zaman yalısının daha, zevale mahkûm olduğunu görünce, haklı bir teessüre kapılmamak mümkün olmuyor. Mazisi, manası, hüviyeti ile sanki canlı bir mahlûk, bir daha doğmamak üzere aramızdan ayrılıyor, bir tarih, bir kıymet, bir hatıra eksiliyor. Bir eski zaman yalısıyla karşılaşınca, bu zamanların o kadar kuvvetli hislerinin tesiri altında kalırız ki, bu pencerelerde, mürüvvetli akrabalarımızın yüzlerini, gözlerini, bakışlarını, gönüllerini görmüş gibi müteessir oluruz. Ve bu eski yalıların yıkılacağını öğrenince, onların, eski zaman esvaplarıyla, çok bilmiş halleriyle, geleceğe rıza göstermiş tavırları, bütün edalarıyla, önümüzde yavaş yavaş ademe doğru yollanışlarını seyreder gibi oluruz.

Bu eski yalılar arasında, en ziyade gönül verdiklerimizden biri, Anadoluhisarı'ndaki, tarihi kıymetini bildiğimiz, eski, aşı boyalı, şatafatsız hatta biraz babayani halli Köprülüler yalısı, yani Boğaziçililer'in "Meşruta Yalı" dedikleri Amcazade Hüseyin Paşa yalısıdır. Bu yalı, Boğaziçi'nin en meşhur, en eski, en ta-

rihi, en harap ve en mucizeli görüneni olup, klasik bir eski zaman mimarisine uyan, tam bir yalı olmaktan ziyade, suları daha yakından görebilmesi için, sahilin son toprakları üstüne değil de, doğrudan doğruya sular içine çakılan direkler üstüne oturtulmuş yekpare bir salondur. Bunun için denize eğilmiş, abanmış, sulara dökülüp dağılacak haline rağmen payidar olması rikkatimize dokunmaktadır.

Bu yalı 1697'de inşa edilmiştir. Ve asıl bu sulara bakan bütün pencereleri, divanhanesinin tezyinatı, altın yaldızlı duvarları ve tavanları ile bir sanat eseri olarak gözükür. Deniz tarafındaki pencereleri önünden geçerken, onu bilhassa bu itinalı tezyinatı, renkleri bu yaldızlı, ince nakışları, resimleri ortasındaki havuzu ile meraklı, keyifli bir halde görürüz.

İlk ihtişam zamanlarında bu salonda, resmen davet edilmiş Avrupa devletleri sefirleri, merasimle kabul edilmişler, ağırlanmışlar ve burada kendileriyle müzakerelerde bulunulmuştur. Bundan dolayı Boğaziçi'nin, tarihi sayılmış binalarından biridir. Bir de şu büyük meziyeti vardır ki, ötekilerin hepsi maatteessüf yok olmuşlarken, bugün onun –1900 tarihlerinde, büsbütün harap bulunan harem kısmı yıktırılmış olmasına rağmen– ortada, meydanda bulunmasıdır.

Her güzelliğin, her zaman ve muhitte, hatta yabancılar arasında bile, birtakım hayranları, müritleri, gönüllüleri vardır. 1908 Meşrutiyeti'nden birkaç sene sonra "Sociéte Des Amis De Stamboul/İstanbul Muhibler Cemiyeti" adıyla bir cemiyet kurulmuştu. Bu cemiyetin Türk, Fransız ve diğer milletlerden azalarının müşterek yardımlarıyla, Köprülüler yalısı kısmen tamir ettirilmişti. Diyebiliriz ki bunlar zevkini tattıkları ve korumak ihtiyacını duydukları bir güzelliğin fisebilillah dostlarıydı.

Hemen hemen kırk sene oluyor, yani Birinci Dünya Harbi'nden evvel, yine bu cemiyetin yardımlarıyla, Paris'te Fransızca *Le Yali des Keupruli a Anatoli-Hisar* adlı lüks tabı olarak 150 tane basılan güzel bir kitap neşredilmişti.[1] Bu kitapta bulunan "planche"lar, divanhanesinin duvar ve tavan tezyinatını o kadar mükemmel gösteriyor ki, maazallah, yalı mahvolsa da, her

1 Söz konusu kitabın fiziksel olarak tam ve sağlam bir nüshası Yapı Kredi Sermet Çifter Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. [Ed.N.]

halde bu resimlerdeki hatırları tarihe kalacaktır. Kitabın üstündeki 1915 tarihinden de, harpten evvel yazılmış, hazırlanmış ve bizim harbe iştirakimize rağmen tab edilmiş olduğu anlaşılmaktadır.

İşte bu kitap için, bilhassa kaleme aldığı mukaddimede Pierre Loti, Boğaziçi'nin Rumeli sahilinde hemen hiçbir eski zaman yalısının kalmadığını, nispeten masun bulunan Anadolu sahilinde kalabilmiş birkaçının arasından hiç olmazsa bir tanesinin, herhalde muhafaza edilmesi lazım geldiğini ve bunun da Köprülüler yalısı olduğunu yazıyor. Loti, insanın, bu yalı önünden geçerken her defasında kayığını yavaşlatarak, duvarlarının ve tavanlarının eski nakışlarını, resimlerini, renklerini ve güzelliklerini tekrar tekrar görmek ihtiyacını duyduğunu ilave ediyor. Yalının bahçesinin büsbütün bozulmuş, rıhtımlarının yıkılmış, bir harabe halini almış olmasına acıyor. Loti'nin bu yazısından beri kırk yıl geçti. Onun hayran olduğu, acıdığı, mutlaka tamir ve muhafaza edilmelidir dediği yalı, kırk yıl daha yaşlandı, yıprandı ve büsbütün haraplaştı.

Bundan kırk sene evvel, akşam saatlerinde, Rumelihisarı'na dönmek üzere bindiğimiz kayık, karşı sahile, akıntılara uyarak geçmek için, Anadoluhisarı'nın bittiği ve artık körfezin başladığı noktalara kadar ilerlerdi. Ve böylece hemen her akşam bu harap yalının önünden geçer, karanlığa dalan yaldızlı, nakışlı, havuzlu divanhanenin hüznünü duyardık. Boğaziçi'nin tekin olmayan bu gurub zamanlarında, aşıboyalı Meşruta Yalı bir inhitat gecesine daha başlarken, sular içindeki destekleri oynamış, kaymış gibi görünür; yaldızları, altınları suya dökülür, kanar; direklerinin altından akan sular elemli seslerle inler, ağlardı. Yalı, bir inkıraz manzarası alır, burası, Boğaz'ın en harap ve hasta noktası sanılırdı. İşte bunun içindir ki insan, Boğaz'ın oynak sularının her an aşındırdığı destekleriyle, bu haline hâlâ dayanabilmesine her defasında şaşar ve bu istinad noktalarını mucizeli bulurdu.

Boğaziçi'nin eski yalıları pek ziyade azalmış bulunur, İstanbul'un, beş yüzüncü fetih senesi münasebetiyle, Boğaziçi medeniyetimizde mühim rolü olan Boğaziçi yalısından bahsedilir ve bir tane güzel numunesi gösterilmek, hatta bir Boğaziçi yalısı müzesi kurulmak istenirken, Boğaziçi'nin maruf yalı-

larından biri olan Meşruta Yalı'nın, velev ki tam bir yalı olmasa da, bir tek salon, bir açık sofa olsun, eski haliyle korunmasına kimse lakayt kalamaz. Böyle bir vazifeyi vaktiyle yabancılar bile benimsemişlerken, şimdi biz büsbütün ihmal edemeyiz. Boğaziçi'nin kurun-u vustai mahalleleri, sokakları, yalıları, bahçeleri kalmamıştır. Boğaziçi yalısının tamamı değilse bile, hiç olmazsa bir dehlizi, bir divanhanesi, zamanındaki haliyle gösterilmiş olur.

Bu kadar müstesna bir kıymeti, bir tarihi olan bu yalının, büsbütün alakasız kalmasına ihtimal verilemez. Bu zamanlarda ve İstanbul'da yalının birçok hamileri muhakkak mevcut olmalıdır. İş, bunları bulmakta ve harekete geçirmektedir. Meşruta Yalı'nın mütevellileri vardır. Onların, başkalarına önayak olmaları lazım gelir. On sene kadar evvel, bir tamir yaptırmak lüzumlu görülmüş ve altı yıl önce Türkiye Anıtlarının Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Deneği'nin bu işe ayırdığı birkaç bin lira ile Topkapı Sarayı mimarlarından Bayan Cahide Tamer nezareti altında, bu müstacel tamirat yaptırılmış, deniz içinde çürümüş bulunan destekler kaldırılarak, sağlam istinatgâhlar sayesinde, salonun denize uçmaması temin edilmişti. Şimdi de, en lüzumlu tamirat için, alakaları çekilmek istenilen makamlara ve bazı hayır sahiplerine bir an evvel müracaat edilmelidir.

Müracaat edilecek makamlar çoktur. En başta İstanbul Belediyesi vardır. Sonra, Maarif Vekâleti vardır. Bir taraftan, Türkiye Anıtlarının Korunmasına ve Onarılmasına Yardım Derneği, diğer taraftan Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü vardır. Türkiye Turing ve Otomobil Kulübü ve bunun da bir İstanbul'u Sevenler Grubu vardır. Türk mimarlarının bir cemiyeti vardır.

Bütün bu saydıklarımız, kıymetli milli eserleri korumayı bir şeref bilirler. Böyle işlerde alakadar görünen Gazeteciler Cemiyeti, birçok gazeteler, mecmualar, nihayet hususi cemiyetler ve şahsi yardımlarını esirgemeyecekler vardır. Bütün İstanbullula-rın, bütün Boğaziçililerin, Boğazın Anadolu yakası ve bilhassa Anadoluhisarı sakinlerinin, Meşruta Yalı'nın işleriyle alakadar olmaları tabiidir. Bu nadir yalının mevcudiyetini, hepimiz müdafaaya çalışmalıyız. Yalı sahipsiz, himayesiz, muhabbetsiz değildir. Belki biz, sadece, teşkilatsızız. Bu yalının tamiri ve muha-

fazası ile meşgul olabilecekler kimler olmalıdır ve bunlar hangi makamlara ve kimlere müracaat etmelidirler? Derhal yapılması gereken tamirat için, lüzumlu asgari para ne suretle bulunabilir? Salonun mevcudiyeti en evvel hangi tamirle ve masraflarla korunabilir? Sonra da, umumun alakasını arttıracak olan yalının, ziyaretçilere gezdirilmesi nasıl temin edilebilir? Hulasa olarak, bütün bu, eyvah ki geç kalmakta olan, kararları vermek, bu müstacel işlerle meşgul olacakları tayin etmek bir teşkilat meselesidir. Bu teşkilat sayesinde, umulabilir ki, yalının tamiri mümkün olabilecek, ona bir bekçi tayin edilebilecek, yangına karşı korunma tertibatı yapılabilecek, metruk salonu bütün hayranlarına gezdirilebilecek, bu eski ve kıymetli milli eserin ömrü, Boğaziçi'nin bir nevi müzesi halinde uzatılabilecektir.

(*Resimli Hayat*, Temmuz 1954, c. 3, nr. 27, s. 8-9)

Madalyonlar: Yalılar

Eski Boğaziçi'nin yalıları güya hendesi bir hesap neticesi değil de bir kalbin temayülleri, bir hevesin alakaları, bir vücudun hastalıkları, bir ömrün tesadüfleri ve bir nasibin tecellileriyle hasıl olmuş hissini veren; büyümüş, ihtiyarlamış, porsuklaşmış, solmuş, rengi uçmuş, kısmen göçmüş, kadit olmuş, su ile şişmiş, bir yanına yatmış veya ilk gençliğin enkazı üstüne yeniden boyanmış, taranmış, süslenmiş halleriyle; hikâye eden, masal söyleyen, şiir okuyan; genç, orta yaşlı ve ihtiyar; resmi veya laubali; Efendi, Bey veya Paşa; mahalle kadını veya hanımefendi; tanışık, akraba veya yabancı; hep canlı mahluklar gibi görünürler, hep bir ruh, bir hüviyet ve bir hayat ifade ederlerdi.

Yalıların, tabiatın hilafında büyümüş, devleri hatırlatan pek büyükleri, gözleri bir intizam hissiyle tatmin eden ortancaları ve oyuncaklarla çocukları hatırlatan küçücükleri vardı.

Uzaktan ve harici manzaralarından bunların hepsini tanır, hele bir kaçını ta vücutlarındaki gizli delik deşiklere, ruhlarının içlerine kadar nasıl mahrem bilirdim!

Ailemin en yaşlı azasının Kanlıca burnundaki ihtiyar yalısı, hasır döşeli geniş sofaları, küçük birer evi kaplayacak avizeleri, hülyaların doldurduğu havuzlu odalarıyla, eski bir devrin saltanatından bir parça taşıyan ve karaya oturmuş olan kocaman bir eski zaman gemisine benzerdi. Parmaklıklı rıhtımı, denize dökülen bir bahçesi vardı ki sular bunu dilim dilim yiyor gibiydi.

Bir komşumuzun yalısının asır görmüş ağaçlarla örtülü ve güya kış görmemiş çiçeklerle örülü bahçesinde, renk renk cam-

lı öyle bir limonluk vardı ki kokuların sanki üst üste bayıldıkları bu yerde, eski baharlar geçmemiş, birbirine karışık ve baygın yaşıyorlar gibi bayıltıcı bir iklim hasıl olmuştu. Sonuna varmaya cesaret edemediğiniz kocaman bir umman gibi bu kokuların şiirinde yüzerken, ben, bir türlü, son kıyılarına varamadan, geri dönerdim.

Yalıların çoğu eski zaman terbiyesi almış, başlarında mahalli, şarklı ve bize meçhul bir ilim yaşayan, gönüllerinde bize eski bir âlem taşıyan ve ömürleri hülyalarına uymamış olan ihtiyar hanımlara benzerlerdi. Kimlere benzediklerini etrafımda kolayca teşhis ederdim.

Boğaziçi dünyada şiirin en halis bir yatağı ve aksettikleri suların hazzıyla mest olmuş gibi bu yalılar, ruhları "contemplatif" bir hayatın şiirini avlamak için, sade fakat mükemmel tuzaktırlar.

Boğaziçi yalılarında geçen bir devri, bir ömrü, bir mevsimi değil, bir tek günü bile, nasıl anlatmalı ki bu, bir gülü gösterip koklatmadan onu tarif etmeye benzer. Rikkatimize dokunan rengini nasıl söylemeli ve gönlümüzü bayıltan kokusunu nasıl duyurmalı?

İstorları, tül ve kumaş perdeleri kapamış olduğum halde, güneş, sabahları bunların arasından sızarak suların cümbüşünü, elektriklenmiş altın çubukları halinde, tavanda oynatırdı.

Hizmetçi gelir, sabah çayını ve sabah gazetesini getirir, ilk açılan pencereden giren munis rüzgârlarla, güneşli, neşeli, parlak ve genç bir odanın içine dolar, yeniden boşalırdı.

Denize atlarken, nasıl bir an üşüyeceğimizi düşünerek tereddütle durur ve sonra, duyacağımız soğuğun hazzına daha büyük bir istical ile dalarsak, bu günün hazzı içinde yatağımızdan öyle atılırdık.

Denize giriş, yalının sofalarında ve bahçenin yollarında koşuşmalar ve oyunlar, bir sal üstünde gibi, kolayca bizi öğlenin asude ve işgüzar yemek saatlerine götürürdü.

Öğlenin bu olgun ve herkesi kendi ruhuna çeken sıcak ve ağır saatlerinden sonra, bir gül gibi açılan ikindinin asıl güzel, mavimtırak ve şairane saatleri gelirdi.

Bu zamanlarda neden şiir, resim ve musıki ile uğraşmadı-

ğıma acırdım. Zira dünya ve hayatın tadını duyduğumuz zamanlar, bunu ifade etmek için şair güzelliğini gördüğümüz zamanlar bunu tasvir etmek için ressam ve ahengini dinlediğimiz zamanlar, bunu ihsas için musıkişinas olmak ister ve bildiğimiz şairlerin, ressamların ve musıkişinasların âcizlerine ve sükûtlarına şaşarız.

Boğaziçi'nde ifade edilmek için şiirin, resmin ve musıkinin yardımına ihtiyaç gösterir gibi bir türlü ele geçmez ve ruha her zaman bir daüssıla verir bir hal vardır.

İşsiz, yavaş, hesapsız gün, altın ziyalarını ikindinin mavimtırak saatlerinde usulce eriterek ve sonra ne çabuk solarak, koyulaşarak, daha içli, kıvrımlı ve mor saatlere, akşamın tahassürlerine, daüssılalarına, vedalarına girerdi.

Güneş, ikindiüstü, yalının arka tarafına çekilirdi. O zaman sular bir akşam şivesiyle çağıldamaya koyulurdu. Günün güzel gözlere benzeyen ziyası, akşamın tadını duymaya başlayan bir gönlün hüznünde ezilince, ruha ve gözlere bu semadan ve sulardan gelme serin bir mavilik serilir ve sevgilimizin nazarları, gönlü ve hissi içimizde yayılırdı.

Bütün bu nazlı, mavi, mırıldanıcı, akıcı sular gönlümde çağıldıyor, gönlümden geçiyor sanır, onların musiki ve şiirini muttasıl kendi içimde duyardım.

Ezani saat dokuz buçuk ile on iki arası günün gezinti saatleri idi. Vapurla İstanbul'a mı ineceğimi, kayıkla Boğaz'a mı çıkacağımı düşünürdüm. Zira yazık ki her bir zevki intihap, daima bir diğerini feda etmek pahasınadır!

Boğaziçi'nin bir mehtap gibi tesirli ve hüzünlü bir güzelliği vardır. Dünya hasıl edebildiği en ince güzelliğini, emsalsiz bir rüya gibi gözlere ve ruhlara sererdi. Su içine dalmış ve semaya karşı yatmış bir kayık suyun ve semanın tatlarını tatmak için mükemmel, sehlimümteni gibi bir buluştur. Sanırım ki insanlar kâinatın ruhuna ermek için, bundan güzel bir alet icat etmiş değillerdir.

Ezani saat on iki sularında karanlık artar, ortalığı kaplar, faniliğini hatırlayan ve düşünmeye koyulan ruhlarda bir buhran olur, herkes kendi içine ve kendi odasına çekilir, ruh için bir inziva demi başlardı.

Ve sonra, bazen mehtap gelir, inanılmaz, tılsımlı bir füsunla; edebiyatımıza, resmimize ve musıkimize daha aksettirememiş olduğumuz ziyalarıyla, şiirini ta yalının önündeki son sulara kadar serer, güya yalının içine, ruhuna girmek isterdi. Ve rıhtımın önünde sallanan küçük dalga üstündeki bu mehtap parçası, hafızasız suyun üstünde kendinden habersiz oynayan bu ziya parçası, gafil ve ilahi bir çocuk gibi rikkatime dokunurdu. Onu ne çok severdim!

Yalı bence, ailemin mevcudiyeti, şefkati, muhabbeti, iklimi olan bir kucaktı. Ve bundan dolayı bir şiir kovanı, bir ruh gibi idi. Ruhumla öyle kaynaşmış bir mevcudiyetle yaşardı ki onun yalnız kendi yerinde ve benim hafızamda değil, kalbimde, asabımda ve kanımda mevcut olduğunu bilirdim.

Kayıkhane ile mutfak arasında bulunan, odun ve kömür konulan bir yerinden başka bütün yalıyı öyle bilirdim ki, hasırlarının kopmuş, keçelerinin eskimiş olduğu yerlerine kadar, bir bilmediğim azası ve üzüntüsü yoktu. Bir kapısından girer girmez, onun vücudum ve ruhumla kucaklaştığını ve beni tamamladığını duyardım. Hâlâ rüyalarımda çok kere ona karışır ve kendi hayatımı onun varlığından ayıramam.

Onun içinde geçen bu mavi günler, ömrümün belki en iyi, en tatlı günleriydi. Bu kadar çabuk geçen günler görmedim. Ağızda eriyen akide şekerleri gibi, gönlün içinde eriyen günler!

Boğaziçi sanki bir göl ve burada her yalı bir diğerine, bu suların içinden geçen bir manevi elektrikle, büyük ve gizli bir tesanütle bağlı ve birleşik gibi idi. Herkes birbirine hayırhah görünür, hatta yan gözle de birbirlerinin ahlakına nezaret ederdi.

Cennet bile bir daüssıla içindedir. Biz de bu günleri yaşarken meğer hep bekliyormuşuz: İhtiyar akrabalarımız ahretin daha olgun, daha ciddi ve daha munis şefkatlerini, orta yaşlılar hayatın daha tutmamış olduğu vaatlerinin tahakkukunu ve biz gençler hürriyetin daha canlı, daha kahramani tatlarını, meyvelerini, yeni devrin vereceği bir nur ve ziya hazzını bekliyormuşuz.

Ne de olsa duyulan inkıraz hisleri ve yaşanan birer dekadans zamanıydı. Bilmeden, bir imparatorluğun son günlerini yaşıyor değil miydik? Eski bir medeniyet burada, belki son afyonlu çiçeklerini açıyordu.

Ancak bunları sonradan duydum, öğrendim ve anladım.

Fakat derin yaşanmış bir hayat ve bir zamanın öyle bir kuvveti var ki, onu yaşamış olan ruh için artık hiçbir zaman büsbütün mahvolmuyor. Böyle bir mazinin ziyan olduğuna bir türlü inanmıyorum. Ve gönlümün hatıralarını karıştırsam görüyorum ki o şefkatli, aşklı, şiirli günler içimde hâlâ güller gibi açılıp soluyor; bu sabah güneşlerinin, bu gece aylarının ziyaları yine bin hazla parıldıyor; Boğaz'ın mavi suları ve ikindilerin mavimtırak saatleri bin nazla kayıp, akıp geçiyor; arka dağlarda öten bülbüller mehtapta bilenmiş seslerini kalbimin en mahrem noktalarına eriştirerek, içimde hâlâ romantik davetler tutuşturuyor; hâlâ inanılmaz ve imkânsız lezzetlere, mahrem hülyalara doğru yanık vaatlerini, nazarlarını, çağırışlarını duyuruyor. Ve tekmil hatıralarım birer birer öyle canlanıyor ki, kendimi hâlâ o zamanlarda sanıyor, o zamanların içimde hâlâ yaşadığına inanıyorum!

Boğaziçi, emsalsiz İstanbul'un en güzel, fakat ince ve asil şeyler gibi, mahzun bir güzellikle güzel bir parçasıdır. Bizi en yetişmiş ve olgun bir güzelliğe vardırarak, görmüş ve geçirmiş bir varlığın istiğnalarıyla adi güzellikler karşısında müstağni bırakır.

Bu sabahlar, bu guruplar, bu mırıldanarak akan mavi ve günlerin sonlarına doğru koyulaşan, lacivertleşen sular, bu ince güzellikler kendilerini temaşa eden ruhlara, ihtimal ki en yüksek şairlerin nüktelerini söyler ve bu uzletin günlerini yaşayanların belki artık filozofların tereddütlerini dinlemeye, şairlerin feryatlarını duymaya ihtiyaçları kalmaz. Ruhu inceltmek içinse, bir Boğaziçi gününün güzel hüzünleri ve bir Boğaziçi gurubunun kanlı trajedileri kâfidir. Ümmi fakat öyle büyük çapta ruhlar gördüm ki, sırf bu iklimin, bu güzelliğin mektebinde yetişmişlerdi. Ve Mösyö Jourdain'in bilmeden nesir yaptığı gibi, onlar da sözleri, sükûtları, duruşları, düşünüşleriyle bilmeden ve durmadan, şiir yapıyorlardı.

Nasıl içki içilirse, burada öyle mehtap içenler gördüm. Ailemin azası, diyebilirim ki, sigara ve mehtap içerlerdi.

Ve o zamanlar bana öyle gelirdi ki, hayat onların daha bize söylemedikleri esrar ile doludur!

Şüphe yok, bu nazlı günleri, bu kadar derin bir tiryaki keyfiyle tatmak için ırki ve irsi bir hazırlanış isterdi.

Eğer mezara girince ruh en son hamlesi, en son kuvvetleriyle ömrümüzden dağınık ve müphem olsun, bir tutam hatıra götürebilse; ben şüphesiz mavi güllere benzeyen ve kalp üstünde o adar çabuk solan bu Boğaziçi günleri ve tılsımlı Boğaziçi gecelerinden ziyalı, mavi, mırıltılı, hülyalı ve mehtaplı birtakım hatıralar götürürdüm!

(*Varlık*, 1 Haziran 1934, c. I, nr. 22, s. 343-345)

İstanbul Sevdalıları Ne Diyor?[1]

Boğaziçi'ne dair yazmış olduğum her iki kitabın mevzuları birtakım hatıralardır. Fakat ikisinde de Boğaziçi medeniyetinden bahsetmek mecburiyetini duydum. Bu milli medeniyet tamamıyla eşsiz, hususi bir âlemdir. Her güzellik bir anane zevki ve bir üsluptu. Bütün Boğaziçi açık bir müze gibiydi. Vaktiyle Boğaziçi'nin emsalsiz hususiyetleri vardı. Şimdi Boğaziçi'nin hususiyetleri kaybolmaktadır. Tarihi yalılar birer birer yıkılıyor. Boğaziçi'nin kayıkları ve sandalları tamamen mahvolmuştur. Saraylarının ve bahçelerinin çokları yıktırılmıştır. Eski Saray'ın ve bahçesinin yerinde şimdi kömür depoları türedi.

Boğaziçi'nin güzelliklerinin hususiyetlerinden neler kalmıştır? Bugün Büyükada'da bile belki iki, üç hususiyet vardır. Fakat Boğaziçi'nin hiçbir hususiyeti kalmamıştır. Boğaziçi mahallelerinde yeni "güzelleştirme" cemiyetleri kuruldu mu, eski bir güzelliği muhafaza etmek değil, onu da değiştirmek merakına tutuluyorlar. Halbuki her bina, her manzara, her eser layık olunca muhafaza edilebilmedir. Her milli medeniyet nihayet bir hususiyettir. Şehirlerin güzelliği ve mimarisi bakımından sadece inşa kâfi gelmiyor, imar da lazım. İmar manası ise daha an-

1 1950 ortalarında kültür, sanat ve düşünce hayatımızda İstanbul merkezli üretimlerde gözle görülür gelişmeler kaydedilirken doğrudan İstanbul'un mimari niteliğinin muhafaza edilebilmesi bakımından, bu kente ilişkin özel bir yasa çıkarılması da gündeme getirilmiştir. Nitekim aynı yıl Yapı Kredi Bankası'nın kültür sanat faaliyetlerini yürüten Vedat Nedim Tör tarafından, "İstanbul'u Çirkinleştirmeyelim" konulu bir konferans düzenlenmiş, bu yoğun atmosfer içinde *Resimli Hayat* dergisi de belli başlı sanat ve kültür adamları ile röportajlar gerçekleştirmiştir. Bu röportajları gerçekleştiren kişi ise Nezihe Araz'dır. [Yayına Hazırlayanın Notu]

layışlı bir düşünce olmak icap eder. Cihangir Camii'nin önünde, aynı hizada yapılan apartmanları gördükçe insan kanunen bunların yerleri var mıydı, diye düşünüyor.

Süleymaniye önünde ve onun manzarasını kapayan yeni bina yapılmak değil, bilakis mevcut olan yıktırılmalıydı. O yeni bina Süleymaniye'nin hayat sahasını çalmaktadır. Apartman mimarı bir cami mimarisinin yanını karıştırır ve "halt ederse", imar müdüriyeti hususi bir anlayışla, milli bir hüviyetin bozulmaması için, sırf estetik bakımından bu hakkı müdafaa edebilmeli ve milli zevki tahriş eden bu inşaatı veto edebilmelidir.

Bir medeniyet fikri, bazı yerlerde bir müze muhafazakârlığı zihniyetiyle bazı inşaatları men edebilmelidir.

Artık Boğaziçi yalıları lüzumsuz yere yıktırılmamalıdır. Keşke, hemen her Boğaziçi mahallesinde bir eski zaman yalısı bulunabilse ve bilhassa bu yalılardan bir tanesi, bir yalı müzesi olarak eski zaman haliyle muhafaza edilebilse. Bir tanesi olsun, bahçesiyle, fıskiyesiyle, müştemilatıyla, kayıkhanesiyle, avlusunda mevsim münasebetiyle denizden kaldırılmış kayığıyla, hamamıyla, selamlık ve harem kısımlarıyla, bütün gündelik eşyasıyla, yataklarıyla, lavanta çiçeği torbalarıyla, yerlerinde tespihi bulunan seccadeleriyle, bahçesinden alınmış çiçekleriyle; hayatının gündüzüne ve gecesine hazır haliyle, musıki aletleriyle; Boğaziçi medeniyetlerinin manzarası ve kokusuyla, bütün bu etnografik eşyasıyla herkes için görülmeye hazır bulunmasını isterdim.

(*Resimli Hayat*, Mayıs 1955, c. 4, nr. 37, s. 32)

Boğaziçi Yalılarına Dair

Geçmiş zaman Boğaziçi yalılarının önlerinden ilk defa geçen bir adam, onları belki birbirlerinden ayırt edemez. Mizaçlarını, tabiatlarını, cibilliyetlerini tefrik edemez. Geçen senelerle aldıkları ruhi şekillerini duyamaz. Mazurdur. Bütün bu yalıların hepsi de, bir maneviyat âleminde yetişmiş bir geçmiş zaman mahluklarıdır. Hepsi de bir muhit, bir iklim, bir tarih, bir terbiye, bir anane ve bir medeniyet mahsulüdürler. Bunun için maddiyatın hesapları ile ölçülemezler. Hepsinin bir ruhi tarafı vardır. Fakat kendilerinin asıl kıymetleri bu hikmetleri değildir. Bütün bu yalılar yalnız bir adamın, bir ailenin rahatını temin için yapılmış birer ev'den ibaret değil, bunlar ancak sahiplerinin birer malından ibaret değildir. Bütün bu Boğaziçi sakinlerinin müşterek bir terbiyesi ile hepsinin gönüllerinde alakaları, bir zevki bulan mevcudiyetlerinde hisseleri, payları bulunan bir tabiat, bir iklim ve bir zaman içinde inkişaf etmiş bir ananenin ve bir imanın ve bir zevkin şuurlaşmış eserleridir. Bunun için Boğaziçi'nde bunların hepsinin gönülleri, mahbupları, mecburları, mecnunları bulunur.

Bütün Boğaziçi yalıları, geçmiş zamanların nice hatırlarını saklar ve sayıklar. Büyük bir gizli faziletleri, bütün bir tarih içine sızarak medeniyetimizin mevcudiyetiyle alakadar oluşlarıdır. Hemen her biri kendi devrini söylerken, bir tarihi mısra duyururken, zamanın bir ilmini duyurmuş olur. Bazılarının kısmen tarihlerini, kısmen hayatlarını, kısmen rüyalarını ve bazılarının da zaman ile değişmiş hakikatlerinin maceralarını bil-

miş oluruz. Bunun için onları ancak tarihimizi bilen ve seslerini, sözlerini muhabbetle duyduğumuz yaşlı akrabalarımız gibi duyarız. İçlerinde biraz dolaşsak kendilerinin havasını, rayihalarını koklar ve faziletlerine inanırız. Boğaziçi'nin biraz tarihi bilinince ve duyulunca, onların hatıralarından hatıraya nakleden birkaç devrin müşterek eserleri olduğu anlaşılır. Manaları kısa bir insan talihinin boyunu aşarak, bir aileden başka bir aileye, eski bir tarihten başka bir tarihe intikal eder.

Bir devrin manalarını taşımakla iktifa etmeyerek, bir devirden başka bir devre de intikal etmiş olur.

Her vücudun cennet çağı olan çocukluk ve gençlik zamanlarımızda, yazın, denize girince, vücudumuz hemen bütün bu yakın veya uzak yalıların sulara dalan şekillerini, biraz dağılır gibi görünen renklerinin çocuklar gibi oynaştıklarını görürdük. Bazı günler, sabahın ilk zamanlarında, ilkbahar kuşları, hilkatin ilk zamanlarında duyulmuş gibi, genç sesleri ile cıvıldaştıklarını duyar ve yatağımızda onların tatlı sesleriyle uyanır ve günlerimizin kıymetlerini bu seslerin nidasıyla ölçerdik.

Boğaziçi'nin gönül açan rüzgârları, gözleri kamaştıran mavi gözleriyle günlerimiz ruhumuzu doldurur. Bazen, güneşin bir ışığı, bir çocuk gibi oynaşarak, sularda perende atar gibi, bir duvara atlar. Duvarın bir köşesi, bir vücudun parçası kaşınır gibi, yerinde oynamaya başlar, duvardan bir tavana takılır. Sular tavanda kayıyor gibi, baharın ve başakların altın suları kaymaya, akmaya koyulur. Çiçekler sularda yüzüyor gibi, sulardan bir çiçek kokusu duyulur. Biz yürürken yahut kayıkla veya vapurla gezinirken, bu geçmiş zaman Boğaziçi yalılarının renkleri, şekilleri, pencereleri ve vücutlarının canlılıkları görülür. Bazılarının duvarlarında ve pencerelerinde çiçekler, hanımelleri, yaseminler, sarmaşıklar, salkımlar bulunurdu. Bazılarının önlerinden kayıkla geçerken, gönüllerinden gelen şarkılar ve sazlar duyulurdu.

Bütün bu Boğaziçi yalılarının hepsi de hülyalarımızın beşikleri ve aşklarımızın yadgâhları tarzında lezzetleri, neşeleri, tatları, hummaları, buhranları, hatıraları ve hastalıklarıyla hatırlanırdı. Bazen bir yalı, geçmiş bir zamanın yâdı ile bize dokunur ve önünden geçerken mutlaka biz ona hitap eder gibi, "*Bendim geçen ey sevgili sandalla denizden*" derdik.

Bütün Boğaziçi ikliminin perili bir diyar olduğuna inanırdık. Boğaziçi bir aşk, şiir ve hatıra diyarı olmasa, bütün bu yalılar, bu ezeli şekiller ruhlara bu kadar nakşedilmez, bu empresyonist resimler böyle çizilmez ve neticede bu maneviyat teşekkül etmez, bu çocuklar, bu gençler, bu kadınlar, bu şairler ve bu filozoflar işitilmez ve duyulmaz ve hepsi de bütün bu manzaranın tabiatından yükselerek asıl manalarına iştirak edemezdi.

Bütün bu geçmiş zaman Boğaziçi yalılarını nice günler ve gecelerin aydınlık ve karanlık saatlerinde, Boğaziçi'nin rayihaları ve sesleri arasında, o kadar uzun uzadıya seyretmiş ve sükûtlarını, sözlerini o kadar duya duya dinlemiştim ki, hepsini de birer mahluk olarak tanımış ve hepsinin tabii birer akrabalarım olduklarını anlamıştım. Onların önlerinden geçmeye başlamadan evvel, yerlerinde söylediklerini duymaya başlar ve daha evvel dinlemiş olduklarımı geçmiş tecrübelerimle tadil ve tashih etmiş olurdum.

Bazıları, suların kenarında, büyük bir manolyaya benzer, bazıları, geçecek hülyaları avlamak için kurulmuş bir dalyana benzer, bazıları açık yelkenleriyle rüzgârla bir hayal iklimine varacak bir gemiye benzer, bazısı, solmuş renkleri ile yarı denize girmiş nebati vücuduyla çürümüşe benzer ve her neye benzerlerse benzesinler, hepsi de, bir gönül sahibi birtakım mahluklara, hepsi de birer Boğaziçi mahlukuna benzerdi.

Bütün bu geçmiş zaman Boğaziçi yalılarının, hepsinin canlı birer hüviyeti vardır. Hemen hepsi de ya bir kadın, ya bir erkek, ömürlerini ve maceralarını anlatırlar gibiydiler. Bazıları açık renkli feraceler giyinmiş, yaşmaklar takmış hanımlar, bazıları süsleriyle ve edalarıyla birer sultana benzer, bazıları eski zamanın biraz babayani şekilli elbiseleriyle bir dervişe benzer; kimisi siyah renkli elbiseleriyle bütün zamanlarını geçirmiş bir ihtiyara benzerdi. Kimi zamanın maddiyatından şikâyet eser, kimi uzun bir ömrün destanını söyler, kenarda kalan biri hâlâ devam eden hatıralarıyla rüyasını naklederdi. Kimi büyük halamın müşteki, nâşâd ve nalan nazarlarıyla görünürdü. Kimi Mevlevihane'nin şeyhinin uzun ney seslerini işittirirdi. Hemen her biri bir âşık, bir şair olarak duyulurdu. Hemen her birinden ya bir âşık, ya bir filozof yahut bir mürşit, ya bir münzevi edası

duyulurdu. Muhakkak bu geçmiş zaman ömürlerinin kerametleriyle, dualarıyla, rüyalarıyla, istihareleriyle, ödağacı ve günlük kokularıyla sümbül ve leylak kokularıyla, hemen hepsinin sükûtu manevi birer tebliğ edası alırdı.

Bütün bu geçmiş zaman Boğaziçi yalılarının hemen hepsi de, kendi köşesinde, zaman ile tabiatın şekillerine ve renklerine uyarak, en büyük eski zaman ressamlarının ihtişamlı tabloları şeklinde, birer ehemmiyet ve azamet manzarası şeklinde, tarihi bir kıvama ermiş olurlar, hafızalarımız gibi ebedi şekillerini alırlardı.

Bütün bu geçmiş zamanların Boğaziçi yalıları akşamın hassas saatlerinin en kıymetli duygularını duyurur gibi, gecenin içine girmeden önce, son füsunlarını gösterirler ve ruhlarının zaman ile iç içe, aksettirdikleri gizli aynalar gibi, son ışıkların parıltılarını gösterirlerdi.

Gurup zamanlarında, kayıkla Rumeli sahiline dönenler, buradaki yalıların karanlığa daldıkları son çeyrek saatlerinde, başlarının üstünde gurup, haşmetli renkler ve şekillerle her aşkın ve her ömrün zevalini temsil eden bir inhitat ve intiham manzarası teşkil ve tanzir ederdi.

Bazı geceler, Boğaziçi ikliminin tekin olmadığını yeniden duyururdu. Gizli bir ışıkla aydınlanmış görünen bütün yalılar, tekmil hatıralarıyla şuurlarını murakabe ediyor gibi, büyük bir istihare gecesinin rüyasına yatarlar, hepsi de bu istiğrak gecesine iştirak eden bir hal alırlardı.

Bütün bu geçmiş zaman Boğaziçi yalılarının, ne munis birtakım âdetleri vardı. Sakinlerinin hemen hepsi, müşterek bir ömrün nimetlerine varmışlar gibi, hemen hepsi de, herkese nezaketlerini duyurmayı bir vazife sayarlardı. Bu yalı sahiplerinin hemen hepsi birer teşrifat memuru imişler gibi, nezaket, zarafet ve şefkat müvezzileri imişler gibi hareket ederlerdi. Bütün bu yalılarda hanımlar gibi kalfalar, efendiler gibi ağalar bulunurdu. Boğaziçi mahallelerinin hemen hepsinde, yalı sahiplerinin iştirak ettikleri "heyet-i ihtiyariye"ler bulunurdu. Bu hayır heyetleri muhtaç kalanlar ve yardım edilmeye layık olanlarla meşgul olurdu. Yalı sahiplerinin düğün günlerinde, yalının bütün kapıları seyirci kadınlar için açılmış bulunur, o gün alınan hediyele-

ri görmek onların bir hakkı sayılırdı. Ramazan gecelerinde her yalıda ayrı bir misafir sofrası bulunurdu. Her isteyenler bunlara gelebilirlerdi. Kurban bayramlarında kurbanlık koyunlar ve kuran etleri, Şeker bayramlarında da âdet olanlara hediyeler, paralar ve şekerler verilirdi. Muharremin onuncu gününde aşure, kandil gecelerinde kandil çörekleri dağıtılırdı. Donanma gecelerinde padişahın cülusunu tebrik için yanmış fenerlerin asıldığı bahçelerde ve selamlık odalarında misafir gelenlere şerbetler, şuruplar, limonatalar ikram edilirdi.

Şehir tramvaylarının dar caddelerinde bazı güzel, büyük ve hatta mermer konaklar ve binalar vardır. Fakat bu dar yollardan geçenlerin her biri, o binalara ancak bir göz gezdirmekle iktifa edebilirler. İnsanın bu binalara acıyacağı gelir. Boğaziçi'nde bulunsalar, kendileri de o muhit içinde bu kıymetli tebliğlerini bildirmiş ve adeta şarkılarını söylemiş olurlardı.

Büyük bir hesap yanlışlığı ile yalıların vergileri, yalnız büyüklükleri ve kıymetleri üzerlerine istinat ettirilince, altın doğuran tavuğun kesilmesi hatası gibi, bu binaların maddi kıymetleri yanında parasız dağıttıkları şiir, tarih, mimari, güzellik kıymetlerini hiçe sayarak, kendilerinden nispetsiz vergi istenilince bu yalıların eski kerametleri kaçırılmış oldu. Nice senelerdir kendilerinden daha çok vergi almak isteyen zihniyet, mevcudiyetlerini adeta mahvetti.

Tarihi, mimari ve bedii kıymetleri en büyük olan Boğaziçi yalılarının muhafaza edilmeleri kararı ile artık onların yıktırılmasına müsaade edilmeyerek tasnif edilmeleri lazım gelir. Boğaziçi yalılarının muhafaza edilmeleri lazım gelenlerinin listesini tespit etmek zamanı artık gelmiştir. Bazı yalılar, Boğaziçi'nin bazı noktalarında, dünya bakımından en kıymetli ve güzel manzaralar teşkil ettiği muhakkaktır.

Bu en kıymetli yalıların çoğu, Anadolu kıyısında bulunuyor. Muhafaza edilmeleri bilhassa kıymetli olacak olanları tespit edebilmek, etraflı tahkikata istinat eden bir ihtisas işidir. Bu yazımda, benim hatırladığım on tanesini ancak, muhabbetli bir liste taslağı gibi kaydediyorum. Bunlardan en müntehap olanların, kendilerinden ibaret olacağına kanaatim olmadığı gibi, en müntehap olacak olanların da, mutlaka bunlar olduğuna kani değilim.

Hatırladığım bu on yalı: Kuzguncuk'ta Fethi Paşa yalısı, Beylerbeyi'nde Hasip Paşa yalısı, Kandilli'de Ostrorog'ların yalısı, Kandilli'de Kıbrıslı Mehmet Paşa yalısı, Anadoluhisarı'nda "Meşruta Yalı", Körfez'de Prenses Rukiye Hanımefendi'nin yalısı, Kanlıca'da Rasim Paşa yalısı, Baltalimanı'nda Mediha Sultan sarayı, Emirgân'da Şerifler yalısı, Yeniköy'de Sait Halim Paşa yalısıdır.

Bir de ayrıca, bu yalıların bir tanesinin, bir Boğaziçi'nin tekmil hususiyetleriyle yaşadığı bir ev numunesi olmak üzere, Boğaziçi Müzesi olarak açılması pek muvafık olur.

Bu yalının bir Saray kadar mükellef olması lazım gelmez. Fakat müreffeh halli bir Boğaziçili'nin evini temsil edecek bu yalı selamlığıyla, haremiyle, bahçesiyle, mutfağıyla, hamamlığıyla, kayıkhanesiyle, kayığı ile bütün eski zaman eşyası ile avizeleriyle, çubuğuyla, nargilesiyle, sazlarıyla, mangallarıyla, levhalarıyla, çeşmibülbülleriyle, bütün bu hususiyetleriyle tam böyle bir Boğaziçi Müzesi, şehirli medeniyetimizin en güzel bir numunesini temsil edecektir. Bu müzenin, eski nazlı yalılar arasında, en muvafık görülecek olanında açılması tabii olur. Benim kanaatimce, böyle bir Boğaziçi yalısı olmaya en layık olanı Beylerbeyi'ndeki Hasip Paşa yalısıdır.

(*İstanbul Enstitüsü Mecmuası*, 1958, c. IV, s. 33-37)

III
İÇİMİZDEKİ MÜZE

Madalyonlar: Kapılar

Eski Türk mimarisi, gerek yüzü aşarak ona daha olgun bir mana veren şapkanın kenarları tarzında, binaları aşarak onları gölgesinde daha asil gösteren saçaklara, gerek girilen yerin ehemmiyetini temsil eden büyük, azametli kapılara çok kıymet verirdi.

Şüphesiz eski devirlerde kapıların ehemmiyeti daha çok, daha şümullü idi. Zira şehirlerin bile, kendilerini kuşatan kale duvarlarında, gündüzleri açık duran ve geceleri kapanarak içlerinde kalanlara bir emniyet hissinin rehavetini sunan kapıları vardı.

Evvelleri kapı emniyetin timsaliydi. Bir liman, barınılacak bir yer hissini verirdi. Şehir aralarının ıssız topraklarında yüzer gibi yavaş yavaş seyahat eden kara yolcuları, hava kararmaya başladı mı, içine girecekleri kapıya gece olmadan evvel yetişmek için telaş ederlerdi. Zira şehrin demir ve tunç kapıları geceleri kapanırdı ve bu kapılardan geceleyin çıkmak, bir romantizmdi.

Mehlika Sultan'a âşık yedi genç
Gece şehrin kapısından çıktı...

Aynoruz'un bazı manastırları gibi, ta korsanlık zamanlarından kalma binalarda pencereler, denizlerin tehdidini gözetleyen korkak bakışlı gözlere benzer, kapılar da kendilerini denizden gelecek tehlikelerden korumak için kale duvarlarına tırmanmış gibidir.

Kahramanlarına ve büyüklerine birer şan abidesi dikmeyi isteyince, olanca heybetine rağmen, eski zaman zihniyeti, boşluklara açılan bir nevi kapılardan daha tesirli bir şekil hayal edip bulamamıştır. Arc de Triomphe'lar, zafer takları, ne kadar süslü olursa olsun, boşluklara açılan birtakım kapılar değil midir? Uzun süren bin zahmet ve muzafferiyetten sonra buraya gelecek, buradan bir an içinde geçeceksin ve sen de boşluklara geçeceksin!

Evvelleri umumi binaların birer saltanat kapıları vardı ve kapıların üstlerine, ehemmiyetlerini duyurup düşündürmek için birer manzume, darbımesel veya ayet yazılırdı ve mezarlık kapılarının bazılarına yazılan ayetler hakikaten güzeldi: "Her benlik ölümü tadacaktır!"

Bir kapı bazen mahallenin ismini alır, bazen ismini mahalleye verirdi. Edirnekapı, Mevlanakapı, Silivrikapı, Topkapı, Bahçekapı gibi!..

Hele, cismi yoksa da, bu Bahçekapı ismi ne güzeldir. Meydanda bahçe yok, fakat buraya çiçeklerin kokusu manen sinmiş gibidir. Ben çocukken burada, etrafı parmaklıklı bir mahalle bahçesi olsun arar, bu bahçe yakın bir yerde elbette mevcuttur sanırdım. Bilmezdim ki çiçekler kurur, bahçeler kalkar da isimler kalır. Kaç darbımesel ve atalar sözü kullanırız ki, bize böyle şimdi yerinde olmayan varlıkları söyler.

Zevkimce bundan daha güzel bir isim Yalıkapı'dır. Burada su başında bir kapıyı, adeta su ile bir kapının hasbihâlini düşündüren güzel bir birleştirme var.

Güzel İstanbul'un muhtelif isimlerinden biri de, herkesin ağzında bir terkip olmaktan çıkarak bir kelime olmuş, Dersaadet (Saadet Kapısı) değil miydi?

Hatırlıyorum: Eskiden her binanın iç içe muhtelif kapıları, iç kapıları, içlerinde mahrem kapıları vardı. En evvel ayrı ayrı harem ve selamlık kapıları, bir de bunların aralarındaki orta kapılar... Ve çok kere bu orta kapıların yanlarında, bir de dönme dolap vardı.

Topkapı Sarayı gibi bir mahalle kuran binalarda oturanlar, ayrı ayrı isimler taşıyan iç içe kapılardan girdikçe, maneviyatlarında elbette bunların tesirini duyarlar. Her kapıdan geçişlerin-

de ruhi bir hâletin daha derinliğine indiklerini, bir düşünüş ve oluşun daha künhüne erdiklerini, bir emniyetin içine geldiklerini ve Nedim'in dediği gibi: "Cennetin ta yanına" vardıklarını duyarlardı.

Eskiden bazı vükela konaklarının tokmaksız ve zilsiz, sanki sağır ve dilsiz, büyük araba kapıları vardı. Bunlar gündüzleri kapalı durur, ancak paşaların "kapı"larından dönecekleri sularda aralık edilir ve sokakta at nallarının şakırtısı duyulunca, arabaya yol vermek için ardına kadar açılırdı. Halkın ıstırabına kulaklarını ve izanını tıkamış, duymaz ve söylemez bir duvara benzeyen bu kapıların, duyuracak ve işitecek bir vasıtadan mahrum oluşları ne yerinde bir remiz ve vazıh bir timsal, ne sessiz bir belagatti!

Hatırlıyorum. Eskiden yalıların kara tarafında sokak kapıları ve deniz tarafında rıhtıma veya doğrudan doğruya sulara inen merdivenlere açılır deniz kapıları vardı.

Bana belki en çok dokunan, gezindiğim korularda, kimsenin geçmez sanıldığı bir noktada, eski harap duvarlar içinde rast gelinen, vaktiyle neye yaradıkları artık anlaşılmayan ve eski ümitlerin ve hesapların iflasını söyleyen kapılardır. Uzun müddet ve nafile yere kendilerini açacak bir el beklemiş ve artık bütün ümitlere kapanmış, sanki örülmüş, duvara kalp olmuş eski kapılar! Bunlar geçmiş mevsimlerin işlemiş olduğu çürük tahtalarıyla, birikmiş hisleriyle öyle metruk, o kadar kapalı ve içlidirler ki, acıyor sandığımız vücutlarına dokunmaya acır, "Aman bırakın, öyle oldukları gibi kalsınlar!" deriz. Bunlar güya açık kalmış ölü gözleri gibi, bana öyle dokunur ki, ettikleri tesiri nasıl söyleyeceğimi bilemiyorum.

Bunların daha talihlileri, hizmet ettikleri mabetler ve binalar yıkıldıktan sonra, müzelerde, camekânlar içinde asılmış duran mutena, kıymetli kapılardır ki üstlerinde ancak bazı meraklıların halledebildiği lisanları ve yazılarıyla bu değişmiş yerlerinde, hep değiştirici zamanların gelip geçişlerini söylerler.

Biz bile kısa ömrümüz içinde, kaç şehir, kaç mahalle değiştirmiş, kaç kapıya bağlanmış, eşiklerini aşındırmış ve kaç kapı değiştirmişizdir.

Hatırlayınız! Hepimizin, kendi hayatımız ve maneviyatı-

mızda çok yer tutmuş nice hususi kapılarımız olmuştur! Bize başka başka tesir eden çocukluk evimizin, hülya bahçemizin, leyli mektebimizin kapıları!.. İhtiyar akrabalarımızın, kendilerine benzettiğimiz evlerinin kapıları!.. Sevdiğimizin bulunduğu evin önünden geçmek bile bize bir lezzet veren kapısı!.. Eşiğinden içeri geçmek, bize canımız kadar kıymetli görünmüş olan kapı; odada ilk defa onunla yalnız kaldığımız zaman, kutsi bir hisle, sessizce, saadetimizin mahfazası gibi, üstümüze sürmelediğimiz kapısı!.. Hatırlayınız!

Türkler mimarilerinde kapıya verdikleri ehemmiyeti, dillerinde de "kapı" kelimesine vermişlerdir. Yalnız şu "kapı" kelimesinin aralığından bakılsa, Türkçemizin ne baş döndürücü bir zenginliği olduğu görülür. "Kapı"dan kök alan kelimelerimiz, his ve fikirlerimizi söylemek için inanılmaz bir hazinedir! Bütün lisanımız, kapının mevkiini ve ehemmiyetini gösteren bir zekâ ve hassasiyettedir ve dilimizin bu kelimeye haklı olarak verdiği ehemmiyeti takdir etmeliyiz.

En önce kapı kelimesinin, dinimizde ve maneviyatımızda mühim bir yeri var. Dilimizde de manevi kapılar pek çoktur: Tövbe Kapısı, Kadir Kapısı, Ümit Kapısı gibi!..

"Tövbe Kapısı kapandıktan sonra günahlar af olmaz!", "Hiçbir ümit kapısı kalmadı!", "Bütün ümit kapıları birer birer kapandı!". Buradaki ümit kapıları, güya birer birer sönen, birtakım kandilleri hatırlatmaz mı?

Ve böylece dilimizde, kapı kelimesiyle karışan çok güzel sözler vardır: Kapı yapmak, kapı açmak, yani bir bahis için zemin hazırlamak, zaman kollamak. Eski ve medeni bir lisan, maddi kelimelerle manevi ve ince şeyler anlatmasını ne güzel biliyor: "Bana birtakım kapılar yaptı ama ben oralı olmadım!"

Yine: Bir kapıya bağlanmak, kapılanmak, kapı ağası, kapı kulu, kapı yoldaşı, kapı dolaşmak ve daha birçok sözler!

Sonra bu kapı, "bap" kelimesine, esatirî bir kelime ilave etmişiz: Hümayun! Bab-ı Hümayun ve bununla, bütün Devlet otoritesini kastetmişiz: Devlet kapısı, büyük kapı, Babıali! Ve mübalağalıca bir tercüme sayesinde şu La Sublime Porte tabiri garba o kadar şaşaalı ve göz kamaştırıcı gelmiş ki Babıali'nin olanca zafına rağmen, birçok muhayyilelerde bu isim kendisine bir hey-

bet vermişti. Türklüğün de, Müslümanlığın da düşmanı olan, dar kafalı ve mutaassıp Louis Bertrand'nın muhayyilesinde bu kapı o kadar büyümüş ki, nihayet bir gün Salkım Söğüt'te onu görünce, hayretten ve gülmekten kendini alamadığını anlatıyor.

Kapı bize resmi idare manasına gelir. Hükümet dairelerine "kapı" denilirdi. Şeyhülislam Kapısı, Serasker Kapısı gibi!.. Eski zaman kadınları, kocalarının memuriyetlerine gittiklerini söylemek için "Kapıya gitti" derlerdi.

Ta eskiden beri bir kapıya girmek, karşılanmak en sevdiğimiz şeydir. "Allah devlet kapısını kimseye kapamasın!" deriz. Elbette devletçiliğin moda olduğu ve dünyayı istila ettiği şu sıralarda, değildir ki bu hususta fikirlerimizi değiştireceğiz!

Yüksek şairlerimizin birçoğu da, muhtelif kapılardan ihtişam ile bahsetmişlerdir.

Fransızlar bir darbımesellerinde, "Bir kapı ya açık olmalı yahut kapalı!" derler. Fakat bu Frenk aklıdır. Biz bu kadar katiyet sevmeyiz. Kapıyı açsak, ya arkasında korkulu bir şey varsa? Açmazsak, ya lezzet ve saadet varsa? diye düşünürüz. Biz de kapıların en çoğu ne büsbütün açık, ne tamamen kapalı, ancak açılmaya da, kapanmaya da müsait ve müstait, ikisi ortası bir şey, yani aralıktır.

Yabancı bir şehirden geçerken, bizim için hiç açılmayacak kapıların çokluğuna şaşarız.

Yabancı bir şehirde bulunduğumuz zamanlar, bilhassa yorgun ve içtiği zevkle bunalmış, geceleri artık istifa eder gibi odamıza ve yatağımıza çekilmek isterken, otomobil bizi uzun ve abes yollardan geçire geçire, nihayet otelimizin bir ziya çerçevesi içinde ve birkaç günlük ahbabımız olan kapısının göründüğü noktaya getirince, artık bildiğimiz dost bir yere varmış gibi garip bir sükûn hissi duyarız. Zira insanda bu kadar muvakkat zamanlar için bile bir köklenmek ihtiyacı var.

Oturduğumuz şehirlerde ise gittiğimiz, sevdiğimiz ve bize kâh açılan, kâh kapanan nice kapılar vardır!

Bazen, demirden kasa kapıları gibi sert duran ve bize hiç açılmayacaklarını zan ve hesap ettiğimiz kapıların, bir büyü tesir etmiş gibi, birdenbire ve ne kolay açıldıklarını hayretle görürüz. Masal hazinelerinin "açıl susam açıl!" sözüyle açılıveren kapıla-

rı tarzında, hepsi de bize açılır. Her şey bu sihirli, bu geçer sözü ve bu açar anahtarı bulmaktan ibaret değil midir? Zira her kapıyı açan anahtarlar gibi, hepsini de açan böyle sihirli sözler vardır.

Bunun aksine olarak nice zorbalar da vardır ki, kapı zorlamak zevki için, zaten açık duran zavallı kapıları bile, evvelce kendileri iterler, kaparlar da, sonra hücum edip omuzlarlar!

İçine girdikleri her kapı, bazıları için, güya bir fetih kapısıdır. Bazıları altlarından geçtikleri her kapıyı, kendi üstlerinde birer zafer takı gibi hissettiklerini bize gösterirler.

Şehirlerde güya billurdan, sedeften ve fildişinden ve hatta musıkiden yapılmış gibi birçok şuh, ince, güzel ve hatta rikkatli kapılar vardır. Zaman olur, zülfüyâre dokunmuş bir rüzgârla, bunların hepsi de birer birer bizim yüzümüze kapanır.

Ve yüzümüze kapanmış öyle kapılar vardır ki, bulundukları yerler çürümüş ve taaffün ediyor gibi, artık bir daha önlerinden geçmek bir istemeyiz!

Tecrübelerimiz bizi birer birer hülyalarımızdan ve ümitlerimizden soyup ayırdıkça, artık ne bir zil, ne bir tokmak, hiçbir yabancı kapıyı çalmak hevesimiz kalmaz. Ellerimiz ancak kendi kapımızın tokmağına, ziline veya ipine sürünmekten zevk alır veya teselli duyar.

Kapımız bize bütün evimizin, ta yatağımıza kadar, davetini birden sunar. Bize güya ailemizin varlığı, muhabbeti ve hatıralarımız içinde barınacak bir kucak, ısınacak bir ocak olur, bize sonuncu selamet kapısı gibi gelir. Akşamları yuvasına dönen ağır ve yaralı bir kartal gibi, biz de ağır ağır döner, evimize konarız.

Evimize kapanırız ve bize gelenlerin kim olduklarını, çaldıkları tokmağın veya zilin çıkardığı seslerden duyar ve anlarız. Kimi sert, kimi munis, kimi ümitli, kimi meyus çalar!.. Kimi korkak ve nazik, kimi gösterişli ve tüccardır. Herkes aynı zil üstünde, yalnız parmaklarının sürünmesiyle çıkardığı seste; biz dinlersek, kendi sesini duyurur; biz duyarsak, bütün kendini söyler.

Ve kapımızı çalan sevgilimiz olunca, onu hepsi içinden ayırt etmeyi ne iyi bildiğimiz zil çalışı, sanki kalbimize vurulmuş gibidir. Onunla bütün kalbimiz çınlar!

Fakat ne yazık ki ölülerimiz gelip kapımızı hiçbir zaman çalmazlar.

Kapımızı kendimize açıp başkalarına kapayarak, inziva köşemizin keyfine dalarız. Hatırlarımızı birer afyonlu çubuk gibi tüttürerek, kendi kabuğumuzun içine çekilir, hülyalarımızın âlemine döneriz. Ellerimiz, bunca kapıların üstlerine sürünmekten zedelenmiştir. Fakat böyle bir elin yine aradığı, ruhun yine muhtaç olduğu, Yunus Emre'nin "kul oldum..." diye bahsettiği bir kapıdır.

Olanca ihtişamlarına rağmen, kendi kendisi ve bütün yaldızlı mazisi bile, ruh için yetmiyor. Ruh bu tatlı, fakat geçici fanilik yerine, bir ebediyet hülyası ve ümidi arıyor. Fikrimin itirazlarını giderecek ve hülyalarımın arzularına, ruhumun ihtiyaçlarına cevap olabilecek bir dua etmesini bilsem diyorum; fikrimi, zevkimi ve ruhumu tatmin edebilecek bir mabet olsa ve ben de onun kapısını çalmayı bilsem!..

(*Varlık*, 1 Temmuz 1934, nr. 24, s. 372-374)

Madalyonlar: Anahtarlar

Güzel fakat acı bir rüya gördüm.

Ellerimde birtakım parlak, kıymetli, nefis, harikulade anahtarlar; altından, pırlantadan, zümrütten, lalden, mavi elmastan ve ateş haline gelmiş kandan, birer sanat eseri olan anahtarlar tutuyor, neye yaradıklarını bilmediğim bu güzel ve esrarlı anahtarları beğeniyor, seviyor ve bu tılsımlı şeyleri okşamakla hazzediyordum.

Çocukluğumun duymuş olduğu peri masalları içinden ve Shakespeare'in piyeslerinden çıkmış gibi bir eski zaman cadısı titrek, dişleri dökük ve değneğinin üstüne dayana dayana yanıma geldi ve bana dedi ki:

"Elinde tuttuğun bu oyuncakları seviyor ve okşuyorsun! Fakat bil ki bunlardan sana hiçbir hayır gelmeyecektir.!

"Altın anahtarın sana hiçbir hazinenin kapsını açmayacak, pırlanta anahtarın iptidai insanların tattığı gözyaşlarının tesellisini sana açmayacak, zümrüt anahtarın sana tabiata uyanların duydukları lezzetlerin sırrını açmayacak, lal anahtarın sana eş olacak bir kalbin aşkını açmayacak ve mavi elmas anahtarın sana semaların sonsuz vaatlerini açmayacaktır! Ve sen gözlerinin hayran olduğu bu parlak ve nafile oyuncaklarınla hep fakir, kuru, suni, eşsiz ve münkir kalacaksın! Zira zihninin gururu muttasıl seni insanlara uymaktan, onlara ağlamaktan, ona göre mesut olmaktan men edecek ve aşkın verdiği ihtiras seni yakacak ve sen imanın tesellisinden ve atinin vaatlerinden mahrum kalacaksın! Dindarın kâinatta duyduğu şefkatin damlası sana

haram olacak! Elinde her zaman rüzgârlara maruz ve sönmeye hazır, sönmeye namzet tuttuğun bir ziya gibi, ruhunun şulesini her zaman fani duymanın melalini tadacaksın!

"Ancak o kıpkızıl, ateş kesilmiş kandan anahtarın sana sanatın mahrem ve ilahi âlemini açacak, fakat bil ki onu her kullanışında ellerin, gözlerin ve gönlün yanacak ve sen kanlar içinde kalacaksın!"

Lakin ben, ellerimde hiçbir kapıyı açmayan güzel anahtarıma bakarak, bunları bana açmadıkları bütün masal hazinelerinden ve zevklerinden daha ziyade sevdiğimi duyuyordum. Bir tebessüm, haberim olmayarak, mahzun dudaklarımda belirmişti. Ve bir gölge, bir rüya sesiyle verdiğim cevabı duydum:

"Ben altın anahtarımın bana hiçbir servetin hazinesini açmamasına razıyım ve pırlanta anahtarımın beni gözyaşlarının tesellisine kavuşturmamasına razıyım ve tabiatın laubaliliğine düşerek mesut olmak istemem, zira bu iptidai hazlardan nasıl nadim olacağımı bilirim ve harikulade anahtarın bana hiçbir mabedin kapsını açmamasına razıyım.

"Fakat ateş haline gelmiş kandan yapılma anahtar, ellerimle gözlerimi ve gönlümü yaksa bile, sanatın kâinatını bana açması kâfidir. Zira sanat bütün servetlerin tadını ellerimize getirir; elemlerin acısını muhteşem bir hazan içinde eritir; tabiatın baharını ruhumuzda çağlatır; aşkın en derin ihtiraslarını busemize sunar ve ruhumuz içinde semaların sonsuzluğunu açar!"

Ve istiğrak içinde bir mutaassıp gibi, kendimden geçmiş, vecdime kapılarak daha diyordum ki:

"Zira sanat, göklerin bütün yıldızlarını bir ruh içinde yakar; musıki ile ilahların trajedileri ruhumuzda ağlar ve çağlar; bahar içinde öten bütün bülbüller mısraların kıvrımlarına sığınarak, bu âlemde ebediyen coşar; zira sanat sevdiğimiz bütün vücutların hararetini ve gözlerin şiirini ruhumuza taşır ve yığar ve bize muttasıl bir vuslat âleminin iklimini sunar; zira sanat bize kâinat içinde mümkün bütün hisleri çıplak ve son damlalarına kadar sunar; zira sanat yeryüzünde kâfi tesellimizdir!"

(*Varlık*, 1 Mayıs 1936, c. I, nr. 20, s. 310-311)

Madalyonlar: Bir Eski Köşk Ziyareti[1]

Tozlu bir sokağa yan dönmüş, bahçesinin içinde veya çıkmaz yolun ucunda İstanbul'un bu büyük, ahşap ve üslupsuz eski köşklerini görenler, yabancı iseler, kabil değil bunların ne tatlı birer hayat mahfazaları olmuş olduğunu tasavvur edemezler. Bunlar birer büyükannedir. Bunları ancak çocukları yani gönüllerinin içini, gizli şefkatlerini ve mahrem hallerini bilenler sevecektir.

Bir ihtiyar kadın yürür. Yabancılar onu bir harabe halinde görür; giydiklerini kirli, yüzünü çirkin, gözlerini fersiz, gönlünü sevgisiz, ruhunu fakir görür, böyle sanırlar. Fakat torunu koşarak gelir, bu ihtiyar kadını nasıl kucaklar, nasıl öper! Çünkü çamaşırlarındaki o temizlik kokusunu duyar, yüzündeki şefkatin izlerini sever, gözlerinin manasını destanlar, divanlar kadar engin bulur, ruhunun zenginliğini bilir!

İşte böyle, yabancının, kararmış tahtalardan bir kof ve boş cüsse olarak gördüğü köşk harabesi, içinde benim gibi çocukluğunun iki üç mevsimini yaşamış olana, susarken bile, eskiden dinletmiş olduğu musıkileri hatırlatan bir keman kadar tesirlidir.

1 Hisar'ın müzecilik tarihine ilişkin yazılarının yanı sıra, aynı tarihlerde bir başka koldan da kendi şahsi, derin tarihinin karanlık noktalarına doğru inmeyi denediği daha farklı yazıları bulunmaktadır. "Köşkler" başlıklı bu yazı bu denemenin tipik örneklerinden biridir. Onun bu türden, kendi şahsi tarihine inmeyi denediği ilk metni ise *Geçmiş Zaman Köşkleri*'nin sonundaki "Üsküdarlı Hoca Ali Rıza Bey"le ilgili bir başka yazısıdır. Dolayısıyla bu yazı, Hisar'ın kendi özgeçmişine eğilmeyi denediği ilk işaret taşıdır ve Hisar'ı daha yakından tanımak bakımından özellikle okunmalıdır. Bkz. "Resimler Karşısında Tahassürler", *Varlık,* 1 Birinci teşrin 1933, c. I, nr. 6, s. 86-88. [Yayına Hazırlayanın Notu]

Vaktiyle birkaç mevsim, havuzlu bir bahçe içinde, tahtaları kararmış, bakımsız, gösterişsiz, fakat lezzetli, büyük bir meyve gibi olgun bir köşkte yaşamıştık.

Bulunduğu yerin ve etraflarının bütün isimleri birer şiir parçası, yani bir şiirden alınmış kelimeler gibi mana ve tesir doluydu; Üsküdar, Bülbülderesi, Bağlarbaşı, Tophanelioğlu, Altunizade, Acıbadem, Sarıkaya, Tunusun Bağı, Kısıklı, Büyük Çamlıca, Küçük Çamlıca, Koru, Çilehane, Bodrumi, Bulgurlu, Libade, Namazgâh, Yalnız Selvi... Türkler, ömürlerinin geçtiği ve hislerinin sindiği yerlere, ne güzel isimler vermesini biliyorlar! Bu kelimeleri duymak, bunları söylemek bile rikkatime dokunuyordu. İçlerinde beğenmediğim bir tanesi yoktur.

Ve bu köşk hayatından içimde öyle hatırlar kalmıştı ki onu, sevmiş olduğumuz ve bizi sevmiş bir dostu, ihtiyar bir akrabamızı görmek istediğimiz gibi görmek istiyordum. Senelerden sonra bir gün bu köşkü ziyarete gittim.

Yerini adamakıllı hatırlayamıyor, bulamıyordum. Zaten o gün Çamlıca'yı tanıyamaz olmuştum. O hatırımdaki eski, yeşil ve zevkleri çağlayan mahalle bu tozlu ve susmuş mahalle miydi? Rüzgârlar ihtiyarlamış, renkler solmuş, kokular uçmuş, gün bıkmış, rabıtalar gevşemiş ve Çamlıca'nın tozları çoğalmış gibi idi. Mevsim o mevsim, hava değişmiş!..

Güya bu âlem eskiden açık duran kapılarını bana birden kapamış gibi, bir türlü onun şiirine varamayarak, kendimi haricinde kalan bir yabancı hissediyordum. Güya bana bir büyü olmuş gibi, bir türlü âlemden içeri giremiyor, hatırımda yaşayan vücut ve ruh elemin altında tekrar serilmişken, bir türlü onlara nüfuz edemiyordum. Her şeyden habersiz görünen insanlara, köşkü soruşturdum. Bir duvar ortasında, bütün ümitlere kapanmış gibi metruk, kadit olmuş bir kapıdan içeri girdik. Terkedilmiş, ruhu uçmuş bir mabet gibi susmuş, kararmış tahtadan dev cüsseli bir binanın önünde durduk.

Bir havuz, sanki hazla, gelen zamanlara doğru yüzerken, burada batmış, eski bir zamanda kalmıştı.

Nasıl? Bahçe bu kadar küçük, böyle harap mıydı? Bu siyah cüsse, o köşk müydü? Gönlümde hâlâ akislerini duyduğum musikilerin membaı bu biraz gülünç, kocaman ve viran bina mıydı?

Zaten, belki hiçbir zaman onu, bahçeden böyle tam olarak görememiştim. O zamanlarda bahçe buna müsait olacak kadar çıplak değil, sık dallı ağaçlar, taflanlarla doluydu. Köşkten, en çok, duvarı aşarak geçen yoldan görünen üst katın pencerelerini hatırlıyorum. Önümdeki binaya imansızlıkla, tereddütle baktım.

Eşiği sallanan harap bir kapıdan köşkün içine geçtik ve gözlerim ne seçti, bilmem, birden kendimi eski cennetimin içinde buldum. Bu bina bizim oturduğumuz eski köşktü. Hiç bundan şüphe edebilir miydim? Nasıl bir tek not, bir musıki cümlesi, ezber bildiğimiz havaları içimizde tekrar çağlatmak için kâfi gelirse, öylece bütün hatıralarım içimde birer birer, belki beraber, tekrar canlanıyor, baharın coşturduğu kuşlar gibi ötüşüyordu. Ve duyduğumuz bir musıki, bizi nasıl bir başka ahenk âlemine götürürse, yüksek Çamlıca'nın içimde uyanan hayatı, beni öyle bir şiir âleminin hislerinde ve hatıralarında sallıyordu.

Eskiden bu köşk içinde yaşanan hayatın ahengini, barınan ruhların saffetini hatırlıyordum. İyi kalpli, iyi huylu ve uslu insanların birleştikleri, fakat genişliğiyle boş odalarıyla, onların hususiyetlerine, ruh temayüllerine daha çok imkân veren bir insan yuvası! Ve içinde hep başkalarına karşı şefkat, hayırhahlık, hüsnüniyetle dolu gözler ve sözler!

Burada geçen hayatın ritmi ne kadar yavaştı! İnsana sinemadaki rölanti sahnelerin manzaralarını, tadını veren günler! Usulca bir kapı açılırdı. Bir elinde gözlüğü, sigara kutusu, tespihi ve gazetesiyle bir hanım odadan çıkıp, hasır döşeli büyük sofadan öyle munis bir azamet ve yavaş bir eda ile geçerdi ki, zaten bu geniş yerler, bu dalgın yavaşlıkla daha büyümüş bir hal alırdı.

Hep incelmiş bir medeniyetin, hazırından yiyen insanlar!.. Belki seven fakat bunu söylemeyen, hazırlanan, dua eden ruhlar arasındaydım. Hayatı belki yaşamaktan ziyade tahayyül ediyor, bilhassa kâinatı seyrile hissediyordum. İhtimal ki ruhumun içinde coşan musıkileri en çok o zaman duymuşumdur.

Dünya şaşaalı bir feyiz ve bereket; hayat, sizin olan mahrem bir zevkti. Teşrifatsız fakat laubaliliğe düşmeyen bir hayat ve kainat içinde, çocukluğun keşif ve ilk gençliğin zaptettiği bir cennet!

Oyulmuş bir nur içinde geçen günler! Sabahları, doğar doğmaz, dünyanın hazzını sonsuz bir şefkat gibi ibzal eden güneş!

İnce, tatlı ve rayihalı bir hava! Hiçbir yerde uyanır uyanmaz gezmek arzusunu böyle duymamış ve hiçbir yerde sabah gezintilerinde bu tadı bulamamışımdır. Bazı dağların tepelerinden eksik olmayan dumanlar gibi, Çamlıca Tepesi'nde ve havasında, sanki daima esen bir şiir vardır.

Sokağa çıkar çıkmaz bana bütün Çamlıca, köşkün bir nevi bakımsız ve uçsuz bucaksız bahçesi gibi gelirdi. Sokağa çıkar çıkmaz, yalnız kendi özlü ve sözsüz şiirime ve mahrem fikirlerime, hülyalarıma dalardım ve derhal hayalimi oyalandıran bir oyuna devam ederdim. Önlerinden geçtiğim köşkleri seve seve onları, manevi manzaraları, hüviyetleri, manaları itibariyle, tanıdığım insanlara benzetirdim. Ötede bir köşk, tombul ve safi iyilik halinde halama benzerdi. Beride bir köşk, üst katındaki kıvırcık saçları andıran çatısıyla zülüflü ve deli enişteme benzerdi. Filanca köşk iğreti gibi kuleleriyle, başında bagetli bir kefiye taşıyan tanıdığımız bir Şerif'e benzerdi. Onlardan duyduğum sözleri ve manevi varlıklarının yaydığı manaları, ettiği tesiri bunlardan görür ve duyar ve bunları görünce onları duymuş gibi olurdum.

Bazen de bu camlar, pencerelerden bir yüz sarkar, perdeler arasından bir çift göz bakardı. Sanki bu köşklerin saklanan yüzü, mahrem gözleri gibi!

Sabah saatlerinin nazlı nurunu yırtan horoz sesleri, birbirine cevap verirdi. Ve sanki uzak yakın tanıdığı bütün civar mahallelerinin, o güzel semtlerin, hususi olarak, bizi gezmeye çağırışlarını duyardım. Onlara doğru, bir davete icabet eder gibi yürür, giderdim. Fakat bu duyduğum daveti, bu hissimi büyüklere söylemezdim. Zira çocuklar, büyüklerin bir şey anlamadıklarını göre göre, mühim sıralarda, susmayı tercih ederler.

Böceklerin sesleri yaza dem tutar, ağustosböceklerinin muttarit ötüşleri, derin göğüslü bu yerlerin sanki nefes almasına benzerdi. Üstlerine güneş aksetmiş gibi, çıktıkları saniye, bu sesler sanki parlar, güneş ziyalarının bir aksi sedasına benzerdi. Bu sesler, gün boyunca işleyen bir altın gergef gibi, güne sanki ziyadan bir kılıf işlerdi.

Ve bu seslerle yoldan giden arabaların, gelip geçen seslerinden toplanan uğultu, nasıl ki bir sarnıçtan akseden ses onun derinliklerini duyurursa, dünya ve hayatın zevkinin derinliğin-

den gelir gibi idi. Günün bu dağınık, asude, mahrem ve gürültülü olmayan uğultusu içime bir dost sesi gibi dolardı.

Ruhu bir toprağa, bir suya, bir iklime, bir tarihe bağlayan gökler var. Yabancı diyarlarda şöhretleri şaşaalı zevkler tattığım olmuştur. Fakat kalpte bir yanık tadı bırakan hiçbir lezzet, öz vatanın toprağında kökleşerek, milli hayat ve tarih içinden duyulan derin ve yavaş hazların saadetine erişemiyor.

Bu bahçe, bu şehir, bu mevsim, bu şiir ne güzel, bu şiirleri ömrümde bitiremem diyordum. Gönlümün üstünde, hayat, bir vuslat ikliminde yetişmiş uzun bir buse gibiydi.

Akşamlar, kırlarda renk renk maşlahlı birer yer edalı hanımlar. Gözlerin yalnız seyretmek hazzı için aradığı güzeller. Yalnız görülmek için sevilen nazari sevgililer, ruhların içini gösteren gözler, iyi kalpli nazarlar! Ve bütün bunların üstünde, gün görmüş, "görmüş ve geçirmiş" bir eda, bir hâl, ilahi ve mahrem bir hava.

Bitmeyen hülyalar, sonu gelmeyen arzular. Bir hafif ezinti, bir hafif yorgunluk. Ve bu tatlı vuslat içinde, hafif ve müphem bir daüssıla! Sanki cennet içinde bir bekleyiş! Zira ta o zamanlar bile daima bir şey, bir şeyler arardım. Ruh belki saadeti arıyor. Aradığımı bulamadım!.. Ruh belki dünyada aradığını bulamıyor.

Geceler gözlere görünmez rüzgârlar, ayakta sabit duran, ağaçları hiç sallamadan, hiç kıpırdatmadan, onların yaprakları içinden, iniltilere benzer, denizin uğultusuna benzer romantik sesler çıkarmasını bilirdi. Ve ben yatağımda ruhumun üstünden bir nehir gibi akan bu uhrevi sesleri duyardım.

Yatağımda kendimi bu evin, bu bahçenin, bu şehrin, vatanımın ve dünyanın hayatına, sıhhatine, tadına bağlı bir varlık gibi duyardım. Bir evin, bir köşkün ahlakını, tabiatını, vücudunu, kalbini, hülyasını, fikrini bildiğimiz ve münasebette bulunduğumuz bir insan gibi olduğunu hiçbir zaman, daha bu kadar tam olarak, daha bu kuvvetli duymamıştım.

Oyulmuş bir nur içinde geçen günler! Günler ki nasıl seveceğimizi iyi bilemezdik. Fakat, gönlümüze hazzın bütün imkânlarını verirdi. Birer fıskiye gibi, hızla yükselip, sonra, imkânın haddine varmış gibi, boynunu bükerek ruhumuz içine dökülen, dağılan günler! Geceleri bülbüller ve daha tılsımlı bir lezzet gibi, ta uykulara giren işleyen mehtap!

Çamlıca güneş, toz, kekik, çam, lavanta ve okaliptüs kokan bir hava, horoz sesi, böceklerin dağınık sesleri, kuşların cıvıltıları ve davetleri ve tepeden şehre harikulade, ilahi bir manzara ile karışık bu günler ve uyumamak, uyanıp hayatı yaşamak isteyen bu gecelerle, hafızamda, bana sanki yıldızlarla dolu bir gökyüzü kadar zengin hatıralar bırakmıştı. Şimdi birer birer içimde uyanıp, pek uzaktan ışıldayan sanki bu yıldızlardı.

Ve köşk belki de içinde barındırdığı bu hislere bu hülyalara tahammül edemeyerek, salkımlarının ağırlığı ile esneyen bir dal gibi sallanırdı. Biz koştukça o bütün tahtaları ve pencereleriyle titrerdi. O müessir sözler ve sazlar, gördüğüm bu kararmış tahtaların, şüphesiz ta içlerine kadar işlemiş olacak, bunlar hislerle oyulmuş, yontulmuş, yoğrulmuş olacaktı! Ah bu kararmış tahtalar bir dile gelseydi, diyorum.

Akşamın güzel gözleri solarak, geceye yaklaştığımızı duyurdu. Avdet zamanının nefesini duydum. Gönlümde bir şey, bir âlem göçerek, toz içindeki köşkü, kendi hatıralarına terk ettim.

Milletimin büyük şairinin bir mısrasını mırıldanıyordum:

Gönlümde benim Çamlıca'nın yerleri vardır![1]

Ve karanlıklar içinde dönerken, yolların, mahallelerin ötesinde, berisinde, kararmış heybetli cüsselerini güya hayaletler gibi gördüğüm köşkleri, birer birer mahrem hayatlarını, derin musikili hatıralarını bildiğim dostlar gibi duymaya başladım. Kararan, kapanan gözleri, sanki uzun nazarlarla ruhuma sürünüyordu. Onları yarı ölmüş, yarı maziye ve mezara girmiş heybetli mahluklar, büyük, fakir, metruk, mütekait, ihtiyar akrabalar, gidip kendilerine yardım edemediğimiz ve edemediğimiz içimize dert olan akrabalar gibi merhamet, muhabbet ve hürmetle duyuyordum.

(*Varlık*, 15 Mayıs 1934, c.I, nr. 21, s. 325-327)

1 İlgili mısra Abdülhak Hamid'e aittir.

Gölgeler: Rüyalar

— Bu gece bir rüya gördüm!

— Hayırdır inşallah!..

Acaba evvelki zamana yetişmiş olanlar içinde, bir sabah kahvaltısı sıralarında, bu iki cümleyi duymamış olanlar var mıdır?

Eski Türk evlerinin deryadil hayatında görülen, nakledilen, tabiri istenilen rüyaların yeri büyüktü.

En yakın tarihimiz, Osmanlı devri tarihi, bütün rüya ve tabir hikâyeleriyle dolu değil midir? Bazı padişahların yanlarında muabbirlerin bulunduğunu ve her rüyalarını bunlara tabir ettirdiklerini, tarihlerde okumaz veya duymaz mıydık?

Bazan, büyüklerimizden biri, anlattığı rüyayı biz odaya girince söylemeye devam etmez, susardı. Fakat rüyaların birtakım manalara delâlet ettiğini, böylece ailemizin kanaatları içinde görmez, işitmez miydik?

Biz de rüyalara birer mana ve kıymet atfetmekten nasıl kurtulabilirdik?

İşi az olan, sinemanın rölanti sahneleri gibi yavaş geçen ve her şeyi tahlile imkân bulan bu hayatın mahmurluğu içinde rüyaların ehemmiyeti pek tabiiydi. Hayat görülen, tabir edilen, işitilen rüyalarla iç içe ve karışık bir şeydi. Rüyalar, bazı mermer sütunların üstlerine sarılarak onları kaplayan sarmaşıklar gibi, hayatın katılığına, mevsimin rüzgârlarıyla titrek birçok gölgeler aksettiren hassas bir kılıf oluyordu.

Bize sık sık misafir gelen bir hanım vardı ki yatmaya gidildiği sırada: "Geceniz hayır olsun!" demez, "Allah hayırlı rüyalar göstersin!" derdi.

Ben ona hak verirdim. Ta küçük bir çocukken rüya görmeye başlamış olduğumu, o zamanki korkularımdan hatırlıyorum.

Bu, sıhhatimin daha ziyade zaif ve daha çok bozuk olduğu zamanlar ve hemen her geceyarısı bir fırtınanın kıyametler kopardığı, elektrikle dolu göğün gürleyerek şimşeklerin çaktığı ve yıldırımların yağdığı korkunç bir mevsimdi.

Gece yarılarında uyanır, rüya görmemek için yatağımda doğrulup oturarak, uyumamaya çalışırdım.

"Korkulu rüya görmektense uyanık yatmak hayırlıdır" en çok anlamış ve takdir etmiş olduğum bir atalar sözüydü. Zira bunun doğruluğunu kendi nefsimde tecrübe ediyordum. Sanıyordum ki herkes de, her gece birçok rüya görür, karanlıklarımızda uçuşan kuşlar gibi, rüyalar herkesin başına ve gönlüne konup kalkar, herkesin hayatında benimkinde olduğu kadar ehemmiyetleri vardır.

Rüya görmeyen bir adamı benim anlamama ve onun da beni anlamasına hiç ihtimal veremezdim.

Rüyalar kadar şahsi ne vardır? Bunlar asıl hususiyetimizin toprağında açılan ve derhal dağılan birer çiçektir. Ve bunlar kâinatın Halikının rikkatine dokununsa gerektir. Zira bu kadar mahzun kalpler ve bu kadar aldanmış muhayyilelerden yine hangi levent kanatlı rüyalar yetişmez ve yükselmez!

Rüya o kadar mutena bir şeydir ki, ona girmek bir üslup meselesidir. Bunun için bir incelik, bir manevi hüviyet ister. Birçok akrabamı ve bazı ahbaplarımı rüyalarımda görmüşümdür. Bunlar kendi cinsimden insanlardır. Fakat bütün hüviyetimin red ve inkâr ettiği çok maddi, maddeci ve kaba insanlar vardır ki bunları rüyamda, hamdolsun, bir kere bile görmedim.

Bazı rüyalarımı, çocukların tuttukları kelebekler gibi, canlı canlı avlamak ve birer birer yazılarıma geçirmek, sahifelerime iğnelemek isterdim. Lakin görüyorum ki bunlardan ellerimde, çocukların kelebeklere sürünmüş parmaklarında olduğu gibi, ancak yaldızlı biraz toz kalıyor.

Rüyaları anlamak için Pierre Loti'ninki gibi, zahirde yavaş ve uykulu bir üslubun derinliği içinde, sessizce, canlı birtakım minyatürler yapmalıdır.

Rüyaları hayat kadar olsun garip ve mükemmel bulduğumu itiraf etmekten kendimi alamayacağım. Rüyalarım bana daima üstündür. Diyebilirim ki onlar benim üstadımdır. Onlardaki kabiliyete şaşıyorum. Çok kere rüyalarımı, kendimin olmadığım kadar zeki ve kendimden fazla psikolog bulmuşumdur. Hayat ve yazılarımda hiç sarfetmediğim bir muhayyele kuvveti ve gösteremediğim bir zekâ ve feraset, kendimi bildim bileli, rüyalarımda sarf ve israf olunmuştur.

Rüyalarım benim kadar aldanmaz. Hatta bazan onlar benim gözlerimi açar. Daha iyi görmek ve hissetmek için bana yardım ederler. Gündüzleri, sebebini kendime izah edemediğim bazı şeylerin sırlarını rüyalarım buldular ve bana öğrettiler.

Ne yazık ki fazla yorgun ve biraz rahatsız olduğumuz zamanlar, rüyalarımız bile bizi mazi bahçelerinde dolaştırarak hatıra çiçeklerinin kokularıyla mest etmiyor, Shakespeare'i bulmak ve duymak için biraz yorulmuş, fakat bozulmamış asap istiyor. Biraz fazla yorgun olursak o gidiyor, ve yerine mesela Michel Zevaco gibi bir macera romancısı geliyor. Ben ki, vukuat romanlarını hiç sevmem, zihnime konmak isteyen sinekler gibi kovarım; zira eşhası kendime ve sevdiklerime, yerleri mazime ve bildiklerime yabancı bir macera romanı içine düşüyorum.

Fakat dünyaya bu yorgun asap ile geldiğime, yahut dünyada bunun başıma geldiğine ve başımın şiirden çatlamış olmasına yine bin şükür! Zira bu sayededir ki taş gibi katı bir sıhhate belki hiç sızmayan şiirler ve musikiler, her gün ve her gece, mutlu bir mehtap gibi, ruhumu parlatmış ve ruhumu yalamıştır!

Hiç rüyasız uyumak için önümüzde, bu kürenin bütün asırları yok mu?

Aldanmış, yalnız, mahrum, yaralı bir adam düşününüz. Tevfik Fikret'e "İçim saadete asla inanmak istemiyor!" dedirten ruh haletini tasavvur ediniz. Ve bu adam uykusunda, birden, çocukluğunun Cennetine, iyi zamanlarının geçtiği yerlere, eski sevgilerine ve sevgililerine kavşusun. Bu, tabiatın bunca gadir gösterdiği insanlara hediye ettiği, biraz ilahi bir lezzet ve teselli sayılmaz mı?

Rüyalarımda çok kere hatıra, hülya ve arzularımın mahrem diyarına, geçmiş bir şiir iklimine dönerim. Rüyalar insanı ma-

zisine kavuşturmaktadır. Kabiliyet ve maharetlerine hayranım. Ve rüyalarımı, kendilerine son kalmış oyuncaklarını seven çocuklar gibi severim. Sevdiğim ölülerimin orada yaşadığını görmeye alışkın bir zihniyetim vardır. Ekseriyetle, şahıslarını ve ruhi haletini bildiğim bir eski zaman âlemine dalarım. Yarı aldanır, yarı bir rüya gördüğümü bilirim. Fakat onları böyle yarım aldanarak görmekle de hazin bir teselli duyarım.

Gönlümün derin ve karanlık sularında, ömürlerinin gölgesiyle yüzen, ruhlarının son ışıkları bende ıslanan, eyvah ki, bende bile can çekişen ölülerim var. Gönlümün onlarla mutabakatını temin için, orta yerde, aklımın işbozan tavassutunu her zaman gidermeye, azaltmaya çalıştım.

Bazan, felaketle ezilmiş, uykunun eşiğinde, kollarımı bir öyle baygınlık ve bir öyle ihtiyaçla açmış olacağım ki, muhakkak, en güzel ve en mahrem arzumu kucaklayacağım diye düşünürüz:

Geceler söylerken bana bir ninni,
Sana mersiye,
Uyurum, bari ben rüyada seni
Göreyim diye!

Gecemin rüyası beni çoktan dağılmış olduğunu bildiğim kolların kucaklamasına ve çoktan sönmüş olduğunu bildiğim gözlerin şefkatine eriştirdiği vakit, bu yalancı dünyada duyduğum zevk için "Bu kadarına da şükür!" diyebilirim!

Sevdiğimiz vücutları ve ruhları kaybettikten sonra, ister hayal ile, ister bir an, ister uykuda olsun, onlara tekrar kavuştuğumuz hissi, bizim için bir cihana değmez mi? Ve bunu veren rüyalar nasıl sevilmez?

Bilakis insan, istediği rüyayı görebilecek kadar olsun bir irade sahibi olmalı, değil miydi?

Rüyalarımızın garabetlerinde bile bir sanat nüktesi bulunur! Onlar dekadan şairler gibi, hissi muhakemeleriyle, bizi birçok inceliklerin ruhlarına alıştırırlar.

Gerçi rüyaların bizce böyle güzel ve bedii olması ve bize böyle zevk veya teselli vermesi kadar, eğer biz düşünürsek, ha-

zin olan bir şey olmaz. Zira bu da, insanların ayarına göre, hiçbir şeyin esaslı olmadığını isbat etmez mi? İşte görüyoruz ki yanlışlık, yorgunluk ve hazımsızlık, bizim için lezzet ve teselli unsurları oluyor. Bize, devam eden bir hayal gibi, biraz sükûn, biraz teselli ve biraz zevk veriyor.

Bir bakıma bu tatlı rüyalar, kendimize rağmen geldikleri için, istifadeye hakkımız olan birer hayaldir.

İnsanlar bazan hastalandıklarını rüyalarından anlarlar. Diyebilirim ki rüyalarım bence, sıhhatimin barometrosu gibi bir şey olmuştur. Sıhhatimin iyi gitmediğini, gece rüyamda, tanıdıklarımın öfkelerinden anlarım. Rüyalarımızda eskilerimiz ve bildiklerimiz de ancak kendimizi temsil ederler.

Hiç yorgun değilken satıhta, son zamanlarımda, üst tabakalarda kalırım. Biraz yorgunluk, rüyalarımda beni maziye götürür. Biraz ateş ta mektepte bulunduğum zamanlara indirir. Orada duyulmuş, yaşanmış hislerimi bana iade ve tekrar eder. Biraz daha rahatsızlık, beni çocukluk zamanıma düşürür. Sıhhatimi maziye doğru inişimin kademeleri ve tarihleriyle ölçebilirim.

Bazan ruhumuzun ihtiyaçlarına cevap veren zengin ve asil, muhteşem bir rüya görürüz.

Çocukluğumda bir gece, değneğimin altında hiç düşmeyen, ben koştukça yanımda yuvarlanan bir altın çemberim olduğunu görmüştüm. Ve bu oyunun muvaffakiyeti bence öyle tatlı bir his olmuştu ki, güya etrafımda açılan ilk bahar, bütün nazları ve bütün hazlarıyla benim olmuş, gönlüme doluyor, gönlüme sığıyor gibi ezici bir lezzet duymuştum.

O rüyaya benzeyen, o hissimi hatırlatan, o lezzeti veren bir rüya daha gördüm. İçinde fikirlerin denizde yüzen çıplak ve genç vücutlar ve hislerin sularda yüzen mehtap gibi yüzdüğü, parıltılı, sırlı ve içli, musikili, sevdiğim gibi bir nesir yazıyordum. Ve cümlelerim açılıyor, aksamıyor, düşmüyor, devam ediyordu. Musikisiyle mest olan bir bestekâr gibi yorgun zihnimle, bu teselsül eden muntazam, mesut cümlelerimin temasını, tenini, nefesini ve busesini tadıyordum. Bir feyze, bir aşka dalarak, asabım rahat ve müsterih, hakiki âlemde tatmadığım çünkü bulmadığım zevklerin, bir hayal içinde, bana sunulduğunu duyuyordum. Fakat ortalık karardı. Ve gittikçe kararan bir kızıllık

içinde, güneş battı. Ruhuma konan buse söndü. Uykumun içinde büyük bir hayal inkisarı ile:

Bu da bir rüya imiş! dedim.

Fakat en hazin rüyalarımız hayatta, gözlerimiz açıkken görmüş olduklarımızdır. Çok kere bütün gönlümüzü vermiş olduğumuz vakaları, sonradan hatırlayınca ne kadar aldanmış olduğumuzu görür, "Meğer uykuda imişim!" deriz.

Ve bir zaman gelir ki hatıralar rüyalara karışır, bütün hatıralarımız birtakım rüyalara benzer.

Hani, deriz, doğuşları birer zaferi andıran güneşler; sabahleyin bizi, denize atılır gibi bir hızla, günün üstüne atan neşeler vardı? Gelen günler içinde, bunların yeri kalmamış. Bunlar birer rüya mıydı?

Hani bizi baharda, hayata ve fedarkârlığa çağıran şarkılar vardı? Hani sevdiğim sesler duymuş, öğrendiğim sazlar dinlemiştim? Gündelik gürültüler arasında bunların hiç biri kalmamış! Bunlar birer rüya mıydı?

Hani, sevdiğim genç ve güzel vücutlar, mutlu ve engin ruhlar vardı? Ağızların ve gözlerin, ağzıma ve gözlerime bin lezzetle verdiği buseler vardı? Hani geceler bizi ağaran fecre kadar taşıyan, bizi uyutmayan sevgiler vardı? Bunlar birer rüya mıydı?

Hayat böyle zavallı bir uykuda geçen, bazan pek lezzetli karışık bir rüyadır. Bari bundan uyanınca, daha vazıh ve sağlam bir zamana, bir şuura erişseydik! Halbuki işte bu ümit de yok!

Ne kadar yazık ki bunu bile bile bir rüya hayatı yaşayacağız ve bütün kuvvetlerimizin, sanki yabancılar gibi bizden çekilerek, bizi garip bir yalnızlıkla yalnız bırakacakları o sonuncu ve en büyük yorgunluk ânımızda, gözlerimizi dünyaya kaparken, belki bütün aşklarımızı ve ömrümüzü de böyle hatırlayacak, "Meğer bunlar rüya imiş, meğer ben bir rüya görmüşüm!" diyeceğiz!

(*Varlık*, 15 Temmuz 1934, c. II, nr. 25, s. 4-6)

Gölgeler: Piyano Sesleri

Boğaziçi: Açık kapılı geniş odaların pencerelerinden, mavi suların görünebildiği büyük bir sofa!.. Bir piyanonun önünde sarı saçlı, uzun boylu, orta yaşlı bir hanım çiçekleri, gezintileri, misafirli günleri, mehtabı, "deniz sefasını", ailesini, Boğaziçi'ni seven, gözlerinin feri henüz uçmamış bir hanım ki, çalgısıyla ve sesiyle hayat ve dünyaya bağlılığını, nazlı bir kalp için mesut olmanın güçlülüğünü, elden geçen, ele geçmeyen zevklere tahassürünü, saadet içinde bir ruhu dolduran daüssılayı söylüyor.

Kanepede bir çocuk!.. Başını yana yatırmış, Boğaz'ın sularına böyle baktıkça, onların dehşetli bir hızla, bir çağlayan gibi aktıklarını görerek bu akıştan bir zaman, bir hal, bir hayat geçişi hissini alıyor. Yana eğilmiş başıyla denize bakan çocuk, anneannesinin piyanoda çaldığı havaları ve söylediği şarkıları dinleyerek, bu seslerin de o sular gibi aktığını duyuyor, bu sesleri o sulara karıştırıyor.

— Daha çalsana anneanne!..

Bu hanım, torunları olduğu halde, evin içinde hâlâ biraz yeni bir gelin hanım gibidir. Kayınvalidesi ve kendi kızı da, yalının içinde herkes ona "hanım" diye hitap eder. Çerkes olan "hanım" ailenin yerli, şehirli ve klasik azasına karşı "romantizm"i temsil ediyor. En meşhur hocalardan piyano dersleri almış olan kızı, onun piyanosundan yalnızken sinirleniyor ve yabancılar verken utanıyor.

Kibirine dokunan bu usulsüz piyanonun, misafirlerin önünde çalınmasına razı değil. "Hanım"ın piyano çalması birtakım

şartlara tabidir: Evde musikiden anlayan bir misafir bulunmayacak. Misafirlerin eve gelebilecekleri bir saat olmayacak. Yemekten sonraları gibi, beraber oturulmaya ve konuşulmaya ayrılmış bir zaman olmayacak. Gündüzün, öğlenin sonuyla ikindinin başlangıcı arası boş bir vakit olacak. Hanımın piyano çalarken, mahrem ve ruha değen bir sesle en çok söylediği şarkı, o zaman için bile eskimiş, renkleri solmuş ve kokuları uçmuş görünen, kendi gençliğinde öğrenmiş olduğu bir şarkıdır:

Sislendi hava, tarh-ı çemenzârı nem aldı
Bülbül yuvadan uçtu, gülistanı gam aldı
Bağlar bozulup bezm-i vefa şekline girdi
Gülzar-ı muhabbette yine şenlik azaldı!

Kelimeler, lisanlar tabii kanunlarla tesadüflerin yoğurduğu ve bize verdiği muvakkat birtakım kalıplardır. İnsanlar bu kalıplara görünüşte biraz arklı, esasta hep eş olan hislerini dökerler ve bir hissin başka bir zamanda nasıl olup da başka kelimelerle söylenmiş olduğuna şaşmak abestir. Fakat hanımın isteği çok sürmez, çok şarkı bilmez ve biraz sonra susardı. Musiki fırsatlarının ne zor ele geçtiğini bilen çocuk, bu fasılların böyle çabuk bitmemesini isterdi:

— Daha çalsana anneanne!..

Çocuk için bütün zevkler ve neşeler güya henüz açılmamış çeşmelerdir. Bir gün bahar, sevgili eller ve kalbin rüşde eren kuvvetleri bu çeşmeleri açınca, şelaleler gibi boşanacak bütün bu suların lezzetlerini hayal eden çocuk, eyvah!.. Daha evvel bir mezarın şuursuz topraklarına karışacağını düşünüyor. Kendini hasta biliyor. İçinde daimi bir dert var: Birkaç aya kadar öleceğini hesap ediyor. Bu sırrı daha hiç kimseye açmadı. Bütün bu fani halin, bu bir meyvenin içi gibi olgun ve tatlı ev hayatının, kendisince ancak birkaç ay daha süreceğini düşündükçe, için için ağlayacağı geliyor. Kendi ölümüne ve bütün bu güzel şeylerden ayrılacağına acıdığı kadar, anneannesinin yerde biraz toz ve bir tek çöp bulunmasına bile tahammül etmediği bu berrak evin nazlı ve ince havasında, kendi ölümünün koparacağı fırtınayı düşünüyor:

Yakında çok içli bir gün gelecek. Bir öğle kanatlarını gerecek. Bir ikindi içini çekecek. Kıyamete benzer, müthiş bir feryat kopacak. Bir tabut evden yavaşça ayrılacak. Kendisini gömecekler. Uhrevi selviler, yavaşça titreşerek başlarını sallayacaklar. Bir akşam bayılacak. Ve ailesinin efradı katıla katıla ağlayacaklar. Fakat bu felakete karşı elden ne gelir? Doktorların verdikleri bütün ilaçları almakta kusur etmiyor. Bu acıya kendisinin sebep olacağına mahcubiyet duyuyor. Ve bütün bu hisleri, bu düşünceleri piyanonun bayıltıcı seslerinde boğmak, unutmak istiyor:

— Daha çalsana, anneanne!..

Bu sözü söyleyen bir ruh ihtiyacıdır. Çocuk birkaç ay sürecek bütün zamanlarını, dünyadan duyup alabileceği tekmil zevklerle doldurmak arzusunu besliyor. Bazı uykusuz gecelerinde bu sırrı annesine açıp anlatmak, kalan zamanı için başka bir yaşama tarzı hazırlamak ve annesinin yardımıyla buna bir çare bulmak istiyor. Sanıyor ki kendisini söylemekten alıkoyan bu mahcubiyet, bu terbiye bir çocukluktur. Ve bu sırrı açmamakla, ölümünden sonrası için annesine bir nedamet hissi hazırlamış oluyor. Fakat bütün bunları söylemek, anlatmak ne güç! Boğaziçi'nin bu ücra köşesinde hangi zevkler yetişebilir? Ve esasen o yaşta, hayatta hangi zevkler tadılabilir? Çocuk bunların cisimleri değil, ancak isimlerini biliyor. Vakitler ise nasıl çabucak geçiyor? Günler ve geceler, baş döndürücü bir rüzgârla kopup yerlere dökülen yapraklar kadar çabuk savrulup dökülüyor! Çocuk duyuyor ki, bu akan sular gibi, kendisi de ademe kayıyor. Ölüme gitmeden evvel, kalbine kuvvet verecek bir gıda bulmak, bir iksir içmek istiyor. Ruhunu doyuracak bir şiir ve tedavi edecek bir ilaç arıyor. Bir teselli, bir öyle gözyaşı diliyor ki, onun tadıyla talihinin fevkine çıktığını duysun. Piyanonun boğuk ve baygın sesleri bütün semayı, suları ve tekmil bir hayatı aksettiren damlalar gibi çektiği felaketin üstüne dökülerek onu biraz yatıştırıyor, ruhuna doluyor. Onları dinleyen çocuk, bu seslerin ahenginde hüzünlü ve içini ezen bir lezzet buluyor. Ve bu vakarlı ve üsluplu hüznü, bu seslerin, sözlerin ruha hitap eden tesellisini, dünyanın en kıymetli bir meyvesi gibi tadıyor, ruhu biraz bunlarla doyuyor. Zira çocuk, bu ses damlalarında hayatın kendi ellerine geçemeyecek olgun meyvelerinin ve isimlerini bi-

lip vücutlarını görmemiş olduğu zevklerin akislerini ve parıltılarını görerek gizlice ve için için bunların tadını sezmiş ve tatmış oluyor.

— Daha çalsana anneanne!..

Sıcak bir yağmur gibi dökülen seslerin, neden ruhumu bir tufan gibi kaplamadı? Niçin daha sürekli, daha fazla çalmadın? Niçin daha çok yağmadan ve bu musiki seslerini, tohumlarını ruhuma daha çok dökmedin, serpmedin, ekmedin?

O zamanlardan beri, belki otuz yıl, belki daha çok yıllar geçti. Fakat bu yılların zamanları hep, çocuğun hayatı için bir vade telakki ettiği üç ay gibi, beş ay gibi kısa bir fasılada geçti. Felaket yine ruh üstüne kanat germiş bir kâbus gibi duruyor. Ve ben artık gördüm ki, önümüzdeki zamanlarda, elimize geçeceğini ümit ve hesap ettiğimiz zevklerin, ancak hayatımızın ufuklarını süsleyen birer serap olmaktan fazla birer hakikati yokmuş! Hiçbir sevgili, tamamen hayal etmiş olduğumuz gibi değil ve hiçbir vuslat hülyamızın umduğu, kurduğu vuslata büsbütün benzemiyor. Elimde besleyip, büyüttüğüm emeller, zamanları geçince, birer sabun köpüğü gibi söndü.

Şimdi ben, yine endişeli ve mahrum, sana rastgelebilseydim, emin ol, hâlâ aynı avunmak, unutmak ve teselli bulmak ihtiyacıyla diyecektim ki:

— Daha çalsana anneanne!..

Bak, şimdi duyduğum bütün yabancı seslerden tiksiniyorum. Ancak o mutlu zamanların beslemiş olduğu sesler, iyi kalplerin içlerini gösteren bakışlı sözler, o uzun etekli nağmeler, o ara nağmeler, o geçmiş son baharların rutubetleriyle nemli ve onlar kadar içli şarkılar, ölmüşlerin edebi kalpleriyle yoğrulmuş güfteler, o eski modalara tabi besteler, o hayatı bilmeden, öğrenmeden ettiğim tahayyüller, hep birden hafızama gelerek, beni dalgalarında yaşayan bir zamani çinde sallıyorlar gibidir. Duyduğu bütün seslerin füsunundan azat edilmiş ruhum, şimdi ancak senin seslerini arıyor ve bunları bir cennetin beyaz gülleri gibi, tekrar bulmak ve koklamak istiyor. Ve avunmak, unutmak ve teselli bulmak için, gönüller üstünde dağılıp uçan güzel kokular ve nağmelerin ruha ettikleri tesirden daha sağlam çareler bulabileceğime de hâlâ emin değilim.

Dünyanın tadına inandığım ve hayatın zevklerine tahassür duyduğum günlerde, gelecek zamanların, belki benim göremeyeceğim zamanların vaatleriyle dolgun duymuş olduğum piyanonun o kırık, kesik, baygın ve boğuk seslerini hafızamda hâlâ duyuyorum. Ben şimdi dünya zevklerinin, benim hayat ufuklarım üstünden bulutlar gibi sıyrılıp geçmiş olduklarını bildiğim halde, onlar hâlâ beni baharın, musikinin ve bütün hayat zevklerinin âlâyişlerine hazırlıyor gibi, gönlümü bu şeylerin vaitleriyle dolduruyor. Hâlâ içimde o eski daüssılaları tazeliyor. Ve artık hiç inanmadığım bütün bu zevkleri, onların bence de mevcut oldukları bir zaman, bir âlem ve bir iklimden tarayarak, gönlümün kurumuş toprakları ve içimin ateşleri üstüne döken ılkı taneli bir rahmet gibi, karanlıklarım içinde bana hâlâ yağıyor!

(*Varlık*, 15 Eylül 1934, c. II, nr. 29, s. 66-67)

IV
EK

Bizde Müzeciliğin Başlangıçları[1]

Bizim aziz topraklarımız daima medeniyet kaynağı ve kültür yatağı olagelmiştir.

Daima, en eski zamanların, kendi zamanlarına benzerliklerini söyleyerek insanları şaşırtan tarih, ta milattan evvel bile Bergama'da, Antakya'da ve sonraları da Bizans'ta müzeler mevcut bulunduğunu öğretiyor. Bu toprakların Türk hâkimiyetine geçtikten sonraki devresine gelince; Fatih'in muhtelif dillerde nadide kitapları, zengin ve mühim bir kütüphanesi vardı ki, aşağıda göreceğimiz gibi bu kitaplar, belki kısmen olsun, bugün Topkapı Müzesi'nde hâlâ mahfuzdur.

Bütün Avrupa'da olduğu gibi, bizde de güzel sanatlara ait kıymetli eşyayı toplamak ve muhafaza etmek fikri, ilk önce en zengin yerde, yani sarayda tatbik edilmeye başlanmıştır. Esasen o devirlerde bunun başka türlü olmasına imkân da yoktu.

Ata Bey *Enderun Tarihi*'nde, Fatih'in "Hazine tarzına tahvil ve tamir buyurdukları büyük Hazine-i Hümayun"dan bahseder. Osmanlı padişahlarının zaten Bursa ve Edirne'deki saraylarında da hazine daireleri vardı.

1 Hisar'ın "Bizde Müzeciliğin Başlangıçları" adlı bu yazısı, onun Cumhuriyet'in 10. yılı civarında kaleme aldığı müzecilik konusundaki ilk yazılarından biridir. İlgili yazı kitabın ilk makalelerinden biri olması gerekirken, onun yerine, aynı konuyu işleyen ve dili de daha sade olan "Müzelerimizin İlk Zamanları" başlıklı (1956) bir başka yazısı tercih edilmiştir. Hem Hisar'ın dil ve üslubundaki gelişmeyi yansıtması ve hem de müzecilik konusundaki düşüncelerinin ilk şekillerini tesbit etmesi bakımından bu metni, özgün haliyle bu bölümde değerlendirmeyi uygun bulduk. [Yayına Hazırlayanın Notu]

1504 senesi (Hicri 910) İkinci Bayezid zamanında Enderun hazinesi hakkında tanzim edilmiş bir defter bulunmuştur. Ata tarihinin verdiği izahata göre, Yavuz Sultan Selim zamanında hazinenin mevcudu Enderun ve Harem hazinelerine sığamayarak, bunların bir kısmı Yedikule mahzenlerinde hıfzedilmeye başlanmıştı. Üçüncü Sultan Murad'a kadar Yedikule hisarında böyle bir hazinenin muhafaza edildiğini ve ancak onun zamanında Topkapı Sarayı'na naklolunduğunu da, yirmi sene kadar Üçüncü Murad'ın sarayında hekim başılığı eden Dominicos isimli Kudüslü âlim bir Musevi'nin kitaplarından öğreniyoruz. Osmanlı padişahlarının o zamandan beri bu hazinelerinde topladıkları mücevherat, tezyini sanatlara ait ve nadide eşya, silahlar ve Çin porselenleri, hâlâ daha hayretimizi mucip kılacak derecede zengin ve kıymetlidir. İşte bu "hazine" bizde, bir müzenin nüvesi, taslağı ve başlangıcıdır. Nasıl ki Cumhuriyet sayesinde bu "hazine"nin, 3 Nisan 1924'ten beri, bir müze olarak açılmış bulunduğunu da aşağıda göreceğiz.

Fakat sanat karşısında şark ve garp zihniyetleri arasında pek büyük bir fark vardır. Bir taraftan şarkkâri tezyini sanat eserlerine büyük bir kıymet verilir ve memlekette pek ince bir milli sanat zevki hâkim olurken, diğer taraftan topraklarımızı kıymetlendiren tarihi harabelere ve süsleyen eski abidelere ve heykeltıraşî eserlerine hiç ehemmiyet verilmezdi.

Bu kültür farkından dolayı hükümet ve millet, ne kıymetli sanat abide ve eserlerine nasıl lakayıt kalmışlardı; bu "zaman-ı cehalet"imizde bu bakımdan ne büyük bir milli serveti elimizden çıkardık ve dünyanın en mühim müzelerine şeref veren ne kadar harikulade kıymetli eserleri kaçırdık, sonra bu "asar-ı atika"yı muhafaza etmek ve müze açmak fikri bizde nasıl doğdu ve müzeleri dine, İslamiyet'e mugayir bularak, bunları küfür telakki eden eski zihniyet karşısında bu medeni fikir ne büyük müşkülat ile büyüyebildi, hemen parasız bir bütçe ile vatana ne mühim hizmetler ifa edildi ve ne mühim servetler kısmen kurtarılabildi, bu yolda devlet bütçesinden sarf edilen paranın azlığına mukabil elde ettiklerimiz ne kadar verimli olmuştur? İşte bu sahada yapılabilecek işler için, bunları biraz teferruatlı olarak öğrenmek gayet faydalı olacaktır.

Üstat Halil Edhem Bey'den bu husustaki hatıralarını, mümkün olduğu kadar etraflı olarak ve mutlaka yazmasını rica ederiz. Zira onun hayatı kırk senelik bir zamandan beri, bütün bu macera ve facialar içinde geçmiştir. Ve şükretmeli ki onun elinde daima, fikirlerinin esasını icmalen olsun kaydeden bir kalemi de vardır. Cumhuriyet'in ilanıyla bu eski suiistimallere ve bu yürekler acısı cehaletlere bir set çekilmiş odu. Ancak gözlerimizi daha iyi açmak için, bu yazıların bize çok faydası dokunacaktır. Halil Edhem Bey'den bu hatıralarını "müzecilik tarihçesi" için lüzumlu bir vesika olarak neşrini rica ederiz.

Fakat asıl istediğimiz, gerek şimdilik elde bulunan bütün vesaik ve menâbi, gerek Halil Bey'in daha yazılmamış bu hatıraları ve gerek bilhassa müzenin arşivlerinin tetkikiyle, Türk müzeciliğinin bir monografisinin yazılmasıdır. Bunun için siyaset ile alakadar olan cihetler, mesela Almanların Abdülhamid zamanında bazı asar-ı atikayı zorla almak için gösterdikleri inat ve ısrar ve yapılmış olan tesirlere ait vesikaları bulmak ve tetkik etmek de iktiza eder.

Esasen birinci Türk Tarih Kongresi'nin, Maarif Vekâleti ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti tarafından tertip edilmiş olan konferanslar ve müzakere zabıtlarını ihtiva eden kitabın 532. sayfasında, Halil Edhem Bey'in Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti azası sıfatıyla "Müzeler" unvanıyla verdiği konferans mevcuttur. Ve 563. sayfasında Halil Edhem Bey bu lüzumu tasdik ile, "Bir vakit bu müzelerin mufassal tarihçesi yazılmak lâzımdır" diyor.

Böyle bir tarihçeyi bize samimi bir ilim ve bir milli kültür muhabbetiyle çalışarak şimdiye kadar *Türk Matbaacılığı*, *Türk Temaşası*, *Türk Gazeteciliği* monografilerini yazmış, bu hususta melekesi ve numune eserleri olan Selim Nüzhet gibi müteyakkız bir mütetebbiden, yahut Avrupa'da arkeoloji tahsil eden gençlerimizin birinden, mesela Arif Müfit Bey, yahut İstanbul Müzeleri Roma ve Yunan eserleri mütehassısı Remzi Oğuz Bey gibi güzel bir kalem sahibi olan genç Türk âlimlerinden istemek ve beklemek hakkımızdır.

Zaten Remzi Oğuz Bey'in müze ve müzeciliğe dair henüz basılmamış bir eseri bulunduğunu, Asar-ı Atika ve Müzeler Müdürü Hamit Zübeyir Bey'in yazdığı ve Cumhuriyet Halk

Fırkası neşriyatından basılmış olan *Tarihi Abidelerimizi Koruyalım* unvanlı risalesinden öğreniyoruz.

Bütün medeni teşebbüsler müşkülat ile çarpışmışlardır. Kolay bir zafere ermiş hiçbir terakki yok gibidir. Müzeciliğimiz fikri de türlü müşkülat ile başlamış, türlü müşkülat ile çarpışmış ve bazı sahalarda muvaffak olmuş, bazı sahalarda ise bu müşkülattan kurtulamamıştır. Böyle bir tarihçenin bu hususta yapılmak istenen gayretlere ve elde edilmek istenen neticelere çok faydası dokunurdu.

Fakat istediğimiz ve beklediğimiz bu ilmi eser yazılıncaya kadar, bu hususta böyle başıboş bir sohbette bulunmak, kuşbakışı bir hatırlayış ve görüşle bir musahabe zevkine dalmak istedim.

Korkulur ki kitaplar içinde kurumuş çiçekler gibi, solup kalmış malumatın ilk renklerinden, dikkatsiz zihinlere hiçbir nişane gözükmesin ve bunların kokularından hiçbir sır duyulmasın! Fakat bu işler, bu gayretler, bu mücadeleler, bu arzular, bu anlayışlar, bu inatlar ve bu muvaffakiyetler vaktiyle, hayat içinde, hep canlı birtakım şeylerdi. Ben bunlardan bazılarının hikâyesini, kısmen çocukluk hatıralarım içinde bulduğum içindir ki, bütün bu işlerin his ve hayat cephesine nazır birkaç penceresini aralamak istedim ve bu ufka nazır birkaç cam açabilmek ümidine düştüm. O muhiti bir an hatırlatıp, bir parça göstermiş olmak, bu hakikatin çerçevesini meydana getirmeye çalışmaktır. Hafızamda yaşayan solmuş ve büsbütün kurumaya yüz tutmuş bazı hatırları, bazı hikâyeleri birer şahadet olarak tespit etmek istedim. Bu musahabelerin bundan başka büyük bir iddiası yoktur.

Ve esasen bunun içindir ki Halil Bey'in hatırlarına, bu kadar kıymet ve ehemmiyet atfediyorum. Bütün bunların kendi ailesinin, hayatının hatıraları arasında yerleri vardır ve onun içindir ki onun anlatacağı şeyler, bize başka hiç kimsenin gösterip duyuramayacağı kadar canlı olmalıdır.

Bizde asar-ı atikaya rağbet ve itibar etmek ve onları muhafaza etmek fikri, tanıdığımız bazı ihtiyarlardan daha yaşlı değildir. Bu ancak takriben seksen yedi yaşında bir fikirdir. Ve bunu ilk düşünmenin şerefi bizde münevver bir askere, o zaman Tophane-i Âmire Müşiri olan Damat Fethi Ahmet Paşa'ya aittir.

Fethi Ahmet Paşa bu fikri Sultan Mecid zamanında, Hicri

1263 veya 64 senesi, yani 1846 veya 1847 senesinde (zira Hicri tarihlerin miladi tarih naklinde hâlâ bazı tereddütlerimiz kalıyor; Ahmet Muhtar Paşa'nın bu hususta, muhtelif tarihlerin günü gününe mukabillerini gösteren cetvelli kitabına bakarak bu tarihleri birer birer tespit etmeliyiz) ilk defa olarak birçok asar-ı atikayı kurtarmak, korumak ve saklamakla tatbik etmeye başlıyor ve Saray içinde o zaman cephane denilen Harbiye ambarı ve şimdi Askerî Müze olan eski Aya İrini Kilisesi içinde ilk asar-ı atika koleksiyonumuzu tertip ediyor.

Fethi Ahmet Paşa topladığı asarın, Fransız arkeologlarından Monsieur Dumont isimli birine kataloğunu da yaptırmış ki, bu katalog Paris'te *Revue Archéologique*'de basılmıştır. İşte 1868 senesinde basılan bu katalog, o tarihlerde bizde ne gibi antikalar mevcut olduğunu tespit eden kıymetli bir vesikadır.

Fethi Ahmet Paşa'nın zamanının çok ilerisinde bir adam olduğu şundan da anlaşılıyor: Topkapı Sarayı'nın methali olan orta kapının iç tarafında, açıkta bulunan Bizans imparatorlarının kırmızı porfir taşından lahitlerini, Harbiye Ambarı'na naklettiği sırada, bunların ikisinin kapağının bir büyük çınar ağacının altına isabet eden bir noktada gömülü olduğunu tespit etmiş ve çıkarmaya muvaffak olmadığından, bunu gelecek nesillere bildirmek için 1847'de, o mahallinin karşısına isabet eden bir revak direğinin üstüne talik ettirdiği bir kitabeye, Harbiye Ambarı'na naklolunan lahitlerin kapakları şu kadar adım ilerideki çınarın altında gömülü bulunduğunu hakkettirmiştir. Bu sayede bu kapaklar, müze müdürü Halil Bey tarafından, Umumi Harp esnasında, antikaların milli bir servet olduğunu müdrik diğer kıymetli bir asker olan Birinci Ordu Kumandanı Mehmet Ali Paşa'nın verdiği iş efradı vasıtasıyla, topraktan çıkartılarak, yeni müzenin önüne naklolunulan teknelerin üstlerine konulmuştu.

1869 senesi 8 Temmuz'unda Ali Paşa'nın sadareti esnasında, bu Harbiye Ambarı'ndaki depoya resmen Müze-i Hümâyun unvanı veriliyor ve ilk olarak o zamanki Mekteb-i Sultani yani Galatasaray Lisesi hocalarından bir İngiliz, Monsieur Goold (bu isim Guld diye telaffuz edilir) müdür olarak tayin ediliyor. Monsieur Goold üç sene çalışıyor ve artmış olan asar-ı atikanın yeni bir kataloğunu tanzim ediyor.

Bu esnada Maarif Nazırı olan Saffet Paşa valilere gönderdiği birkaç tamimle, antikaları tahripten sıyanet etmeyi ve toplayıp İstanbul'a, müzeye göndermeyi emrediyor ve bunun üzerine bazı parçalar daha geliyor.

1871'de Sadrazam Mahmut Nedim Paşa müze müdüriyetini lüzumsuz görerek, bunu lağvediyor ve bunun yerine ancak oraya toplanmış bulunan asar-ı atikanın muhafızı olarak, o zamanki Avusturya sefirinin iltiması ve tavsiyesi üzerine, Monsieur Terenzio isminde Avusturyalı bir müdür tayin ediyor. O da bir sene bu vazifede kalıyor.

1872'de Türkçülüğün muhterem mübeşşirlerinden biri, hakikaten pek dikkate şayan bir sima ve ismini daima hayırla yâd ettirmek fırsatını bulmuş olan Maarif Nazırı Ahmet Vefik Paşa, müze müdürlüğünü yeniden ihdas ediyor ve müdürlüğüne Monsieur Déthier (bu isim Detiye telaffuz edilir) isimli âlim bir Almanı tayin ediyor. O da vazifesi başında dokuz sene kalıyor.

1874'te, yani bu Monsieur Déthier'nin müdürlüğü esnasında, Maarif Nazırı bulunan Sami Paşazade Abdüllatif Suphi Paşa, Harbiye Ambarı olan Aya İrini'deki asar-ı atikanın Çinili Köşk'e naklolunup müzenin açılmasına karar veriyor. Lakin yazık ki bu kararın tatbiki, koleksiyonun nakli ve müzenin açılması bir hayli teahhur ediyor. Fakat bizde müzeyi asıl tesis eden odur sayılır. Zira müze isminin mevcudiyetine rağmen, o zaman kadar mevcut olan, ancak bir depo idi. Bu hususta en salahiyet sahibi olan Hamdi Bey de, *Müze-i Hümâyun Lühûd ve Mekabiri Atika Kataloğu*'na yazmış olduğu bir mukaddemede, böylece müzenin asıl müessisinin Suphi Paşa olduğunu yazmıştır.

Suphi Paşa Latince, Yunanca, Arapça, Farsça bilir ve tarihle iştigal ederdi.

Bizde meskûkât ilmiyle, ciddi bir surette ilk meşgul olan odur. *İbni Haldun Tarihi*'nin kitab-ı sanisinin birinci cildini tercüme ederek, 1859'da (1276 Hicri senesinde) İstanbul'da bastırmıştı. Tarihin bu kısmına münasebeti olmak üzere, ona zeylen *Tekmiletü'l İber* unvanıyla Büyük İskender'in vefatında Suriye'de zuhur eden Silifkiyan ve İran'dan başlayan Eşkâniyan Devletleri'nin tarihi ve sikkeleri hakkında yazdığı eseri de, İstanbul'da 1861'de (1278 Hicri senesinde) iki kısımda bastırmış-

tır. İşte meskûkât hakkındaki büyük eseri budur. *Uyunü'l ahbar fil nukud-u ve'l âsar* adlı eserinde, meskûkât-ı İslamiye'nin iptida icat ve katı hakkında bir fasıl vardır. İlk önce *Tasvir-i Efkâr* gazetesinde makale olarak basılan bu tetkik, sonra 1278'de ayrıca bir risale şeklinde basılmıştır. Bu şimdi gayet ender bulunan bir kitaptır. *Hakayıku'l Kelâm fi Tarih-i İslâm* unvanlı eserinin birinci cildi 1294'te basılmıştı. Yazık ki ikinci cildi basılmamıştır. Kıymetli bir eserinin de, gayrı matbu olarak, Yıldız Kütüphanesi'nde bulunduğunu duymuştum. Kendisi Avrupa'nın bazı ilmi cemiyetlerine aza intihap olunmuştu. Binaenaleyh, bu asar-ı atika ve müze meselelerinin ehemmiyetini tamamıyla ihata eden bir âlimdi. Hamdi Bey'i bütün teşebbüslerinde himaye etmiştir.

1874'te Suphi Paşa, bizdeki otuz altı maddelik ve 20 Sefer 1291 tarihli ilk *Asar-ı Atika Nizamnamesi*'ni neşrettiriyor.

1879 veya 1880'de (Hicri 1297 senesi Ramazanında) nihayet müzenin resmi küşadı icra ediliyor. Ramazan olduğundan gelenler pek azmış. Maarif Nazırı Münif Paşa bir nutuk irat ediyor. Bunda, asar-ı atikaya ehemmiyet vermekte geç kaldığımızı, hatta bundan birkaç sene evvel Kıbrıs'taki bir Amerika konsolosunun, oradan bir müze dolduracak kadar asar-ı nefise çıkarıp götürdüğünü, vaktiyle himmet edilmiş olsaydı, dünyanın en mükemmel müzesinin şimdi bizde bulunacağını söylüyor. Ve bu müze açmak teşebbüsüne kendisinden evvel başlanmış olduğunu hatırlatarak, "Bu Müze-i Hümâyun'un tanziminde, eslâf-ı kiramım hazeratının vukua gelen himem-i celilelerini takdir ve ilân ile, küşadının memuriyet-i acizanem zamanına tesadüf etmesinden dolayı kendimi bahtiyar addederim" diyor.

1881 senesi Mart'ının 3'ünde Monsieur Déthier'nin ölümü üzerine, aynı senenin içinde 11 Eylül 1881 tarihinde, Edhem Paşazade arkeolog Osman Hamdi Bey müze müdüriyetine tayin olunuyor. Hamdi Bey ilk Türk müze müdürümüzdür. Ve 1910 senesinde vefatına kadar müze müdürü kalmıştır.

Medeniyete hizmet etmiş fertlerin hikâyesi çok yazıldı. Medeniyete hizmet eden ailelerin de tarihçelerinin yazılmasına bir gün belki sıra gelecektir. Mahalli tarihlerde, her zaman böyle

büyük roller oynamış ailelere tesadüf edildiği görülür. Binaenaleyh bunların da romanları yazılmalıdır.

İşte Edhem Paşa ailesi de romanları yazılmaya değecek ailelerden biridir. O zamanlar bizde alafrangalığa taraftarlık, alafrangalık, birkaç aileye mahsus bir imtiyaz gibi idi. İstibdat devrinde asar-ı atika fikri, onların muhafaza ve müdafaası hizmeti ve cesareti de, bir imtiyaz gibi zımni bir müsaade ile Edhem Paşa ailesine verilmiş bir haktı. Bütün bu işler bu aileye havale edilmiş gibi idi.

Edhem Paşa'nın kendisi, Ahmet Vefik Paşa ile beraber, Viyana sergisi için yazılmış *Mimarî-i Osmani* ve Türk kıyafetleri hakkında da, metinsiz ve bilhassa resimlerden oluşmak üzere, *Kıyafet-i Osmaniye* unvanlı iki eser neşrettirmiştir.

Oğullarının en büyüğü İsmail Galip Bey, bizde Suphi Paşa'nın tesis etmiş olduğu meskûkât ilminde ona ilk peyrev olan zattır. Suphi Paşa meskûkât ilmi hakkında vukufuyla Avrupa'da tanınmıştır. İsmail Galip Bey bu ilimde ona halef ve Avrupa'da meşhur olmuştur. İlk İslam sikkelerine dair kataloğu, sanırım ki o tertip etmiştir. Müze için yapmış olduğu iki kataloğu vardır: *Müze-i Hümâyun Meskukât-ı İslamiye Kısmından Meskûkât-ı Türkmaniye Kataloğu*. Bu kataloğun Fransızca nüshası da ayrıca yazılmış ve basılmıştır. Bir de *Müze-i Hümâyun Meskukât-ı Kadime-i İslamiye Kataloğu*... Kendi hususi koleksiyonlarının da iki kataloğunu yapmıştır: *Takvim-i Meskûkât-ı Selçukiye, Takvim-i Meskûkât-ı Osmaniye*...

İsmail Galip Bey'in vefatı üzerine, kendisinin bu iki kataloğu neşretmiş bulunduğu bu kıymetli meskûkât koleksiyonları, ucuz bir fiyatla darphane tarafından satın alınmış ve bunlar orada dolap gibi bir yerde muhafaza ediliyormuş. Darphane'deki bu İsmail Galip Bey koleksiyonlarının müzeye alınması ve burada teşhir olunması ve kataloglarından umuma istifade ettirilmesi pek muvafık olmaz mı?

İsmail Galip Bey bu dört mühim eserinden başka, birçok gazetelerde birçok makaleler, sair bazı ufak eserler ve Fransızca bazı tetkikler neşretmiş, mütevazı ve ciddi bir Türk âlimiydi.

(*Ülkü*, Eylül 1933, c. II, nr. 8, s. 132-137)

Abdülhak Şinasi Hisar'ın kitaplarına girmemiş yazıları *Türk Müzeciliği* ile gün ışığına çıkmaya devam ediyor. Necmettin Turinay'ın hazırladığı kitap, Hisar'ın pek bilinmeyen bir yönünü, ilgisini ve birikimini belirlemesi bakımından dikkat çekici. Onun, Türk müzeciliğinin başlangıç ve gelişim dönemleri üstüne yazdığı yazılar, Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle kurulması istenen "İnkılap Müzesi"nin komisyonunda bulunduğu sırada ürettiği fikirler, büyük rüyası "Boğaziçi Yalısı Müzesi" çevresinde geliştirdiği proje ve öneriler bu kitabın çekirdeğini oluşturuyor. Üçüncü bölümde ise bir anlamda iç dünyasındaki müze imgesine odaklanan yazılar var.

Türk Müzeciliği'ni, Hisar'ın "fanilik hüznü"yle dolu dünyasının eşyaya ve mekâna yansıması olarak da okumak mümkün.

